

This pdf is a file in the Digital South Caucasus Collection (DSCC), a collection in the Ancient World Digital Library (AWDL) hosted by the [Institute for the Study of the Ancient World Library](#) at New York University.

- Creator: Lortkipanidze, M. / ლორთქიპანიძე, მ. / Лорткипанидзе, М. Н.
- Title: უძველესი საბეჭდავი-ბეჭდები იბერიიდან და კოლხეთიდან (ძვ.წ. V - I სს.) / Древнейшие перстин-печати Иберии и Колхиды
- Publication Date: 1981
- Publisher: Georgian National Academy of Sciences, GNM Archaeological Center
- Place of Publication: Tbilisi
- Collection: Digital South Caucasus Collection
- Collection ID: dscc_70986ab392

About

The Digital South Caucasus Collection (DSCC) is a collection in the Ancient World Digital Library (AWDL), a project of the Library of the Institute for the Study of the Ancient World (ISAW) at New York University in cooperation with the Georgian National Museum and the Institute of Archaeology and Ethnography in the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia. AWDL's mission is to identify, collect, curate, and provide access to a broad range of scholarly materials relevant to the study of the ancient world. The ISAW library is responsible for curating the collection, clearing the rights as needed, preserving the digital copies in NYU's Faculty Digital Archive, creating high-quality metadata in order to maximize discoverability, and making the works accessible to the general scholarly public.

Rights

The Georgian National Museum has granted permission to the Institute for the Study of the Ancient World of New York University to publish this material electronically in the Digital South Caucasus Collection (DSCC). We are making such material available on a noncommercial basis for research and educational purposes, in an effort to expand access to thinly-held and/or out-of-print material related to the study of the ancient world to the widest possible audience. If you wish to use copyrighted material from this site for purposes beyond those in accordance with fair use (Title 17 U.S.C. Section 107), you must obtain permission from The Georgian National Museum. We respect the intellectual property rights of others. If you believe that you own the copyright to the material made available on this site, please see our takedown policy: <http://dcaa.hosting.nyu.edu/dscc/takedown-notice>.

მარგარიტა ღოთქიშანიძე

**უძველესი საბეჭდავი-ბეჭდები
იბერიიდან და
კოლხეთიდან**

„მეცნიერება“
1981

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია
АКАДЕМИЯ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР

არქეოლოგიური კომისია
АРХЕОЛОГИЧЕСКАЯ КОМИССИЯ

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა
და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის არქეოლოგიური კვლევის ცენტრი
ЦЕНТР АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ ИНСТИТУТА
ИСТОРИИ, АРХЕОЛОГИИ И ЭТНОГРАФИИ
ИМ. И. А. ДЖАВАХИШВИЛИ

МАРГАРИТА ЛОРДКИПАНИДЗЕ

ДРЕВНЕЙШИЕ ПЕРСТНИ-ПЕЧАТИ
ИБЕРИИ И КОЛХИДЫ
(V—I вв до н. э.)

ИЗДАТЕЛЬСТВО «МЕЦНИЕРЕБА»
ТБИЛИСИ
1981

WE
4199

მარგარიტა დოთქიშანიძე

**უკველესი საბეჭდავი-ბეჭდები
იბერიიდან და კოლხეთიდან
(ძვ. წ. V—I სს.)**

გამომცემლობა „მეცნიერება“
თბილისი
1981

902 9(c 41)
63 2(27)
736(47.922)
ლ 852

ნივთიერი წყაროების საფუძველზე დგინდება, რომ ლითონზე გლიპტიკა აღმოსავლეთ საქართველოში ადრეანტიკურ ხანაში (სახელდობრ, ძვ. წ. V—III სს.), მხატვრული ხელოსნობის ერთ-ერთი განვითარებული დარგი ყოფილა.

ღრიის ხსენებულ მონაკვეთში იბერიის, ძირითადად, ადგილობრივი წარმოშობის საბეჭდავი-ბეჭდებია გავრცელებული. რომელთა შორის ავტორი სხვადასხვა მიმდინარეობებისა და სკოლების გავლენით შექმნილ ძეგლებს გამოჰყოფს. მისი ვარაუდით, ძვ. წ. V საუკუნეში აღმოსავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე (შიდა ქართლში) სპეციალური სახელოსნო დაარსებული ჩანს.

რედაქტორი ით. ლოთქიფანიძე

74/81

შ მ ს ა ვ ა ლ ი

ძველი საქართველოს ანტიკურ სამყაროსთან კულტურული და სავაჭრო ურთიერთობების (სახელდობრ, სპეციალურ სახელოსნო ცენტრებთან, ცალკეულ ქვის საჭრელ სახელოსნოებთან თუ სკოლებთან) საკითხის შესწავლა კოლხეთის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი ადრეანტიკური ხანის ლითონის საბეჭდავი-ბეჭდებით დავიწყეთ¹ და ქვ. წ. VI—III სს. ქრონოლოგიური ჩარჩოთი შემოვიფარგლეთ — დროის იმ მონაკვეთით, როცა საბეჭდავის ახალი, ხსენებული ფორმა იწყებს „გზის გაკვლევას“ და თანდათანობით უფრო ფართოდ გავრცელებას საზოგადოებაში².

ახალი თემის კვლევასთან დაკავშირებით (რომელიც ფაქტიურად დიდი გამოკვლევის II ნაწილადაა ნავარაუდები) აუცილებლად მივიჩნიეთ, პირველ რიგში, აღმოსავლეთ საქართველოს ძველ ტერიტორიაზე აღმოჩენილი ძვ. წ. V—III სს. საბეჭდავი-ბეჭდების ახალი თვალსაზრისით შესწავლა*.

ჩვენი მიზანია: ჯონ ბორდმანის ახალ კლასიფიკაციაზე დაყრდნობით, შესაძლებლობის ფარგლებში, ხსენებულ მასალებს შორის გამოვავლინოთ გარკვეული სკოლებისა და სახელოსნოების ნახელავი. საჭიროდ დავინახეთ ძიება იმ ძეგლებით დაგვეწყო, რომლებიც ე. წ. „ბერძნულ-სპარსული“ წრის ნახელავს უკავშირდებიან. — რადგან კოლხეთისაგან განსხვავებით, აღმოსავლეთ სა-

* იმისათვის, რომ გამერკვია ძველი საქართველოს აღმოსავლეთ ნაწილში მოღვაწე მჭრელები რომელ სკოლებსა და მიმდინარეობებს ეკუთვნოდნენ, მიზანშეწონილად მივიჩნიე ავლავ შევდგომოდი ჩემ მიერ ადრე გამოქვეყნებული საბეჭდავი-ბეჭდების გარკვეული ჯგუფის კვლევასაც. ხოლო კოლხური წარმოშობის რამდენიმე ინტალიოს ჩართვა შრომაში — საკითხის გაშუქების აუცილებლობითაა გაპირობებული.

¹ ამის შესახებ იხ. ჩვენი გამოკვლევა — კოლხეთის ძვ. წ. V—III სს. საბეჭდავი-ბეჭდები (ბერძნულ სახელოსნოებთან ურთიერთობის საკითხი), თბილ. ისი, 1975.

² იხ. მარგ. ლოტქიფაძე, ძველი საქართველოს გლიპტიკური ძეგლების კორპუსი I, თბილისი, 1969, გვ. 8, 40, 47—48.

ქართველოს ძველ ტერიტორიაზე გლიპტიკა, როგორც მხატვრული ხელოსნობის ცალკე დარგი, ადრეანტიკურ ხანაში (ძვ. წ. VI—III სს), ძირითადად, როგორც ჩანს, მესოპოტამიური და აქემენიდური ხელოვნების დიდი გავლენის ქვეშ ვითარდებოდა³. და სწორედ ამ მასალებს შორისაა გასარკვევი ბერძნულ სამყაროსა და სკოლებთან არსებული კავშირი.

როგორც ცნობილია, ძვ. წ. VI საუკუნიდან ძველ საქართველოში საბეჭდავის ახალი სახე — საბეჭდავი-ბეჭედი ჩნდება⁴. საბეჭდავის ახალი ტიპი თანდათანობით ფართოდ შედის ყოფაში, რასაც, ჩვენი აზრით, მისი ხმარებისათვის გაადვილებული ფორმა უწყობდა ხელს, და, უნდა ვივარაუდოთ ისიც, რომ ამგვარ საბეჭდავებს, პრაქტიკული დანიშნულების გარდა, სამკაულის სახითაც ხმარობდნენ (ძველ სამყაროში, დროის ხსენებულ მონაკვეთში, მოდა ბეჭდებზე დიდ მასშტაბებს მოიცავს)⁵.

ჩვენ არ შევუდგებით აქ ლითონის საბეჭდავი-ბეჭდების წარმოშობისა და მისი განვითარების ისტორიის განხილვას, რადგან ამ საკითხს სპეციალურად ფართოდ ვეხებით შრომაში: „კოლხეთის ძვ. წ. V—III სს საბეჭდავი-ბეჭდები (ბერძნულ სახელოსნოებთან ურთიერთობის საკითხი)“ მაგრამ საჭიროდ მიგვაჩნია სპარსული სინქრონული და ე. წ. „ბერძნულ-სპარსული“ გლიპტიკის, ზოგადად, და სახელდობრ ლითონზე გლიპტიკის ანუ საბეჭდავი-ბეჭდების მიმოხილვა.

შემოხსენებული იმითაა გაპირობებული, რომ ბერძნებსა და ბერძნული სკოლის როლი უსაზღვროდ დიდია აქემენიდური ხანის სპარსეთის გლიპტიკის განვითარებასა და ჩამოყალიბებაში. იგი ბერძნულ სკოლასა და ბერძნულ სტილს იყო ძირითადად დაქვემდებარებული.

ცნობილმა ინგლისელმა მკვლევარმა ჯონ ბორდმანმა თავის კაპიტალურ ნაშრომში—Greek Gems and Finger Rings. Early Bronze Age to Late Classical, London, 1970—ახლებურად წარმოგვიდ-

³ შემოხსენებულის დასადასტურებლად სხვადასხვა სამაროვნებში (თეთრი, წყაროს ყოღოთოს, ასურეთის, საძეგურ-ყანჩაეთის, კამარახევის და ა. შ.) დღეისათვის მოპოვებული საბეჭდავი-ბეჭდები წარმოადგენს მეტყველ საბუთს (იხ. მარგ. ლორთქიფანიძე, კორპუსი I, გვ. 41, 42, 44, 45 და შმდ).

⁴ იხ. მარგ. ლორთქიფანიძე, კორპუსი I, გვ. 47.

⁵ იხ. F. Marshall, Catalogue of the Finger Rings Greek, Etruscan and Roman, British Museum. London, 1907; — G. Becatti, Oreficerie antiche della minoiche alle barbariche, Roma, 1955, § Anelli.

გინა (ისევე, როგორც ადრეანტიკური გლიპტიკური ძეგლების) ზემოხსენებული ეპოქისა და წრის გემა-საბეჭდავების კლასიფიკაცია.

არქეოლოგიური და ეპიგრაფიკული მონაცემების მიხედვით ცნობილი გახდა, რომ ბერძენი ოსტატები აქემენიდურ ხანაში სპარსელი მეფეების კარზე მოღვაწეობდნენ⁶. ბერძნებისა და სპარსელების თანამშრომლობა, უკეთ — კავშირი გლიპტიკაში ე. წ. ბერძნულ-სპარსული გემების ძალიან დიდი ჯგუფითაა წარმოდგენილი⁷, რომლებიც სტილისა, ფორმისა და შინაარსის მიხედვით განისაზღვრებიან. ხსენებული გემების გავრცელების პერიოდი ორი საუკუნით იფარგლება. ზოლო არეალი ტერიტორიულად, სპარსული იმპერიის დიდ სივრცეს მოიცავს. ჯ. ბორდმანის მიხედვით: „ეგეოსის სამყაროდან ინდოეთამდე, შავი ზღვის სანაპიროდან ნილოსამდე“⁸.

თუ რა ზომამდე დიდი იყო ბერძნებისა და ბერძნული კულტურის გავლენა, გლიპტიკის გარდა, სპარსული ხელოვნების სხვადასხვა დარგებში: სკულპტურასა, არქიტექტურასა, ქედურობაში და ა. შ. თვით სპარსეთშიც — ამას ნივთიერი მასალა მოწმობს. იმპერიის დასავლეთ სატრაპიებში, სადაც ზღვარის დადება ბერძნულსა და სპარსულ სტილს შორის ძნელია, მაინც შესაძლებელი ხდება გარკვეული გავლენისა თუ თანამშრომლობის კვალის გამოვლენა⁹.

ისეთ ქალაქებშიც კი როგორიც იყო მილეთი და ეფესო, თუნდაც იონიის კუნძულები, ბერძენი ოსტატები იძულებულები იყვნენ ანგარიში გაეწიათ სპარსული ინტერესებისათვის. რაც შეე-

⁶ ი. J. Boardman, Greek Gems and Finger Rings. Early Bronze Age to Late Classical, London, 1970, გვ. 303; M. Maximowa, Griechisch — Persische Kleinkunst in Kleinasien nach den Perserkriegen, Arch. Anzeiger, Berlin, 1928, Heft 4; — М. И. Максимова, Глиняная ткацкая подвеска с оттиском печати, МИА. 1956, №50, с. 190—195.

⁷ A. Furtwängler, Die Antiken Gemmen, Leipzig, 1900, III, გვ. 116—124; G. Richter, Greeks in Persia, AJA, 1946, vol. L, № 1, გვ. 15—30; მისივე: The Late „Achaemenian“ or „Graeco-persian“ Gems, „Hesperia“, Suppl., VIII, 1949, გვ. 291—298. მისივე: Engraved Gems of the Greeks and Etruscans. A History of Greek Art in Miniature, London, 1968, გვ. 125—132.

⁸ ი. Boardman, დასახ. ნაშრ., იქვე.

⁹ ჯ. ბორდმანი მიიჩნევს, რომ ჯერჯერობით არცთუ საკმარისადაა დადგენილი ყველა გარკვეული, განმასხვავებელი თავისებურებანი. ი. დასახ. ნაშრ., გვ. 304.

ხება სპარსელთა ბატონობის ქვეშ მყოფ სახელმწიფოებს ლიკიას, კარიასა და კილიკიას, აგრეთვე კვიპროსს — იქ აღმოსავლელ ბერძენი ოსტატები თავისუფლად (შეუზღუდავად) მუშაობდნენ: — მათთვის დამახასიათებელ, თავისებურ მანერაში¹⁰. ზოგჯერ ოსტატების მხრივ „დათმობა“ იმაში ვლინდებოდა, რომ ისინი თავიანთი ნახელავისათვის წარმოშობით სპარსულ მოტივებს იყენებდნენ¹¹. სპარსეთის ბატონობას მეტად დაქვემდებარებულ ცენტრებში, როგორიც იყო სატრაპიების დედაქალაქები სარდი და დასკილეიონი, სპარსელების ინტერესებს ოსტატები საგულისხმო ანგარიშს უწევდნენ. ხოლო რაც შეეხება ლიდიასა და ფრიგიას, ინგლისელი მკვლევარის დაკვირვებით, იქ ბერძენი ოსტატების გავლენა მეტად შეიმჩნევა. ამასთანავე მათ ბევრი რამ უსესხიათ და გამოუყენებიათ სპარსული მოტივებისა და სტილისაგან. დასავლეთ სახელმწიფოებსა და სატრაპიებში ბერძნები და სპარსელები მჭიდროდ ყოფილან ერთმანეთთან დაკავშირებული საქმიანობაში. უმთავრესად სწორედ ამ რაიონებში მოღვაწეობდნენ ბერძნულ-სპარსული გემების მჭრელები¹².

აქემენიდური გლიპტიკის „ჩასახვის“ პერიოდი რამდენადმე რთულია. საკუთრივ სპარსეთში საბეჭდავების კვეთის ტრადიციას ხანგრძლივი ისტორია ჰქონდა; მაგრამ, როგორც ირკვევა, ამას არსებითი მნიშვნელობა, „წამყვანი როლი“ არ ჰქონია აქემენიდური შემოქმედებისათვის. უშუალოდ წინამორბედი მიმდინარეობები კვეთის ხელოვნებაში: ასირიული და ბაბილონური სტილი გამოყენებული იქნა ძირითადად ცილინდრებისა და საბეჭდავების — პირამიდული თუ კონუსური — კვეთისას¹³. მესოპოტამიური სტილი (ერთი შეხედვით უფრო ასირიული, ვიდრე ბაბილონური)

¹⁰ იხ. J. Boardman, დასახ. ნაშრ., იქვე. Richter, A History of Greek Art in Miniature, გვ. 126.

¹¹ იგივე ვითარებასთან გვაქვს საქმე ზოგიერთ ლიკიურ საფლავის ძეგლებსა და მონეტებზე.

¹² იხ. Boardman, დასახ. ნაშრ., გვ. 304; — „ბერძნულ-სპარსულ“ გემების კლასიფიკაციასთან დაკავშირებით იხ. აგრეთვე: G. Richter, Greeks in Persia; — Т. Н. Книпович, Греко-персидские резные камни Эрмитажа, Гос. Эрмитаж, сб., вып. III, Л., 1926, с. 41—58; H. Seyrig, Cachets achéménides, Archaeologica Orientalia in memoriam Ernest Herzfeld, New York, 1952, გვ. 195—202.

¹³ იხ. Boardman, დასახ. ნაშრ., გვ. 304.

მოწონებით სარგებლობდა ადრეული აქემენიდური ცილინდრები-
სა და კონუსური საბეჭდავების შემკულობაში (დეკორირებისას).
აღნიშნული საბეჭდავები ქვეყნის შიგნით მცირე რაოდენობით
იხმარებოდა მთელს იმპერიაში¹⁴.

სირიასა და ფინიკიაში უპირატესობა სკარაბეებს ენიჭებოდა.
— ქათ შორის აქემენიდური შინაარსის მქონე საბეჭდავები მცირე
რაოდენობას შეადგენდა¹⁵. აქემენიდური პერიოდის საბეჭდა-
ვები ქვეყნის ამ ნაწილში თავისი ფორმით, კვლავ, მკაცრი ფინი-
კიური იყო, მცირეოდენი ბერძნული გავლენით.

დასავლეთ მცირე აზიასა და კვიპროსზე ბერძნული ნიმუშები
— ნახელავი ვითარდებოდა, არქაული დროიდან ვიდრე კლასიკუ-
რამდე. ეს იყო რაიონი სადაც ყველაზე მეტად ხვდებოდა ერთმა-
ნეთს ბერძნულ-სპარსული ინტერესები, რაც საფუძვლად დაედო,
— გამოვლინდა თავდაპირველად შერეული სტილის სახით ნაწი-
ლობრივ პირამიდულ საბეჭდავებსა და, მოგვიანებით, სკარაბეოი-
დებში¹⁶.

მეცნიერებაში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება სპარ-
სულისა და ბერძნულ-სპარსული საბეჭდავების ძირითადი სტილე-
ბის მკვეთრად გამოჩვენას. კერძოდ — საბეჭდავების იმ კატეგორი-
ის გამოყოფაზეა საუბარი, რომლებიც წმინდა ბერძნული გლიბ-
ტიკის ელემენტებს შეიცავენ. — ამასთანავე, ამ ძეგლებში, ნაწი-
ლობრივ შეიმჩნევა ცდა დამოუკიდებელ შემოქმედებისადმი. სწო-
რედ ამ კატეგორიის ძეგლები უკვლევდა გზას აქემენიდური გლიბ-
ტიკის ჩამოყალიბებას¹⁷.

ბუნებრივია: განსხვავება სხვადასხვა ჯგუფების კრილა ქვებ-
სა—საბეჭდავებს შორის ძირითად სტილისტურ თავისებურებებში
მდგომარეობს¹⁸. მაგრამ ამის გარდა ჯ. ბორდმანს აუცილებელ პი-

¹⁴ იხ. Boardman, იქვე.

¹⁵ შემოსვენებული შინაარსის მქონე საბეჭდავები უმთავრესად შინის კონუსოი-
დებია.

¹⁶ იხ. Boardman, დასახ. ნაშრ., გვ. 305.

¹⁷ იხ. Boardman, იქვე.

¹⁸ კრილა ქვებისათვის, წესისამებრ, მასალად ქალცედონს, ძირითადად — საფი-
რინს იყენებდნენ (საფირინი ჯერ კიდევ ბაბილონურ საბეჭდავებისათვის იყო უპირა-
ტესად ხმარებული), იშვიათია—სარდიონი, მთის ბროლი, აქატი, იასპი. წმინდა ბერძ-
ნული სკოლები უმთავრესად ძალიან ღია ანდა თეთრ ქალცედონებსა და იასპებს იყე-
ნებდნენ ხოლმე (იხ. Boardman, დასახ. ნაშრ., გვ. 305). — შდრ. R i c h-
t e r, A History of Greek Art in Miniature, გვ. 128—132, №№ 488—518.

რობაჲ მიაჩნია (ნივთების ყოველმხრივი ანალიზისას) ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში ქრონოლოგიური და გეოგრაფიული ფაქტორების გათვალისწინება.

ხშირად მკვლევარი ნივთების კლასიფიკაციისას გარკვეულ სიძნელეებს ხვდება, რადგან ზოგჯერ, ხან კი მეტწილად, განმასხვავებელი ნიშნები სუსტად ჩანს.

სპარსეთის მონარქიის ეპოქის ხელოვნება შეიცავს არა მარტო ოფიციალურ სპარსულ ხელოვნებას — საკარო ხელოვნებას¹⁹, არამედ ხალხურ სპარსულ ხელოვნებასა და პერიფერიულს.

გლიპტიკაშიც რამდენიმე სტილის მიმართულებასთან გვაქვს საქმე. ამდენად ყურადღებას ზოგიერთ მათგანზე შევაჩერებთ. პირველ რიგში საკარო სტილის გლიპტიკას შევეხებით²⁰.

ს ა ს ა ხ ლ ი ს ს ტ ი ლ ი გლიპტიკაში ეს ის სტილია, რომელიც, გარდა არქაული დასავლური ფორმისა და ზოგი ბერძნული მოტივისა, არ არის დამოკიდებული ბერძნულ ხელოვნებაზე²¹. თუმცა ხანდახან ბერძნული არქაული სტილი მაინც თავს იჩენს ზოლმე. არქაული აღმოსავლური საკარო სტილი თავისი ღირსებით სპარსული სასახლეების სტილის დონეს უტოლდება. ამისი შესანიშნავი ილუსტრაცია გლიპტიკაში — ცილინდრები და კონუსური საბეჭდავებია. სტილში ხშირად ასირიული ელემენტები შეიმჩნევა და მანიეროზმითაც კი ხასიათდება²², რაც განსაკუთრებით სახისა და ტანსაცმლის გადმოცემაში მეღავნდება.

არქაული დასავლური საკარო სტილი ეს არის აღმოსავლურის სახესხვაობა, მისი „გასადავებული“ ვარიანტი. იგი აისახა სკარაბეოიდების პატარა ჯგუფებსა და ზოგან პირამიდულ საბეჭდავებზე. გავრცელებული თემა: სპარსელი გმირია.

სტილის გასადავება განსაკუთრებით ტანსაცმლის გადმოცემაში გამოიხატა. ხშირად სპარსელი გმირის ტანსაცმელი ბერძნულ

¹⁹ ოფიციალური სპარსული ხელოვნება, როგორც ცნობილია, განვითარებისას უცხო მხატვრული ტრადიციების გავლენას განიცდიდა.

²⁰ ამ ჯგუფის საბეჭდავები და გემები ჯ. ბორდმანის მიერაა გამოყოფილი.

²¹ აღსანიშნავია, რომ გამოხატულების ირგვლივ ამოჭრილი წყვეტილი ჩარჩოები (ბერძნული ჩვეულება) სავსებით უკუგდებულია.

²² ამის თვალსაჩინო მაგალითს ჯ. ბორდმანის შრომაში — Greek Gems and Finger Rings — ძვ. წ. 460 წლით, და უფრო ადრეული ხანით დათარიღებული, პერსეპოლისის ფირფიტებზე შემორჩენილი ანაბეჭდები წარმოადგენს.

ყაიდაზეა გადმოცემული — კვართის სახით. თავსაბურავები ჩვე-
ულებრივ წაწვეტებულ გვირგვინს ანდა ტიარას წარმოადგენს.
ვხვდებით აგრეთვე მიდიელების გამოსახულებებს, რომლებსაც
თავი ქუდებით აქვთ შემოსილი.

აღსანიშნავია, რომ ლომების ტიპი ძალიან უახლოვდება ე. წ.
„უხეში სტილის“ არქაულ ბერძნულ გემებზე წარმოდგენილ ანა-
ლოგიურ სახეებს.

ხსენებული ჯგუფის საბეჭდავებს შორის ბევრია წმინდა სპარ-
სული თემა, სახელდობრ: გმირის შებრძოლება ლომებთან, სხვა
ცხოველებსა თუ ურჩხულებთან. ამასთანავე სიუჟეტის რიგი უფ-
რო მეტად ბერძნულ გავლენას განიცდის: მაგ., ფრთოსანი ქალ-
ღმერთი ლომებთან ერთად წარმოდგენილი²³; გრიფონებისა და
სფინქსების ტიპები²⁴ (რომლებიც უფრო ბერძნულია, ვიდრე აღ-
მოსავლური ტიპისა); ფრინველი, რომელიც ცხოველს სხეულს
უკორტნის და ა. შ.

შემოხსენებული ჯგუფის საბეჭდავები უმთავრესად დასავ-
ლეთ მცირე აზიაშია მოპოვებული. კერძოდ, სარდში, სატრაპიის
დედაქალაქში. მათი გარკვეული რაოდენობა აღმოჩენილია, აგრეთ-
ვე, საბერძნეთსა და სამხრეთ რუსეთში.

— საბეჭდავების დასავლური წარმოშობის დამადასტურებელ
ნიშნად ლიდიური წარწერების გარკვეული რაოდენობაც არის
მიჩნეული. ამათვე უკავშირდება უმეტესი ნაწილი არაბერძნული
ჯგუფის საკუთარი (პერსონალური) ხაზოვანი სტილის ემბლე-
მებიანი ჭრილა ქვები.

არქაული საკარო სტილის სკარაბეოიდებისათვის ისეთივე
სიუჟეტებია გამოყენებული, როგორც პირამიდულ საბეჭდავებ-
ზეა გავრცელებული²⁵.

ხაზგასასმელია, რომ კლასიკური საკარო სტილი არქაული
სტილის მეტად მანერიზებულ ვარიანტს წარმოადგენს. ადამიანე-
ბის თავები მეტი დეტალებით არის გადმოცემული; ტანსაცმელიც
უფრო დაწვრილებითაა დამუშავებული (ნაკეცები, სახე), ნახელა-
ვის აღნიშნული მხატვრული თავისებურება ამ მხრივ გვიანდელი
ხანის ბერძნულ არქაულ სტილთან — შესრულების ბერძნულ მა-
ნერასთან იჩენს სიახლოვეს.

²³ შდრ. Boardman, დასახ. ნაშრ., ტაბ. 828.

²⁴ შდრ. Boardman, დასახ. ნაშრ., ტაბ. გვ. 305.

²⁵ შდრ. Boardman, გამ. 280—281, ტაბ. 825.

ეგვიპტურ-ფინიკიური სამყაროდან ნასესხებ მოტივებს შორის ღვთაება ბესია აღსანიშნავი. ხსენებულ კრილა ქვებზე ცხოველთა სხეულები ყოველგვარი მოდელირების გარეშეა გადმოცემული, ამასთანავე არსებული ანატომიური ნორმებიც უგულვებელყოფილია. დეტალებისა და ცალკეული ნაწილების კვეთისას ყურადღება ექცევა „დეკორატიულ“ — „გარეგნულ“ სქემას: მხრების მოხაზულობას (ნახატს), ნეკნების გამოყოფას (ყურადღების გამახვილებას გამოხატვისას), კუნთებს, თათებს, სახსრებს. ასეთია აღრეული სპარსული სტილის ფორმალური დამახასიათებელი ელემენტები²⁶. სტილისა, რომელშიც მცირე რამ ასირიული სტილისაგან ჩანს ნასესხები. ამასთანავე სავსებით წაშლილია არქაულისათვის დამახასიათებელი ნიშნები. ხსენებულ სტილს, როგორც ჯ. ბორდმანი აღნიშნავს, „ცივი სტილი“ ეწოდა.

დასავლეთში აღნიშნული სტილი პირამიდული საბეჭდავებით არის წარმოდგენილი. ამ საბეჭდავებზე უფრო ადვილია თვალის გადევნება თუ რა ზომამდე შეიცვალა კრილა ქვების მხატვრული თავისებურებანი. ამის დადგენა, ძირითადად, სპარსულთემებიან ქვებისა და, აგრეთვე, დიდი ზომის სკარაბეოიდების მიხედვითაა შესაძლებელი. — დიდი ზომის სკარაბეოიდებში ჩანს „ცივი სტილის“ ბერძნულ ფორმასთან შერწყმა, რამაც ძვ. წ. V საუკუნისათვის ფართოდ იწყო გავრცელება.

საკარო სტილის სკარაბეოიდების ფორმები სტანდარტულია. — A და C ტიპისა²⁷. C ტიპის სკარაბეოიდებზე გვიან V საუკუნეში წმინდა ბერძნული სიუჟეტები ჩნდება²⁸.

მეორე დიდი ჯგუფი აერთიანებს ბერძნული სტილის გემებს. ბერძნული სტილის კრილა ქვები ის ძეგლებია, რომლებიც თავისი სტილით წმინდა ბერძნულია, ხოლო ფორმით და შინაარსით — აქემენიდური. იმ შემთხვევაში როცა სიუჟეტი ბერძნულია, ხსენებულ ნახელავს სხვა მსგავსება აქვს (ნათესაობა)

²⁶ იხ. Boardman, დასახ. ნაშრ., გვ. 306, შდრ. Richter, A History of Greek Art in Miniature, London, 1968, ტაბ. 488—494.

²⁷ A ტიპის სკარაბეოიდი ნორმალური ბერძნული ფორმის კრილა ქვას წარმოადგენს. რაც შეეხება C ტიპის სკარაბეოიდს — ძალიან მაღალი, გუმბათისებრი ზურგი აქვს, რომელიც თავისი ზომით სამ ან ოთხჯერ აღემატება პირისა და ზურგის შემადგენლებელ წახნაგს. წახნაგი ხშირად დაქანებული და მკაფიოდ—მკვეთრად გამოყოფილია.

აღმოსავლეთთან. მოხსენებული სტილის საბეჭდავები ბერძენ მჭრელთა შემოქმედებას წარმოადგენს, დაახლოებით 500 წ. ძვ. წ. (ანდა ცოტა უფრო გვიანდელს) შესრულებულს²⁸.

სპარსული თემატიკა ბერძნულ სტილთან შერწყმულ სკარაბეოიდებზე, ზოგიერთ ცილინდრებსა და რიგ მრავალწახნაგა საბეჭდავებზე გვხვდება. ცნობილია აგრეთვე ბერძნულისა და სპარსული თემების გაერთიანება. რიგი შერეული თემებისა ძვ. წ. IV საუკუნის ბერძნულ საბეჭდავ-ბეჭდებთან პოულობს ახლო მსგავსებას²⁹. კვეთის სტილი და შესრულების მანერა ბერძნულია. ეს განსაკუთრებით ცხოველთა სხეულების დამუშავებასა და გადმოცემაში ჩანს. სხეულის ანატომია დაძლეულია, — ოსტატის ყურადღება სწორედ აქეთკენ არის მიმართული და გამახვილებული.

საბეჭდავების გარკვეული ჯგუფები სტილიზებულ მანერაშია შესრულებული, რითაც ისინი სპარსული სტილის ნახელავს უახლოვდებიან (სახელდობრ, ფორმალური ნახატი და გვიანდელი არქაული ბერძნული გემებისათვის დამახასიათებელი დამუშავების მანერით).

მესამე ჯგუფში გაერთიანებულია შერეული სტილის გემა-საბეჭდავები. ამ კრილა ქვებზე შეიმჩნევა ბერძნული სტილისა, ხელმარჯვობისა და კრისმცოდნეობის არარსებობა (უთანაობა). ამასთანავე თემატიკაში მრავალი ისეთი სიუჟეტიც, რომელიც,

²⁸ აქემენიდური თემები შემდეგია: მშვილდოსანი, ფრთოსანი ხარები, ფრთოსანი ხარები სპარსული ტიპის ადამიანის თავებით; რქოსანი ლომ-გრიფონები; ფრთოსანი ორმაგსხეულიანი სფინქსები სპარსული ტიპით შემკული და ა. შ. ოფიციალური დამწერლობა არამეულია. სპარსული იმპერიის ოფიციალური საბეჭდავის ფორმაც ილინდრი იყო (და არა სახელურიანი საბეჭდავი).

²⁹ ბერძნული სტილის გემებს სხვა მკვლევარებიც ეხებიან სპეციალურ ნაშრომებში (M. Maximowa, Griechisch—persische Kleinkunst in Kleinasien nach den Perserkriegen, გვ. 648—678;—Т. Н. Книпович, დასახ. ნაშრ.; R i c h t e r დასახ. ნაშრ.; Н. Никulina, К вопросу о «Восточногреческом» и «Греко-персидском» искусстве (по материалам глиптики V—IV вв. до н. э. ВДИ, 1969, стр. 106—108)—მაგრამ ჩვენ ამკერად არ შევუდგებით ჩამოთვლილ გამოკვლევებში გამოთქმულ მოსაზრებათა ანალიზს.

²⁹ შდრ. Boardman, დასახ. ნაშრ. ტაბ. 861, 855; G. Richter, Greek Subjects on «Graeco-persian» Seal Stones, Archaeologica Orientalia in memoriam Ernest Hezzfeld, New York, 1952, გვ. 192—193, ტაბ. XXX, 1, 2; 9, 10.

როგორც ცნობილია, მხოლოდ ბერძნული ხელოვნებით უნდა ყოფილიყო შთაგონებული.

ტექნიკური მხარე, სახელდობრ: ადამიანებისა თუ ცხოველთა ფიგურების ცალკეული ნაწილების დამუშავება შედარებით დაბალ დონეზეა შესრულებული. ნახელავის მიხედვით სხეულის მოდელირებისა და კიდურების (თათების, ფეხების) სუმარულად გადმოცემის ტენდენცია აშკარად ჩანს. ისიც აღსანიშნავია, რომ „მფრინავი ნავარდის“ მდგომარეობაში გამოხატული ცხოველების უმრავლესობა გახევებულ პოზაში არის წარმოდგენილი³⁰.

ოსტატებს შორის წარმოშობით ბერძნებიც იყვნენ და სპარსელებიც. რიგი მათგანი მაღალი რანგის მიმბაძველია (პირის გადამღები). ხშირად წარმოშობით არაბერძენ მჭრელს შეეძლო გადმოეღო (გაემეორებინა) ბერძნული თემა — ანდა ბერძნული დადგენილი ნორმების მიხედვით შეესრულებინა კვეთის გარკვეული ნაწილი; — გამოხატულებების ზოგიერთი დეტალი. ასეთია ზოგადად ის თავისებურება (ხასიათი), რომელიც დასავლეთ სპარსეთის იმპერიის ადგილობრივ სახელოსნოებს ახასიათებს³¹.

გადავდივართ საბეჭდავი-ბეჭდების განხილვაზე:

ყველაზე გავრცელებული ტიპი აქემენიდურ ბეჭდებს შორის პატარაფარაკიანი, წვრილრკალიანი ბეჭედი. ფარაკის ფორმა, ჩვეულებრივად, წაწვეტებულია ისევე, როგორც ბერძნული III ტიპის ბეჭდებისა³²: გვხვდება მრგვალი და ოვალური ფარაკებიც. რკალს, ხშირად, წახნაგები აქვს ხოლმე გამოყვანილი. ამ ტიპის ბეჭდებზე ყველაზე მრავლად ცხოველების გამოხატულებებია ამოჭრილი: ხარ-ირემი, ლომი, გრიფონი, ფრთოსანი ხარი; აქემენიდური არქიტექტურული დეტალი — კაპიტელი ზურგშეჭედილი ხარების გამოხატულებით. ხსენებული ტიპის ბეჭდები ყველაზე უკეთ ოქსუს განძითაა წარმოდგენილი³³.

³⁰ შდრ. S e y r i g, Cachets achéménides, ტაბ. XXXI;—B o a r d m a n, Greek Gems and Finger Rings, გვ. 310; G. R i c h t e r, Catalogue of Engraved Gems Greek, Etruscan and Roman, Metropolitan Museum of Art, Roma, 1956;—R i c h t e r, A History of Greek Art in Miniature, ტაბ. 497, 501.

³¹ იხ. B o a r d m a n, Greek Gems and Finger Rings, გვ. 312.

³² ბეჭდის ტიპები ვ. ბორდმანის კლასიფიკაციის მიხედვით არის განსაზღვრული.

³³ იხ. O. D a l t o n, The Treasure of Oxus, London, 1926, გვ.; B o a r d m a n, Greek Gems and Finger Rings, გვ. 217, III.

კვიპროსის საბეჭდავ-ბეჭდებზე სპარსელი ქალის მოტივია ერთ-ერთი ძირითადი თემათაგანი³⁴.

რიგ მძიმე ბეჭდებზე, სახელდობრ — VII ტიპის ოვალურ-ფარაკებიან საბეჭდავებზე. უფრო მრავალფეროვანი სიუჟეტებია წარმოდგენილი. სპარსელი ქალის მოტივი კვლავ ხშირად არის გამოყენებული, მაგრამ იგი ან ზის, ან ყვავილები უჭირავს ხელში და ა. შ.³⁵ გავრცელებულია აგრეთვე მხედრის ირმებზე ნადირობის სცენა. ბეჭდებზე უმნიშვნელო რაოდენობით, საკარო სტილის საბეჭდავების სიუჟეტებიც აისახა. კერძოდ: გმირი ლომთან ერთად, გმირი სამეფო სფინქსთან ერთად³⁶.

ცხოველების გამოსახულებები: ლომი-ურჩხული და ფრთოსანი ხარები (შდრ. Boardman დასახ. ნაშრ., ტაბ. 993, 994) აღმოჩენილი წარმოშობისაა.

ამ ჯგუფში შემავალი საუკეთესო ბეჭდების სტილი „რიგით“ საკარო სტილის გემებს ემსგავსება; მეორე ნაწილი — შერეული სტილისაა. ყველაზე სრული და მდიდარი წყარო, აქემენიდური ბეჭდების ტიპებისა და თემატიკის გასარკვევად სპარსეთსა და მესოპოტამიაში მოპოვებული ანაბეჭდების დიდი ჯგუფებია. სახელდობრ — ურის სპარსულ სამარხებში აღმოჩენილი თიხის ანაბეჭდები. ამას გარდა: მთელი რიგი ლურსმულდამწერლობიანი ფირფიტები ნიპურიდან და თიხის ანაბეჭდების პატარა ჯგუფი პერსეპოლისის განძიდან³⁷. ყველაზე გვიანდელი ანაბეჭდები ნიპურიდან ძვ. წ. 404 წლით თარიღდება. ამათგან უდიდესი ნაწილი ბეჭდების ანაბეჭდებს წარმოადგენს. დასტურდება, რომ ხსენებულ ბეჭდებს წაწვეტებული, ოვალური ფარაკები ჰქონია.

ცალკეულ საბეჭდავებზე წმინდა აქემენიდური მოტივებია გამოხატული: სპარსელი გმირი, ურჩხულები; სცენები სხვადასხვა ცხოველების — ლომების, ხარების, ცხენების, ფრინველებისა და სხვათა მონაწილეობით.

³⁴ შდრ. სკარაბეოიდებზე გამოხატულ სპარსელი ქალის ტიპს.

³⁵ შდრ. F u r t w ä n g l e r, Antiken Gemmen, ტაბ. X, 1, 6, 10;—G. L i p p o l d, Gemmen und Kameen der Altertums und der Neuzeit, Stuttgart, ტაბ. 65, 7;—G. R i c h t e r, Metropolitan Museum Catalogue, II გამოცემა;—H. W a l t e r s, Catalogue of the Engraved Gems Greek, Etruscan and Roman London, 1926, ტაბ. 35, 14.—B o a r d m a n, დასახ. ნაშრ., ტაბ. 990, 991, გვ. 217;—R i c h t e r: A History of Greek Art in Miniature, ტაბ. 503, 506—508.

³⁶ იხ. ოქსუს განძი.

³⁷ იხ. B o a r d m a n, დასახ. ნაშრ., გვ. 190, 322.

ერთ-ერთი საინტერესო თემათაგანი ამ ბეჭდებზე ადამიანისა და ცხოველის თავებისაგან შერწყმული გროტესკული გამოსახულებებია. ტიპი, რომელიც არქაოლ ბერძნულსა და ფინიკიურ გემებზედაც გვხვდება. მაგრამ აქ ჩვენ ერთგვარ ორიგინალურ გადაწყვეტილებასთან გვაქვს საქმე. მოტივები ბერძნული შინაარსის მიხედვით არის ხშირად შეცვლილი და ჩართული აქვს ზოგიერთი დამატებითი სცენა ადგილობრივი და „შედგენილი გამოხატულებებით“, — როგორცაა: ამფორები, თასები, ცხოველები. ზოგიერთი ბერძნული სიუჟეტი ადგილობრივ პროვინციულ მანერაშია შესრულებული. მაგალითად, მფრინავი ნიკე, ჰერაკლე და ლომი, მეომრები და ა. შ.

რიგი პერსეპოლისის ანაბეჭდებისა უფრო გვიანდელ ხანასაც მიეკუთვნება (უფრო ზუსტად — ყოფაში მეტ ხანს არიან შემონახული), მაგრამ მეტწილად სტილისა და წარწერების მიხედვით ისინი კარგად თარიღდებიან ძვ. წ. V საუკუნით და სინქრონულ ანაბეჭდებთან პოულობენ უშუალო მსგავსებას.

ბერძენთა მოღვაწეობის შესახებ აღმოსავლეთში იმ მცირერიცხოვანი ბეჭდების მიხედვით, რომლებზედაც ბერძნული სიუჟეტებია ასახული, მკვლევარმა გარკვეული დასკვნები გამოიტანა. (Boardman დასახ. ნაშრ. გვ. 322).

სპარსეთის ახალ კარზე სარდში გადმოღებული იქნა აღმოსავლური ჩვეულება: საბეჭდავი ხმარებაში შემოვიდა. აღსანიშნავია, რომ დასავლეთში სპარსელებისათვის „ტვიფარი“ — საბეჭდავები იჭრებოდა და არა ცილინდრები³⁸. ჯ. ბორდმანის ვარაუდით ეს გაპირობებული იყო თვით საბეჭდავის მოყვანილობით, რაც აადვილებდა მისი სხვადასხვა ფუნქციით გამოყენებას.

როგორც ცნობილია, სახვითი ხელოვნების დარგები ლიდიასა და სხვა სახელმწიფოებში, სპარსეთის ბატონობის დროსაც, ბერძნების ხელში ანდა მთლიანად ელინიზირებული იყო. ე. ი. ელინიზირების პროცესი ამ სახელმწიფოებში სპარსელების მოსვლის შემდეგაც არ შენელებულა: მიუხედავად იმისა, რომ სპარსელებმა თან მოიტანეს ახალი იდეები და ახალი ფორმები.

³⁸ „ტვიფარს“ ამჟერად პირობითად ვმარობთ „ხელმოსაკიდ“ საბეჭდავის აღსანიშნავად, ვიდრე სპეციალურ ტერმინს შევუბნევდეთ.

კვიპროსელი და იონიელი ბერძნები (ბერძნული არქაული პერიოდის ბოლო წლებში) სპარსეთის იმპერიის ბატონობის დროის ბეჭდებს მათთვის დამახასიათებელ სტილში ჰკრიდნენ. — საკუთარი კვეთის ხელოვნების განვითარებას განაგრძობდნენ. გლიპტიკა (ქვასა თუ ლითონზე) ფინიკიური ქვაზე ჰკრის ხელოვნების დიდი გავლენის ქვეშ ვითარდებოდა. დროდადრო მჭრელები საბეჭდავებისათვის სპარსულ ფორმებს იყენებდნენ: პირამიდულ საბეჭდავს (ტვიფარ-საბეჭდავს): და იგივე ფორმის საბეჭდავებზე არაორგინალურ საღმრთო გამოსახულებებს ჰკრიდნენ ბერძნულ სტილში (ადგილობრივი გამოსახულებების თითქმის უცვლელ პირს უფრო წააგავდა).

ძვ. წ. V საუკუნეში აღმოსავლურ-ბერძნული სახელოსნოები უპირატესობას, საბეჭდავთა ფორმებს შორის, სკარაბეოიდს აძლევდნენ³⁹. აღმოსავლურ-ბერძნულ სახელოსნოებში მოღვაწე მჭრელები სკარაბეოიდებზე იწყებენ სხვადასხვა სცენებისა და ფიგურების ამოკვეთას. — ამ მიმართულებით ანვითარებენ თავიანთ ხელოვნებას, რაც ერთ-ერთი დამახასიათებელი ნიშანთაგანია ახალი კლასიკური გლიპტიკისათვის.

გ. ბორდმანი დასაშვებად მიიჩნევს, რომ სკარაბეოიდისაღმი ინტერესი, როგორც საბეჭდავის ფორმისაღმი, თვით სპარსეთში მოღვაწე სპარსელი ოსტატებისაგან მომდინარეობს. ამასთანავე იმასაც აღნიშნავს, რომ „ახალი“ სკარაბეოიდები არ წარმოადგენენ ძველი სპარსული სკარაბეოიდების ტიპებს, რომელთა „წარმოებას“ დიდი ტრადიცია ჰქონდა სპარსეთში და შემდგომაც უცხო გავლენის გარეშე ვითარდებოდა⁴⁰.

სპარსული ომების შემდეგ, ძვ. წ. V საუკუნის მეორე მეოთხედიდან, სპარსეთის იმპერიაში არსებულმა მრავალმა აღმოსავლურმა სახელოსნომ საბეჭდავის ფორმად ბერძნული სკარაბეოიდი მიიღო. ამან, ერთგვარად, ხელი შეუწყო ბერძნული „ფორმების“ გავრცელებას.

აღსანიშნავია, რომ ახალი ტიპის სკარაბეოიდების ნაწილი სპარსულ საკარო სტილშია შესრულებული. — მრავალი მათგანი ბერძენი ოსტატების ნაკვეთია. ამათგან ზოგი სპარსულ თემებს წარ-

³⁹ იხ. R i c h t e r, The Late „Achaemenian“ or „Gracco-Persian“ Gems, — Maximowa, დასახ. ნაშრ., გვ. 654.

⁴⁰ იხ. B o a r d m a n, Greek Gems and Finger Rings, გვ. 323.

მოგვიდგენს. ამასთანავე სპარსელების მიერ დამარცხებული ბერძნების თემა ხშირად გამოყენებული.

ისევე როგორც აღმოსავლელი ქვის მჭრელები, ბერძენი ოსტატებიც ცისფერ ქალცედონს აძლევდნენ უპირატესობას. ხმარობდნენ: ღია ფერისა და თეთრ ქალცედონებსაც⁴¹. მჭრელები ძირითადად (ყოფაში) დიდი ზომის „ტლანქ“, ამობურცულზურგიან C ტიპის სკარაბეოიდებს ნერგავდნენ. არცერთი ამ თავისებურებათაგან არ ყოფილა გაბატონებული დამოუკიდებელი ბერძნული სტილის ნახელავში, დამოუკიდებელ ბერძნულ სკოლებში.

ბერძენი ოსტატები ისეთ თემატიკასა და მოტივებს არჩევდნენ საბეჭდავებისათვის, რომელიც სპარსელ მომხმარებლისათვის, კერძოდ — პროვინციულ დასავლურ სასახლეთა კარზე იქნებოდა მოსაწონი. იქ, სადაც საბეჭდავებს ფორმალური საჭიროებისათვის იყენებდნენ მოტივები ძირითადად საღმრთო და „სამეფო“ ხასიათისა იყო*.

ბერძენ მჭრელთა დიდი ჯგუფი, სპარსეთის იმპერიის არსებობის ბოლო ხანებამდე, ჭრიდა სპარსელებისათვის სკარბეოიდებსა და, იგივე რაოდენობით, ცილინდრებსაც (მიუხედავად იმისა, რომ ცილინდრის ფორმის საბეჭდავი დიდი მოწონებით აღარ სარგებლობდა).

ჯ. ბორდმანის აზრით, ბერძნულ-სპარსული გემების ერთი უდიდესი ნაწილი ზემოხსენებულ ბერძნების ნახელავს არ უნდა წარმოადგენდეს. და იმასაც ვარაუდობს, რომ ისინი ანატოლიის გარდა სხვაგანაც მოღვაწეობდნენ (Boardman, დასახ. ნაშრ., გვ. 324)⁴². ერთ-ერთი ახალი ფორმათაგანი, კერძოდ, ტაბლოიდი, ანატოლიიდან უნდა იყოს შემოტანილი, უკეთ—იქიდან უნდა მომდინარეობდეს.

ახალი სახელოსნოები უპირატესობას აძლევდნენ ბრტყლად ნაკვეთ ზედაპირს (სკარაბეოიდებსა. პრიზმებსა და ტაბლოიდებზე). გემების კვეთის სტილი, დამუშავების მხრივ, უმეტესად ბერძნული ნიმუშების მიხედვითაა შესრულებული. ქვების მეტი წილი ზუსტად ბერძნულ ყაიდაზეა ამოჭრილი. — ეს არის ერთ-ერთი თვალ-

⁴¹ შდრ. Seyrig, დასახ. ნაშრ., გვ. 195; Richter, Metropolitan Museum Catalogue of Gems.

⁴² იქვე.

* სიახლე გლიპტიკაში სავსებით განსხვავებული ბერძნული ხელოვნების ხასიათში—მის რეალიზმსა და ბუნებრივი ფორმების ძიებაში კი არ მელავნდება მხოლოდ, არამედ ახლად მოსული ბერძნების რეალურ გავლენაში—მათ მიერ შემოტანილ განვითარებული მაღალი დონით კვეთის ხელოვნებაში.

საჩინო, დამახასიათებელი ნიშანთაგანი ბერძნულ-სპარსული ჭრილა ქვების რიგისათვის. ამაში მდგომარეობს, ძირითადად, კვეთის ხასიათში შეტანილი ცვლილება და მისი გადახალისება.

სამშობლოში, ბერძენი ოსტატების მისწრაფება იყო კვეთისა და „ბურღვის“ ყველა კვალი დაფარულიყო; როცა ინტალიოს კვეთა დამთავრდებოდა — იგი უნდა „მოპირკეთებულიყო“. აღმოსავლეთი კი შეჩვეული იყო უფრო სწორხაზოვან კვეთასა და „ამობურღული“ სიღრმეების გამოყენებას (ჭრისას) ფიგურების შესასრულებლად. გამოსახვის ამგვარი ფორმებით ნახელავი, რამდენადმე, ქვის რელიეფებს უკავშირდებოდა.

ბერძნული და არაბერძნული ნახელავის გასარკვევად, და ერთმანეთისაგან გასამიჯნად, უპირველეს ყოვლისა, ტექნიკის თავისებურებას უნდა გაეწიოს ანგარიში.

გემებზე უპირატესად ბერძნული სიუჟეტებია გადმოტანილი, რომელთაგან მეტი ყურადღება ცხოველთა გამოხატულებების შესწავლასა და მათი შესრულების სრულყოფილად ათვისებას აქვს დათმობილი. ბერძენი ოსტატები საკუთრივ სპარსელების პორტრეტების პირებსაც იღებდნენ ჭრილა ქვებსა და საბეჭდავებზე. აღმოსავლური სამონადირეო სცენებიც ერთი გავრცელებული თემათაგანია. — მაგრამ რამდენადმე შეზღუდული სახითაა წარმოდგენილი: ერთი მონადირე მხედარი, ერთი საშოვარი მსხვერპლი და, ზოგჯერ, ერთი ძაღლი (შდრ. Boardman, დასახ. ნაშრ., გვ. 324).

ორი ცხოველის ერთმანეთთან შებრძოლების თემა ბერძნებმა აღმოსავლეთიდან ისესხეს⁴³, მიუხედავად ამისა, ხსენებული ჯგუფის გემებზე ამ მოტივის ბერძნული ვერსიაა წარმოდგენილი. ბერძნულია თვით მტაცებლის ტიპიც (ეხება ეს ლომსა თუ გრიფონს). მჭრელთა რეპერტუარში ახალი ცხოველები ჩნდება: ჰიენა, დათვი, მელა, ირმის სხვადასხვა ჯიშები, რომლებიც ან სულ არ იყო ბერძენ ოსტატების მიერ თემატიკაში გათვალისწინებული, ანდა ძალიან იშვიათ გამოჩენილს შეადგენდა ხოლმე.

ადგილობრივმა მჭრელებმა შეითვისეს ზოგი რამ, რაც ბერძნული სტილისა და შესრულების მანერისთვისაა დამახასიათებელი. სახელდობრ, ფიგურათა კომპოზიციის საკითხში. დაეუფლნენ ცხოველის თავის სამი მეოთხედით მობრუნებულ მდგომარეობაში გად-

⁴³ იხ. Richter, A History of Greek Art in Miniature, გვ. 107.

მოცემას, იმ შემთხვევაში, როცა მხედარი მკაცრ პროფილშია გამო-
ხატული. ოსტატების მთავარი მისწრაფება, როგორც ჩანს, იმაში
მდგომარეობდა, რომ თემატიკაში გარკვეული „სტაბილურობა“ და-
ემკვიდრებინათ (ცალკეულ ფიგურებსა თუ კომპოზიციებში). ამის
თვალსაჩინო მაგალითს „მფრინავი ნავარდისას“ გამოხატული ცხო-
ველები წარმოადგენს.

საუკუთესო ოსტატებმა იმდენად კარგად შეისწავლეს სხეულ-
თა ანატომია, რომ დაეუფლენ კუნთების, კიდურებისა და მყესების
ბერძნების მსგავსად შესრულებას. მიუხედავად ამისა, საერთო ტენ-
დენცია მიმართული იყო სხეულთა მოდელირების შემცირებისა-
კენ⁴⁴. ამიტომაც მათ მიერ შესრულებული სხეულები გლუვი და
არამეტყველი⁴⁵. ზოგი ოსტატთაგანი სპარსული საკარო სტილის
ძეგლებისაგან იღებდა პირებს. — ისეთ ნიმუშებისაგან, რომლებიც
თვალსაჩინო იყო. ამ მასალებს შორის საუკეთესო ნახელავი იმის
მაჩვენებელია, თუ რამდენად მარჯვედაა ერთმანეთთან შეხამებული
სუფთა ფორმალური ნიშნები (პოზა, ნახატის ნიმუში თუ სხეულის
ანატომია) კომპოზიციის თავისუფლად, დამოუკიდებლად გადმოცე-
მასთან. — იმასთან, რაც ბერძნების შთაგონებითა და მონაწილეო-
ბით დაინერგა გლიპტიკაში სპარსეთის იმპერიაში.

საკარო სტილის პირამიდული საბეჭდავების უმრავლესობა
სარდიდან წარმოსდგება, ხოლო გარკვეული რაოდენობა — ანატო-
ლიის სხვა ქალაქებსა და ბერძნული კუნძულებიდან⁴⁶ და ამას გარ-
და—სირიის, ფინიკიისა და ეგვიპტის ზოგიერთი ქალაქიდან. რაც
შეეხება სკარაბეოიდებსა და სხვა მსგავსი სტილის გემებს, მათ
ბევრი აქვთ საერთო ბერძნულთან (ბევრია ნასესხები და გადმოღე-
ბული)⁴⁷.

*

* *

აქემენიდური ჯგუფის (უკეთ—სერიის), საბეჭდავებისა და ცი-
ლინდრების დათარიღება გარკვეულ სიძნელესთან არის დაკავშირე-

⁴⁴ იხ. Boardman, დასახ., ნაშრ., გვ. 325.

⁴⁵ სახსრები და თათები მთლიანად პატარა „ამოღარული“ ბურთულებისაგან
არის, ხოლო შედგენილი (ანაბეჭდზე ბურთულების სახით გამოსული).

⁴⁶ იხ. Boardman, დასახ., ნაშრ., გვ. 325.

⁴⁷ ყველაზე მნიშვნელოვან ცენტრად, სადაც წმინდა ბერძნული—კლასიკური
ჭრილა ქვები კეთდებოდა პელოპონესი, განსაკუთრებით კი სპარტა, ითვლება. ეს
ეხება საბერძნეთში სპარტას გაბატონების შემდგომ პერიოდს.

ბული. ხსენებული ნივთების წლოვანების დადგენას ხელს უწყობს პერსეპოლისის გვიან VI და V საუკუნის I ნახევრით დათარიღებული ანაბეჭდები. პერსეპოლისის ანაბეჭდებმა მასცა საშუალება ჯ. ბორდმანს, ხსენებული ქრონოლოგიური მონაკვეთით დათარიღებული გემებისა და საბეჭდავებისათვის არქაული საკარო სტილის ბეჭდები თუ ჭრილა ქვები ეწოდებინა. მკვლევარის აზრით, ამავე ჯგუფს უნდა მიეკუთვნოთ ანატოლიაში მოპოვებული პირამიდული საბეჭდავების უმრავლესობაც. რაც შეეხება სკარაბებს — ისინი ბერძნულ ნახელავს ენათესავენ, მათ შორის ყველაზე ადრეული ნიმუშები ძვ. წ. V საუკ. მეორე მეოთხედით თარიღდება. ზოგი მათგანი კლასიკური საკარო სტილისა და ბერძნული სტილის ჯგუფებს მიეკუთვნება⁴⁸.

შერეული სტილის ჭრილა ქვების უმეტესი ნაწილი, ყველაზე ტიპური ბერძნულ-სპარსულ გემებს შორის, ძვ. წ. V საუკუნის მეორე ნახევრითა და ადრე IV ს. თარიღდება⁴⁹. როგორც უკვე ზემოთაც აღვნიშნეთ, ცხოველთა ანატომია ისე იქნა ათვისებული და შესწავლილი, რომ ამ მხრივ ნახელავი შეიძლება შედარდეს საუკეთესო ბერძნული სკოლის ნიმუშებს. ხოლო ჯ. ბორდმანის აზრით, „თვით დექსამენეს „შთამომავალთა“ — მისი ტრადიციების გამგრძელებელ ოსტატთა ნახელავს.

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ჯ. ბორდმანს გამოთქმული აქვს მოსაზრება ოფიციალური საბეჭდავის ტიპის შესახებ. — იგი ოფიციალურ საბეჭდავად ცილინდრს მიიჩნევს.

როგორც ცნობილია, სპარსეთის იმპერიაში, გარდა გლიპტიკისა, მხატვრული ხელოვნობის სხვა დარგებიც იყო განვითარებული: ლითონის ნაწარმი, ოქრომჭედლობა. სკულპტურა; ხელოვნები — ოქრომჭედლები, ქვისმჭედლები, მჭიდროდ იყვნენ ერთმანეთთან დაკავშირებული და მათ მიერ შესრულებული ნახელავი იმდენად თვალსაჩინოდ ენათესავება ერთმანეთს, რომ ზოგი მკვლევარის აზრით, ერთი წარმოშობის ოსტატების მიერ შესრულებულად შეიძლება იქნეს მიჩნეული. ამ მხრივ საფლავის ქვების რელიეფური სკულპტურაა აღსანიშნავი. კერძოდ, დასკილეიონის წრის სტილი სპარსული სიუჟეტებით, რომლებიც შესრულების ბერძნული მანერით გამოირჩევა.

⁴⁸ იხ. Boardman, Greek Gems and Finger Rings, გვ. 326.

⁴⁹ იხ. Boardman, დასახ. ნაშრ., გვ. 326.

ხსენებული სტელების გარდა, ანატოლიის სხვა ნაწილებიდან, ისევე როგორც ეგვიპტიდან, ცნობილია ისეთი რელიეფები, რომლებიც იგივე სტილის ნახელავს მიეკუთვნება და შინაარსობრივადც მსგავსია.

იგივე მდგომარეობასთან გვაქვს საქმე მონეტებს შორისაც. სპარსული მონეტების—დარიკებისა და Sigloi შედარებითი ქრონოლოგია არ არის საბოლოოდ გარკვეული. მიუხედავად ამისა შეიძლება მათი მიკუთვნება ადრეული ტიპების არქაული ბერძნული სტილის ჯგუფისადმი ამ ჯგუფთან ახლო ნათესაობის გამო. ამათგან გვიანდელი ნიმუშები—მეფეების თავების გამოხატულებით—რეალისტურ, კლასიკურ ბერძნულ მანერაშია შესრულებული. მრავალი ბერძნული ნახელავი და ტიპი, რომელიც სპარსეთის იმპერიაში იყო გავრცელებული, ბერძნულ ტიპებს იმეორებდა და ზოგიერთი მათგანი ბერძენი ოსტატების შემოქმედების ე. წ. განშტოებას წარმოადგენდა.

მრავალი ნივთი, განსაკუთრებით ისეთი, რომელზედაც სპარსული თემატიკა იყო ასახული, ადგილობრივი ოსტატების მიერ იყო შექმნილი. — იმ ოსტატებისა, რომლებიც ბერძნულ ნიმუშებს ბაძავდნენ — უფრო ზუსტად: მიჰყვებოდნენ ბერძნულ მიმართულებას ისევე, როგორც ეს გემების კვეთის ხელოვნებაში ხორციელდებოდა..

ბეჭდებზე წარმოდგენილი თემებიდან კვლავ, ძირითადად, ხარი (ლიკია) და „კომბინირებული“ — „შერწყმული“ თავებია. ეს მოტივი, როგორც ჯ. ბორდმანი ვარაუდობს, ფინიკიაში ჩაისახა, უპირველეს ყოვლისა მონეტებზე⁵⁰.

მკვლევარ ჯ. ბორდმანს რთულად დასადგენ საკითხად მიაჩნია იმისი გარკვევა, თუ სახელდობრ სად მდებარეობდა ბერძნულ-სპარსული გემების საჭრელი სახელოსნოები. გავრცელების არისა და სტილის მიხედვით მათი ადგილსამყოფელი, ჯ. ბორდმანის აზრით, ანატოლია უნდა ყოფილიყო. მაგრამ იგი ვარაუდით გამოსთქვამს და შესაძლებლად მიიჩნევს სხვა დამოუკიდებელი სახელოსნოების არსებობასაც სამხრეთის ელინიზირებულ სამეფოებში — კარიასა, ლიკიასა, კილიკიაში⁵¹.

⁵⁰ იხ. Boardman, დასახ. ნაშრ., გვ. 326.

⁵¹ აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ლიდიასა და ფრიგიასში, ცილინდრები და აღმოსავლური ფორმის საბეჭდავები სარგებლობდა მოჭონებით. აღსანიშნავია: ლიდიური წარწერები მხოლოდ საბეჭდავებზეა (Stamp) წარმოდგენილი მონაპოვართა შორის.

როგორც დავინახეთ, სპარსეთის იმპერიის ხანაში სპარსული გლიპტიკა, სახელდობრ, სკოლებისა და სახელოსნოების დიდი ნაწილი, როგორც აღმოსავლეთ ოლქებში, ისევე დასავლეთში, ბერძნების უშუალო მონაწილეობით, მათი დაუღალავი მეცადინეობის შედეგად ვითარდებოდა.

ამასთანავე, ბუნებრივია, ადგილობრივი — დამოუკიდებელი თუ „წმინდა“ აქემენიდური ნახელავიც თანაარსებობდა. — ადგილობრივი, სპარსელი, მჭრელებიც ავითარებდნენ მხატვრული ხელოსნობის ამ მეტად რთულსა და ფაქიზ დარგს, მაგრამ წამყვანი როლი, უნდა ვიფიქროთ, ბერძნებს ჰქონიათ დაკისრებული.

*

* *

ჩვენ, საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილ აქემენიდური ხანის ბეჭდებს შორის (რომელთაგან მეტი წილი გამოქვეყნებული გვაქვს: ძველი საქართველოს გლიპტიკური კორპუსი, I), გვინდა ერთმანეთისაგან გამოვყოთ სხვადასხვა მიმდინარეობების სტილისა თუ სკოლების გავლენით შექმნილი ძეგლები. — გავარკვიოთ ძველი საქართველოს აღმოსავლეთ ნაწილში ადგილობრივი მჭრელები რომელ სკოლებსა თუ მიმდინარეობებს ანიჭებდნენ უპირატესობას. ხოლო, რაც უფრო მნიშვნელოვანია, თვით დამკვეთი როგორი მოთხოვნებისა იყო; როგორია მხატვრული გემოვნება საზოგადოებისა. — რომელი სტილია გაბატონებული სახვით ხელოვნებაში.

ამ მიზნით პირველ რიგში ყანჩაეთ-საძეგურისა, კამარახევისა, ღრმახევისთავისა, ასურეთისა, არდისუბნისა და წალკა-ალგეთის სამარხებსა და შემთხვევით მოპოვებულ საბეჭდავ-ბეჭდებსა გახვიხილავთ⁵².

გადავდივართ ნივთების ანალიზზე: ფარაკიანი ბეჭდების ჯგუფი, რომელიც ჩვენ მიერ აქემენიდური ხანის ადგილობრივ ნახელავადაა მიჩნეული, ძვირფასი ლითონებისა და ბრინჯაოსაგან არის

არამეული—ცილინდრებსა და, სპარსეთის იმპერიის დროს, საბეჭდავებზედაც (Stamp). იხ. Boardman, დასახ. ნაშრ., გვ. 327.

⁵² არდისუბნის, ასურეთის, ყანჩაეთის, ღრმახევისთავის ბეჭდები დღემდე ჩვენ მიერ არ დამუშავებულა; საძეგური, წალკა, კამარახევი—გამოცემული გვაქვს. იხ. ჩვენი კორპუსი, I, გვ. 43—45, 87—92.

გაკეთებული. ოქროსა და ვერცხლის ბეჭდები საძეგურ-ყანჩათსა და წალკა-ალგეთშია მოპოვებული; ბრინჯაოსი: კამარახევსა, ღრმა-ხევისთავსა და ასურეთში. ძვირფასი ლითონის ბეჭდები, განსაკუთრებით ოქროსი, ნახელავის მხრივაც — მხატვრობის თვალსაზრისით — გამოირჩევიან. თუმცა, უნდა ითქვას, რომ ყველა ცალკეული საბეჭდავი გარკვეული ინდივიდუალურობით ხასიათდება, თუ შესრულების დონით არა — შინაარსობრივად მაინც.

ხსენებული საბეჭდავების ერთ ჯგუფს, სახელდობრ საძეგურში აღმოჩენილ ბეჭდებს (ე. წ. ახალგორის განძი იგულისხმება), ჩვენ სოციალურად მაღალ საფეხურზე მდგომ პირთა კუთვნილებად მივიჩნევთ⁵³. ასევე მაღალი ფენის წარმომადგენლის ნიშნები უნდა ყოფილიყო ყანჩათის ვერცხლის საბეჭდავი-ბეჭდები, რომლებიც კომპლექსში ოქროს ბეჭდებთან ერთად ყოფილან მოპოვებული⁵⁴. იგივე კატეგორიას ვაკუთვნებთ ჩვენ წალკა-ალგეთის ვერცხლის საბეჭდავ-ბეჭდებსაც.

ყანჩათ-საძეგურისა და წალკა-ალგეთის საბეჭდავი-ბეჭდები, როგორც ცნობილია, რკალგახსნილია, ოვალური ან მრგვალი ფარაკებით. ზოგ რკალს პირი-პირზე აქვს გადასული. ბეჭდები დიდი ზომისანი არიან, ამასთანავე მსუბუქი, რადგან რკალი აქვთ წვრილი, ხოლო ფარაკი არც თუ თხელი, მაგრამ შემსუბუქებული მოყვანილობისა. რაც შეეხება კამარახევის ბეჭედს — მძიმეა, რკალ-შეკრული, ოვალურფარაკიანი. მხრებში გაფართოებულ რკალს წახნაგები დაჰყვება. — ბეჭედი ქვევითკენ ოდნავ ჩამოგრძელებულია. ბეჭდის აღწერილი ტიპი ანტიკურ სამყაროში ძვ. წ. V საუკუნეშია გავრცელებული⁵⁵ (ეს ფორმა აქემენიდური ხანის სპარსეთის იმპერიაშიც შევიდა მოდაში).

რკალგახსნილ ბეჭედს ჩვენ ლითონის საბეჭდავი-ბეჭდის ადგილობრივ ტიპად მივიჩნევთ. უკეთ—ფარაკიანი ბეჭდის ახალ სახესხვაობად, რომელიც ძველი საქართველოს ერთ-ერთ სახელოსნოში (შესაძლოა სახელოსნოებში) შემუშავდა⁵⁶.

⁵³ იხ. მარგ. ლორთქიფანიძე, კორპუსი I, გვ. 43.

⁵⁴ ცნობა ამის შესახებ არქეოლოგ ი. გაგოშიძისათვის კ. ტატუნაშვილს, სოფ. ყანჩათის მკვიდრს (მას, რომელიც სამარხს წააწყდომია), მიუწოდებია. იხ. ი. გაგოშიძე, აღრევანტიკური ხანის ძეგლები ქსნის ხეობიდან, თბილისი, 1964, გვ. 13.

⁵⁵ იხ. მარგ. ლორთქიფანიძე, კორპუსი I, გვ. 45.

⁵⁶ რკალგახსნილი ბეჭდები ჩვენში ძვ. წ. VI საუკუნის დასაწყისიდან ჩნდება (იხ. მ. ლორთქიფანიძე, კორპუსი, I, გვ. 47).

1. ს ა ძ ე ბ უ რ ი

(ე. წ. ახალგორის განძი)

1908 წელს, სოფ. საძეგურთან, შემთხვევით აღმოჩენილ ე. წ. ახალგორის განძში¹, მრავლად წარმოდგენილ ოქრომჭედლობის ბრწყინვალე ნახელავს შორის ოთხი კრილადფარაკიანი ბეჭედი²ა შესული სამარხეულ ინვენტარში. აქედან ორი ბეჭედი ოქროსაგან არის გაკეთებული, ორი — ვერცხლისაა. როგორც აღვნიშნეთ, ყველა ბეჭედი რკალგახსნილი და დიდფარაკიანია; ზომით დიდი და მსუბუქი.

თემატიკა საბეჭდავთათვის ცხოველთა სამყაროდან არის შერჩეული: მითიური (ფანტასტიური) სამყაროდან და რეალურიდან.

სტილისა და კვეთის თავისებურება განსხვავებული, ზოგ შემთხვევაში ორგინალურია. შესრულების დონე (ნახატი, კვეთა, ბეჭდის ფორმა თუ ნაკეთობა) საბეჭდავი-ბეჭდის გამკეთებელთა ოსტატობაზე მეტყველებს³. მათ სრულყოფილ ტექნიკაზე ისიც მიუთითებს, რომ ისინი თავისუფლად ფლობენ კვეთის რთულ ჩვევებს, სარგებლობენ საკვეთი იარაღის სხვადასხვა სახით⁴. სახელდობრ: ბრინჯაოს ნემსით, მომრგვალებულწვერიანი და სწორკუთხოვანწვერიანი; წამახული საჭრისით, მომრგვალებულპირიანი „დანით“, gouge-ს მსგავსი საჭრისით⁴.

¹ იხ. Я. И. Смирнов, Ахалгорийский клад, Тбилиси, 1934;— Е. С. Такайшвили, Археологические путешествия, разыскания и заметки. Известия Кавказского отделения императорского московского Археологического общества. В. IV, Тб., 1915, გვ. 139—146.

² იხ. მარგ. ლორთქიფანიძე, კორპუსი, I, გვ. 43—44.

³ იქვე.

⁴ იქვე.

გამოხატულება, როგორც წესი, მკაფიოდ არის ნაკვეთი, არა-
ღრმად; — თითქმის ბრტყელი კვეთით. ოსტატის მისწრაფებაა გა-
მოხატულებით შეავსოს ფარაკის მთელი პირი, კიდიდან-კიდემდე.
საერთო სტილში ერთგვარი მანერულობა შეიმჩნევა.

1. ი ნ ვ. 862. — საბეჭდავი-ბეჭედი, ღია ყვითელი ფერის
ოქროსაგან გაკეთებული⁵. ბეჭედი დიდი ზომისაა; ოვალური და
ბრტყელი ფარაკი აქვს, საკმაოდ სქელი ფირფიტისაგან გამოჭედი-
ლი. — წვრილი და მრგვალი პირხსნილი (პირი-პირზე გადასული
ბოლოებით) რკალი (ტაბ. V, სურ. 1).

ფარაკის პირზე მითიური ფრთოსანი, სინკრეტული, ცხოველია
გამოხატული, პროფილში მარცხნივ, მიმავალი. სინკრეტულ არსე-
ბას მრგვალი მოყვანილობის თავი, მაღალი კისერი, პატარა ცხვირ-
პირი (თუ დრუნჩი), აცქვეტილი ყურები და ხაზგასმით დიდი ზო-
მის თვალი აქვს. წაგრძელებული, ერთი შეხედვით, მოქნილი სხე-
ული ისეა შევიწროებული, რომ წელთან გადაწყვეტილს ჰგავს.
გულ-მკერდი და გავა თითქოს მხოლოდ ფრთის საშუალებითაა და-
კავშირებული და სხეულის „დამოუკიდებელ“ — ცალკე ნაწილებს
წარმოადგენს. გრძელი კიდურები სწორხაზოვნად — სქემატურად
არის გადმოცემული, ხოლო ბრტყალ-თათები — რკალებითა და ხა-
ზებით (ხაზგასასმელია, რომ წინა ფეხებზე სახსრები აღნიშნული
არ არის). ღონიერი, თავისკენ გადმოხრილი ფრთა ორადაა მთელ
სიგრძეზე გაყოფილი. — ნაკრტენი ირიბი ხაზებითაა აღნიშნული.
ზევით აპრეზილ, წვრილ კუდს S-სებური სპირალივით ხაზი გამო-
ხატავს.

ფრთოსანი ცხოველის სხეული რელიეფური წერტილებითაა და-
კრელებული (დედანზე „ამოდარულა“ წერტილებია. — ამგვარი ხერ-
ხით გადმოსცა მჭრელმა „არსების“ ტყავი და ბალანი)⁶. — თავს დაკ-
ბილული გვირგვინი, „ციდარა“ (cidaris), უმკობს. გულ-მკერდის
გასწვრივ, სხივებიანი ვარდულის სახით, დიდი მნათობია გამოხა-
ტული — მზის სამბოლო.

⁵ ბეჭდის დაწვრილებითი აღწერილობა იხ. მ. ლ ო რ თ ქ ი ფ ა ნ ი ძ ე, კორ-
პუსი I, გვ. 87—88.

⁶ ტექნიკა შდრ. ქობულეთ-ფიჭვნარში აღმოჩენილ საბეჭდავ-ბეჭედს (სააღაპო
მოედანი. ბერძენ მოახალშენთა სამაროვანი) იხ. ჩვენი, კოლხეთის ძვ. წ. V—III
სს. საბეჭდავი-ბეჭდები (ბერძნულ სახელოსნოებთან ურთიერთობის საკითხი), გვ.
22—27.

აღსანიშნავია: „ამოღრმავებული წესით“ გამოხატულ დიდი ზომის თვალის კაკალს რელიეფური ხაზი აქვს შემოვლებული. მითური არსების კისერს სადა და ვიწრო საყელო ამკობს. (ტაბ. I, 1; სურ. 1.).

მთელი გამოხატულება უსიცოცხლო და მშრალია; პოზა გახევებული. გამოხატულება მთლიანად ავსებს ინტალიოს პირს, ანაბეჭდზე დაბალ, თითქმის ბრტყელ რელიეფს იძლევა.

ტექნიკა: კვეთა ხელით არის შესრულებული, არაღრმა და მკაფიოა. ხასიათდება გარკვეული სქემატურობითა (კიდურები) და, შეიძლება ითქვას ზოგიერთი სუმარულობითაც (იხ. თავი). მაგრამ მიუხედავად ამისა მაღალი დონის ნახელავად მივიჩნევთ. — მართალია, სხეულის ანატომია ერთგვარად დარღვეულია (წინა კიდურები არ არის ორგანულად დაკავშირებული სხეულთან; ფეხები არ არის სკულპტურულად დამუშავებული; სხეული ყოველგვარი მოდელირების გარეშეა შესრულებული), მაგრამ მჭრელის მტკიცე, გაბედული ხელი, საჭრისების მრავლად გამოყენება იმაზე მიუთითებს, რომ ოსტატი საბეჭდავთა კვეთის რთულ ტექნიკას კარგად ფლობს.

განსაკუთრებით აღნიშვნის ღირსია ბალანის — ტყავის შესრულების ტექნიკა⁷. ჩვენ თავიდანვე ისეთი შთაბეჭდილება შეგვექმნა, რომ თითქოს მჭრელს ფორეჭდაყრილი — ლაქებიანი — ტყავის გადმოცემა სურდა და ამ სახით დააჭრელა ფანტასტური ცხოველის სხეული.

აქემენიდური ხანისა და იმავე წარმოშობის მასალებს შორის ანალოგიური ტექნიკით შესრულებული გამოხატულებები — არ გვეგულება. სინქრონული ძეგლებიდან ცხოველთა ტყავისა და ბალანის ამგვარად გადმოცემის ტექნიკა, ჩვენთვის მხოლოდ კლასიკური ხანის ბერძნულ სახელოსნოებიდან გამოსული საბეჭდავი-ბეჭდების მიხედვითაა ცნობილი⁸. აგრეთვე: არქაული ხანის ბერძნული სკარაბეოიდების სახით⁹.

⁷ ჩვენ ამ მხრივ ყურადღება ადრევე გავამახვილეთ, იხ. ჩვენი, კორპუსი, I, 33-88.

⁸ შდრ. Boardman, Greek Gems and Finger Rings, ტაბ. 694, 680; — Richter, A History of Greek Art in Miniature, ტაბ. 347; — Marshall, Finger Rings, ტაბ. 11, 44.

⁹ შდრ. J. Boardman, Archaic Greek Gems. Schools and Artists in

საქართველოს ტერიტორიაზე მოპოვებულ საბეჭდავთაგან ამ მხრივ ყურადღებას იმსახურებს, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ჩვენ მიერ ძვ. წ. V საუკუნის შუა ხანით დათარიღებული, ფიჭვნარში აღმოჩენილი ვერცხლის ინტალიო-ბეჭედი ფორეჯიანი ირმის გამოხატულებით. — რომელსაც ჩვენ დასავლურ-ბერძნულ სახელოსნოს ვუყავშირებთ თავის წარმოშობით¹⁰.

ბალანის გადმოსაცემად ოსტატს წამახული საჭრისი აქვს გამოყენებული, ხოლო houterolle-ისებრი: თვალის, უკანა ფეხების სახსრების, მნათობის სხივთა შორის მოთავსებული ბირთვებისა და კუდის ბოლოსათვის.

ყურადღებას იპყრობს, აგრეთვე, „პოლირების“ მანერა. — არსება ჩამუქებულია (და თითქოს რამდენადმე მომწვანო ელფერიც კი გადაჰკრავს), ფონი ძალიან გაპრიანებულია, რაც მკვეთრად გამოჰყოფს გამოხატულებას ფარაკისაგან.

სურ. 1, 2

ბეჭდის რკალი წვრილ რკალს — ღეროს წარმოადგენს, რომელზედაც ოქროს თხელი ფირფიტაა შემოჭედილი. — პირი-პირთან მისული ნაწიბური, რკალის შიდაპირზე საკმაოდ მკაფიოდ ჩანს. „ნაკერავი“ ოსტატს არ მოუპირკეთებია.

the Sixth and Early Fifth Centuries B. C. London, 1968, ტაბ. XXIX, 411 (ლომის ფაფარი ანალოგიურ მანერაშია შესრულებული); XXX, 419 (ირმის ტყავი); XXIV, 518 (ცხვრის ტყავი).

¹⁰ იხ. მარგ. ლორთქიფანიძე, კოლხეთის ძვ. წ. V—III სს საბეჭდავი-ბეჭდები, გვ. 22—23.

პირდაპირი ანალოგიები საძეგურის აღწერილ ბეჭედზე გამოხატულ არსებას, ვერც ადრე და ვერც ამჟამად, ვერ შევუბნით. „კორპუსში“ იგი პირობითად „გრიფონად“ განვსაზღვრეთ, ძვ. წ. V საუკუნით დავათარიღეთ და, განსხვავებული სტილისტური თავისებურებების გამო (შედარებითი ანალიზზე დაყრდნობით) ადგილობრივ ნახელავად მივიჩნიეთ¹¹.

უპირველეს ყოვლისა ყურადღება, ამჯერად, არსების თავის მოყვანილობასა და დრუწჩისა თუ ცხვარ-პირის აგებულებას უნდა მივაქციოთ. ამასთანავე: სხეულის აღნაგობასა და თათებს ბრჭყალებითურთ.—ტორსის მოყვანილობა და ფეხები ურჩხულს ლომისა აქვს (შდრ. Boardman, *Archaic Greek Gems*, ტაბ. IV, 54;—M.—L. Vollennweider, *Catalogue Raisonné des sceaux cylindres et intailles*, I, Genève, 1967, ტაბ. 41, 5. (—აქემენიდური ხანის საბეჭდავი ძვ. წ. VI საუკ.)¹². თათები ბასრი, ხაზგასმით მორკალული ბრჭყალებით უბოლოვდება, რითაც ფრინველის „თითებს“ უფრო ჰგავს ვიდრე მხეცისას¹³. თავი კოხტა და მრგვალი აქვს; პირ-ტუჩი პატარა, მომრგვალებულკონტურიანი, უნისკარტო და, ერთი შეხედვით, არამტაცებლური (რაც იმას მოწმობს, რომ ურჩხული, ამ შემთხვევაში, გრიფონს არ წარმოგვიდგენს). რაც შეეხება არსების კისერს—სხეულის ამ ნაწილის აღნაგობა ბერძნულ არქაული ხანის სკარაბეოიდებზე გამოხატულ ზოგიერთ სფინქსთან პოულობს ახლო მსგავსებას (შდრ. Boardman, *Archaic Greek Gems*, XI, 164, 165). ასევე სფინქსებთან პოულობს ახლო მსგავსებას ურჩხულის თავის აღნაგობა (კვლავ Boardman,—შდრ., დასახ. ნაშრ., I, 24; VIII, 110; XI, 123); ტუჩ-ცხვირი, თვალი.

ამრიგად,—შედარებითი ანალიზის შედეგად ჩვენ შესაძლებლად მივიჩნიეთ საძეგურის ბეჭედზე გამოხატული არსება სფინქსად განვსაზღვროთ¹⁴. იმას, რომ საძეგურის სფინქს თავზე დაკბილული გვირგვინი *cidaris*-ი ადგია, ჩვენ შემდეგ ახსნას ვაძლევთ: ოსტატს,

¹¹ იხ. მარგ. ლორთქიფანიძე, კორპუსი, I, გვ. 43—45, 48, 87—88.

¹² აღნაგობის მიხედვით, ჩვენი საბეჭდავის ურჩხული ერთგვარ მსგავსებას ამჟღავნებს მ. ვოლენვეიდერის მიერ გამოცემულ აქემენიდური ხანის ძვ. წ. VI საუკ. II ნახევრის ცილინდრზე ამოჭრილ გრიფონთან. მკვლევარი ხაზნებულ საბეჭდავს ბერძნული სტილის გავლენით შექმნილ ნახელავად მიიჩნევს.

¹³ ურჩხულის გრიფონად (?) განსაზღვრა, რამდენადაც, ბრჭყალების მოყვანილობამაც გვაპარაუდებინა.

¹⁴ შდრ. Richter, *A History of Greek Art in Miniature*, 27, 168, 358—359.

როგორც ჩანს, ნიმუშად აქემენიდურ ძეგლებზე გავრცელებული სფინქსის ტიპი გამოუყენებია (შდრ.—M.—L. Vollenweider, დასახ. ნაშრ., ტაბ. 41, 6—9)¹⁵.

როგორც შედარებითი ანალიზიდან ჩანს, ჩვენი საბეჭდავის მჭრელი სპარსული საკარო სტილის გავლენას განიცდიდა.—მის ნახელავში აშკარაა ბერძნული გლიპტიკის ელემენტებიც (შდრ. სფინქსის ტყავი ჯ. ბორდმანის მიერ გამოცემულ—Archaic Greek Gems—ში სკარაბეებსა და სკარაბეოიდებზე გამოხატულ სფინქსების გულმკერდს: ტაბ. IX, 122, 123; და განსაკუთრებით ძვ. წ. V საუკ. სკარაბეოიდი—ტაბ. XVI, 251). თ ვ ა ლ ი ს გამომცემის მანერა შდრ. „ჯ. ბორდმანისეულ“ სკარაბეოიდებზე გამოხატულ სხვადასხვა ურჩხულთა თვალებს: ტაბ. XVI, 251 (გრიფონი); IX, 123 (სფინქსი) და ა. შ. კ უ დ ი—შდრ. Boardman, დასახ. ნაშრ. 24, 123, 124, 126, 164, 157, 155, 251 არქაულ სკარაბეებსა და სკარაბეოიდებზე გამოხატულ სფინქსებს. აგრეთვე აქემენიდურ ჭრილა ქვებზე (შდრ. Vollenweider, დასახ. ნაშრ., ტაბ. 41, 6—9).

საძეგურის ზემოხსენებული საბეჭდავი-ბეჭედი კვლავ შესწავლის პროცესშია. მიუხედავად ამისა, ამჟამადაც შესაძლებელი ხდება ნახელავი გარკვეულ სკოლასა თუ მიმდინარეობას მივაკუთვნოთ. — უფრო ზუსტად: ჩვენი ვარაუდით მჭრელი-ოსტატი იმ სკოლის მიმდევარი უნდა ყოფილიყო, რომელიც სპარსულ საკარო სტილს ავითარებდა.

2. ი ნ ვ. 861. — საბეჭდავი-ბეჭედი ღია ყვითელი ფერის ოქროსაგან გაკეთებული, დიდი ზომისა¹⁶. ბეჭედი რკალგახსნილია, ქვევითკენ ჩამოგრძელებული; მრგვალი მოყვანილობის ბრტყელი და დიდი ფარაკი აქვს; ოთხწახნაგა, ფართან შებრტყელებული და ოდნავ გაფართოებული რკალი (რკალს პირი პირთან აქვს მისული; ჭრილში კვადრატის მოხაზულობისაა). როგორც ჩანს, რკალის „ღერო“ — „შუაგული“ სხვა ლითონისაგან უნდა იყოს გაკეთებული, ხოლო ოქროს ფირფიტა მისი გარსაყრავია, — ზედა აქვს შემოჭე-

¹⁵ ქალცედონის სკარაბეოიდზე, რომელიც აქემენიდურადაა მიჩნეული, ორი გვირგვინოსანი სფინქსია გამოხატული. მ. ვოლენვეიდერი საბეჭდავს გარდამავალ პერიოდის—არქაულიდან კლასიკურში—ნახელავად, სახელდობრ ძვ. წ. 480—460 წწ. საზღვრავს.

¹⁶ ბეჭედი გამოცემული გვაქვს, იხ. მ. ლ ო რ თ ქ ი ფ ა ნ ი ძ ე, კორპუსი I, გვ. 88—89, ტაბ. V, 47; Я. П. С м и р н о в, დასახ. ნაშრ., ტაბ. X.

დილი (— ასეთი შთაბეჭდილება რკალის გახსნილი ადგილის მიხედვით გვრჩება) (ტაბ. V, სურ. 2).

ფარაკის პირზე მითიური არსება — ურჩხულია ამოჭრილი. — ერთმანეთთან შერწყმულია ფრთოსანი ლომის სხეული და არწივის ნისკარტიანი ფრინველის თავი. სინკრეტული არსება გრიფონს წარმოადგენს, ძლიერი ფრთით, ღონიერი კისრით, უჩვეულოდ მაღალი ფაფარით. დინჯად მიმავალი გრიფონი, პროფილში მარჯვნივ არის გამოხატული; თავ-კისერი მოუბრუნებია და უკან იყურება, ზევით აწეული კუდი S-სებურადაა დაკლავნილი. მოკლე კიდურები დიდი თათებით ბოლოვდება.

მთელი გამოხატულება მეტად თავისებური—განსხვავებული მანერითაა შესრულებული. — თავი ორ ერთმანეთისაგან თითქოსდა დამოუკიდებელი ნაწილისაგან არის შედგენილი: ნისკარტისაგან, რომელიც უშუალოდ კისერთანაა ორგანულად დაკავშირებული, და ბირთვისებრი „სფეროთი“ გამოხატული თავის ქალისა. — თავზე მხოლოდ თვალია მინიშნებული, შუაგულში, მოზრდილი გულამოდებული წერტილით. გრძელი კისერი, სხეულთან შედარებით არაპროპორციულად სქელი და ფართო ბალნითაა დაფარული. ბალანი ორი წყება მოკლე-მოკლე ჰორიზონტალური ხაზების რიგითაა აღნიშნული; კისრის ზედა ნაწილზე კი—იკანკლედური ხაზით, რომელსაც შეერთების ადგილას, ზედა წვეროვებთან, თითო პაწია ბირთვი (თუ რელიეფური წერტილი) ამკობს. — მკვეთრი კონტურებით შემოფარგლული დიდი ფრთის ძირი, თითქოსდა, ფერდებზე ზევიდან „მიმაგრებული“ და არა სხეულთან შეზრდილი, ზურგის მიმართულებით მკვეთრადაა გახრილი (ჰორიზონტალურად, თითქმის სხეულს ეხება); გავასთან მომრგვალებული და წვერმოხრილია. ნაკრტენი მოკლე ხაზების ერთი წყებითაა გადმოცემული (შვეული, ჰორიზონტალური და ცერად დაქანებული—ფრთის მდგომარეობასთან შეფარდებით) — ზიდა მხარეს, ფრთის მთელ სიგრძეზე, ნაკრტენს ერთი მკვეთრი ზოლი გასდევს. — ნეკნები რელიეფური რკალებითაა გადმოცემული და კონისებურად იყრის თავს ერთ წერტილში. — კუდი „სეგმენტირებულია“. მცირე ზომის „ბირთვისაგან“ შედგენილი თათები ხაზგასმით არის გამოხატული (ტაბ. I, 2).

გამოხატულებით ფარაკის მთელი პირია შევსებული, ანაბეჭდზე მკაფიო რელიეფს იძლევა.

ტ ე ქ ნ ი კ ა: გამოხატულება ხელით—საჭრისით არის ამოჭრილი მკაფიოდ, არაღრმად და ბრტყელი კვეთით. მიუხედავად კვეთის სტილის სქემატურობისა და გარკვეული სუმარულობისა; ნახელავი კარგად შესრულებულ ინტალიოდ გვაქვს მიჩნეული.—ოსტატი გაბედულად ჭრის და საჭიროებისდა მიხედვით საჭრისების სხვადასხვა სახეს იყენებს (bouterolle-ს, bouterolle-ისებრ საჭრისს, ბრინჯაოს ნემსს, მომრგვალებულპირიან საჭრისს).

გრიფონის სხეული ყოველგვარი მოდელირების გარეშეა შესრულებული და თითქმის ერთი ღონის რელიეფითაა გადმოცემული. — ცალკე ფორმებს შორის გრადაცია არ არსებობს. თვალშისაცემია ფიგურის დისპროპორციულობა, სახელდობრ: კისერი თავისი სისქე-სიგანით აღემატება ტორსის მოცულობას.

გამოხატულება მშრალია, სიცოცხლეს მოკლებული — ამას ჩვენ სტილისა და კვეთის თავისებურებას ვაწერთ და არა ოსტატის ხელთუმარჯვობას.

ეფექტურად აქვს გადაწყვეტილი ოსტატს გაპრიანების საკითხი. — გამოხატულება მჭრელს ჩაუმუქებია, განსაკუთრებით: თავ-ნისკარტი, ფრთა, გავა და ბრჭყალები. ფარაკის პირი გაუპრიანებულია, რითაც მკვეთრად გამოჰყო და ფონი შეუქმნა გამოხატულებას.

*

* *

გრიფონის ტიპი, სტილისტურადაც და ჩანაფიქრითაც განსხვავდება როგორც ანტიკურ ძეგლებზე გავრცელებულ თანადროულ გამოხატულებებისგან¹⁷, ასევე სპარსეთის იმპერიის ხანის ძეგლებზე გავრცელებულ ანალოგიურ ურჩხულებისაგან¹⁸. ერთადერ-

შ ე ნ ი შ ვ ნ ი ს ს ა ხ ი თ: გრიფონის სახე აღმოსავლეთისა და ანტიკური სამყაროს ქვეყნებში, ფართოდ შევიდა სახვითი ხელოვნების სხვადასხვა დარგის (ვაზათმხატვრობა, ტორევეტიკა, ოქრომკედლობა, კედლის მხატვრობა, არქიტექტურა, სკულპტურა, გლიპტიკა, ნუმიზმატიკა) ოსტატთა და მხატვართა რეპერტუარში.

¹⁷ შდრ. Boardman, Archaic Greek Gems, 252, 464, 468; — Vollenweider, დასახ. ნაშრ., ტაბ. 83, 1—5; Furtwängler, Antiken Gemmen ტაბ. 11, 29; Richter, A History of Greek Art in Miniature.

¹⁸ შდრ. Vollenweider, დასახ. ნაშრ., 40, 6; U. Pope, A Survey of Persian Art, IV, New York—London, 1938—1939.

თი პირდაპირი ანალოგია საძეგურის გრიფონს წალკა-ალგეთის სამარხში მოპოვებულ ვერცხლის საბეჭდავ-ბეჭდებზე ეძებნება¹⁹ (ტაბ. I, 8).

საძეგურის გრიფონის სტილი მანერულობით გამოირჩევა. — ნიშანი, რომელიც მას საკარო სტილის წრის ნახელავთან აკავშირებს. ჯერჯერობით ჩვენ არ შეგვიძლია გადაჭრით განვსაზღვროთ, თუ სახელდობრ რომელ ნიმუშინარეობის სახელოსნო სკოლას ეკუთვნოდა ჩვენი საბეჭდავის მჭრელი. მაგრამ ჩვენთვის ამუამადაც ნათელია, რომ იგი სპარსული საკარო სტილის გავლენის ქვეშ იყო მოქცეული.

ჩვენ კვლავ ვაგრძელებთ საკითხის შესწავლას. ამასთან დაკავშირებით ზოგიერთი თქმულების მოტანაც საჭიროდ მივიჩნიეთ:

როგორც ცნობილია, ხსენებული ურჩხულის—გრიფონის—სახე აღმოსავლური წარმოშობისაა²⁰. ბერძნულ თქმულებათა მიხედვით, გრიფონი (Γριφίς) მითითური ფრინველია, არწივის ნისკარტითა და ძლიერი ფრთებით შემოსილი, ლომის სხეულთან შერწყმული²¹. იგი აპოლონისადმია მიძღვნილი (ხელთდასხმული), იცავს განძეულობას სკვითის უდაბნოებსა და ჰიბერბორელების ქვეყნებში არიმასპების თავდასხმებისაგან.

ზოგიერთი ავტორი მათ ადგილსამყოფელს ეთიოპელებსა და ინდოეთს უკავშირებს. — გრიფონები დიონისესთანაც არიან დაკავშირებული, რომლისთვისაც, თქმულებების თანახმად, ღვინით სავსე კასრებს დარაჯობდნენ.

გვიანდელი მითების მიხედვით, ჩრდილო ინდოეთის უდაბნოებში, ისინი ოქროს მაძიებლებს უწევდნენ წინააღმდეგობას ხან იმის გამო, რომ მათ დაკისრებული ჰქონდათ ლითონის დაცვა, ზოგჯერ კი — ვინაიდან თავიანთ ბუდეებს გრიფონები მთებში იკეთებდნენ, იქ, სადაც საბადო იყო — თავიანთი „ბარტყების“ დაცვა სურდათ მაძიებლებისაგან²².

¹⁹ დაწვრილებითი აღწერილობა ალგეთის ბეჭდისა იხ. გვ. 54—57. შდრ. აგრეთვე: B o a r d m a n, *Archaic Finger Rings*, ტაბ. 7, M 18; P 9.

²⁰ იხ. D. O s b o r n e, *Engraved Gems*, New York, 1920, გვ. 250.

²¹ იხ. P. G r i m a l, *Dictionnaire de la Mythologie Grecque et Romaine*, Paris, 1951, § Griffon, გვ. 169 b.

²² იხ. G r i m a l, დასახ. ნაშრ., იქვე.

და ც უ ლ ო ბ ა: ბეჭედი კარგად არის შენახული.

ზომები: სიმაღლე—23 მმ, დიამეტრი—18 მმ, ფარაკის დიამ.—18 მმ.

3. ი ნ ვ. 57. — საბეჭდავი-ბეჭედი, ვერცხლისაგან გაკეთებული, დიდი ზომისა²³ (ფრაგმენტულია), ქვევითკენ ჩამოგრძელებული უნდა ყოფილიყო²⁴. ოვალურ-მრგვალი მოყვანილობის დიდი, ბრტყელი ფარაკი აქვს; მრგვალი, ფარაკთან შებრტყელებული და უმნიშვნელოდ გაფართოებული წვრილი რკალი. სავარაუდებელია, რომ ბეჭედი რკალგახსნილი იყო; — იმავე ტიპისა, როგორც: ამავე განძიდან წარმომდგარი საბეჭდავი-ბეჭდები (ტაბ. V, სურ. 3).

პირზე ფრთოსანი ურჩხული — გრიფონია გამოხატული, პროფილში მარცხნივ, მიმავალი. გრიფონს თავი მოუბრუნებია — უკან იყურება; ურჩხულის თავი სუმარულადაა გადმოცემული — მხოლოდ დიდი ნისკარტია ხაზგასმით გამოყოფილი; თვალი ძლივს შესამჩნევი წერტილითაა აღნიშნული. კისერი გრიფონს დაბალი და სქელი აქვს; ტორსის წინა ნაწილი (გულმკერდიდან წელამდე) მძიმე და მოუქნელი. სქემატურად გადმოცემული კიდურები არათანაზომიერია: — წინა თათები ძალიან მოკლეა. თითქმის შვეულად ამართული ვიწრო ფრთა ბოლოში გაფართოებული და ოდნავ მომრგვალებულია; გრძელი კუდი ზევით აქვს აპრეზილი.

სხეულის ნაწილი, სახელდობრ, გულმკერდი, კისერი, ზურგი და ნაწილობრივ მუცელი დაფორეჯებულია უწესრიგოდ გაბნეული, მოგრძო, რელიეფური წერტილებით. აღნიშნული წერტილებით ოსტატმა ურჩხულის ტყავი გამოხატა (შდრ. სფინქსის ტყავს, გამ. 1) ფრთის ნაკრტენი ჰორიზონტალური ხაზების წყებით არის გადმოცემული (ტაბ. I, 3; სურ. 3).

გამოხატულება მთლიანად ავსებს ინტალიოს პირს, ანაბეჭდზე დაბალ და ბრტყელ რელიეფს იძლევა.

ტ ე ქ ნ ი კ ა: გამოხატულება ხელითაა ამოჭრილი, არაღრმად და ბრტყელი კვეთით; თითქმის ერთ სიბრტყეში. ნახელავი სქემატური და ნაწილობრივ სუმარული შესრულებით ხასიათდება. — შინაგანი ნახატი დაუმუშავებელია. — გრიფონის სხეული მოდელირების გარეშეა შესრულებული. ურჩხულის სხეული მძიმე პროპორციებით გამოირჩევა. ერთიანად უსიცოცხლო და გახევებულია. მიუხედავად ამისა აშკარად ჩანს მჭრელის გაბედული ხე-

²³ ბეჭედი გამოცემული გვაქვს, იხ. მარგ. ლ ო რ თ ქ ი ფ ა ნ ი ძ ე, „კორპუსი I, გვ. 90—91, ტაბ. V. 49. Я. И. Смирнов, Ахалгорийский клад, Тифлис. 1934. ტაბ. X, 27.

²⁴ ბეჭედმა ჩვენამდე ნაკლები სახით მოაღწია: რკალის ქვედა ნაწილი 1/3 დაკარგულია.

ლი; საჭრელი იარაღიც რამდენიმე აქვს ნახმარი: ბრინჯაოს ნემსი, წამახული და ფართოპირიანი საჭრისები.

ბეჭდის რკალი ისევე უნდა იყოს გაკეთებული, როგორც ოქროს საბეჭდავისა გრიფონის გამოხატულებით: სხვა ლითონის ღეროზე ვერცხლის თხელი ფირფიტაა შემოჭედილი („ნაკერავი“ რკალს გარედანაც და შიდაპირზედაც ეტყობა).

საერთო სტილი მანერულობით ხასიათდება, მაგრამ ოქროს ბეჭდებზე ამოჭრილ გამოხატულებებთან შედარებით, უფრო სუსტადაა გამოვლენილი.

სურ. 3, 4.

4. ი ნ ვ. 58. — საბეჭდავი-ბეჭედი, ვერცხლისაგან გაკეთებული²⁵. დიდი ზომის ოვალურ-მრგვალი ფარავი ბრტყელია, ლითონის თხელი ფირფიტებისაგან გამოჭედილი, რკალი ვიწრო და შებრტყელებული აქვს (ტაბ. VI, სურ. 4).

პირზე რქოსანი ცხოველია გამოხატული, პროფილში მარცხნივ, მიმავალი. რქოსანს მძიმე სხეული აქვს, მოკლე კიდურები; სუმა-რულად გადმოცემული თავი და დრუნჩი ვიწრო და წაგრძელებული. ზევით აზიდული, გახრილი, დიდი რქა თითქმის თავის სიგანისაა. გრძელი ყური აცქვეტილი აქვს. მოკლე და სქელი კუდი — აპრეზი-ლი (ტაბ. II; სურ. 4).

დაცულობა: ვერცხლი რეკრისტალიზებულია. ბეჭედი სამად არის გატეხილი—ნაკლულია.

ზომები: ბეჭდის დიამეტრი—17 მმ, ინტალიოს სიგრძე—20 მმ, განი—18 მმ

²⁵ ბეჭედი გამოცემულია, იხ. მარგ. ლორთქიფანიძე, კორპუსი I, გვ. 89—90, ტაბ. V, 48; Я. И. Смирнов, დასახ. ნაშრ., X, 28.

რქის მოყვანილობისა და კუდის მიხედვით ცხოველი გარე-
ულ თხას უნდა წარმოადგენდეს. — სხეულის ფორმები დაუმუშა-
ვებელია, ერთ სიბრტყეშია გაერთიანებული (თავი უშუალოდ გა-
დადის ფართო კისერ-გულმკერდში. ტორსის წინა ნაწილი შეუმ-
ჩნეველი ღარითაა გამოყოფილი ფერდებისაგან).

მოძრაობა უსიცოცხლოა — თხა გახევებული დგას.

ტ ე ქ ნ ი კ ა: გამოხატულება ბრტყელი კვეთით არის შესრუ-
ლებული, საკმაოდ ტლანქად და სქემატურად. მჭრელს მთავარი
ყურადღება გამოხატულების გარეგანი კონტურისთვის მიუქცევია
და სხვა მხრივ ნახატი არ დაუმუშავებია. — დიდი მოცულობის
მცირედ ამოღრმავებული სიღრმეების ამოჭრით დაკმაყოფილდა
თხის სხეულის გამოსახატავად.

საჭრისის კვალის მოპირკეთება მჭრელს აღარ უცდია (იხ. კი-
დურები, დრუნჩი, რქები, ფერდები); საჭრისი აცდენილიც ჩანს.

გამოხატულება მთლიანად ავსებს ფარაკის პირს, ანაბეჭდზე
ძალიან დაბალ, ბრტყელ რელიეფს იძლევა.

შესრულების მხრივ აღწერილი ინტალიო, განსხვავდება ყვე-
ლა წინამოხსენებულ საბეჭდავისაგან. — შედარებით დაბალი დო-
ნის ნახელავია, მაგრამ საერთო სტილში მაინც შესამჩნევია გარ-
კვეული ერთიანობა. ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ მჭრელი, მიუხე-
დავად კვეთის ტლანქი მანერისა, ფლობს ჭრის ტექნიკას და გაბე-
დულად ხმარობს იარაღს.

გარეული თხის გამოსახულებები, როგორც ცნობილია, ფარ-
თოდ არის გავრცელებული გლიპტიკურ ძეგლებზე უძველესი ხა-
ნიდან. ჩვენთვის საინტერესო პერიოდშიც ხშირად გამოყენებული
თემათაგანია. თუმცა პირდაპირ ანალოგიას ჩვენ დღემდე ვერ მი-
ვაკვლიეთ. — განსაკუთრებით სტილისტურს.

ჩვენ კვლავ გავაგრძელებთ მუშაობას საბეჭდავზე.

2. ყ ა ნ რ ა ე თ ი

სოფ. ყანჩათთან („ნიშივაკეზე“, ქსნის ხეობა), 1960 წლის ზაფხულში. შემთხვევით აღმოჩნდა ადრეანტიკური ხანის მდიდრული სამარხი. მრავალფეროვანი სამარხეული ინვენტარი ვერცხლისა და ოქროს კრილაფარაკიან ბეჭდებსაც შეიცავდა. ამათგან ჩვენი კვლევის საგნად მხოლოდ ვერცხლის საბეჭდავი-ბეჭდებია ქცეული. რადგან ოქროს ბეჭდებს, ისევე როგორც ზოგიერთ სხვა ნივთს, მუზეუმებამდე არ მოუღწევია (იხ. ი. გაგოშიძე, ადრეანტიკური ხანის ძეგლები ქსნის ხეობიდან, თბილისი, 1964, გვ. 4—13).

1. საბეჭდავი-ბეჭედი, ვერცხლისა. — მრგვალი მოყვანილობის ფარაკი ვიწრო, ქვევითკენ ჩამოგრძელებულ რკალში გადადის. უშუალოდ ფარაკთან რკალი ფართოა, შემდეგ, ძლივს შესამჩნევად, თანდათან ვიწროვდება. — ყველაზე წვრილი ნაწილი ქვედაა (განსხვავება ზომაში თითქმის 2 მმ-შია).

ბეჭედი რკალგახსნილია; რკალს პირი-პირთან აქვს მისული. თვით რკალი შებრტყელებულია, გლუვზედაპირიანი, მომრგვალებული კონტურებით. — შიდაპირზე, ზედა ნაწილში, ცალ მხარეს, მკრთალად გამოყვანილი წახნაგი დაჰყვება¹.

ფარაკი საკმაოდ სქელი ფირფიტისაგან არის გაკეთებული.

¹ როგორც ჩანს, ხსენებული წახნაგი შემთხვევით არის გამოსული, რადგან რკალის საპირისპირო მხარე ბრტყელია. ამას გარდა—უშუალოდ წახნაგთან რკალს „ნაკერავი“ ეტყობა.

და ც უ ლ ო ბ ა: რკალი ქვედა ნაწილში გატეხილია. ლითონი კარგად არის შენახული.

ზომები: ბეჭდის სიმაღლე—25 მმ, დიამ.—19 მმ, ფარაკის დიამ.—20 მმ, სისქე—2 მმ, რკალის განი—5—3 მმ.

— ოდნავ ასიმეტრულია და ამის გამო ერთი შეხედვით თითქოს ოვალური—მრგვალი ინტალიოს შთაბეჭდილებას ახდენს.

პირზე გამოხატულია რქიანი ცხენი. პროფილში მარცხნივ. ცხენის ზურგს ზემოთ ფრინველია მოთავსებული, წინა და უკანა ფეხებს შორის მნათობი (ისეთივე, როგორიც საძეგურის ოქროს საბეჭდავზეა). — რვასხივიანი რგოლის სახით. ცხენი თავდახრილია, ყურაცქვეტილი; გრძელი. წვრილი ხაზით გადმოცემული ძუა ჩაშვებული აქვს. თვალი მაღალი ბირთვისებრი რგოლითაა გამოხატული, გუგა გულამოღებული წერტილითაა მინიშნებული. წაგრძელებული დრუნჩი ბირთვისებრი მოყვანილობის დაუნაწევრებელ ნესტოებში გადადის. ცხენს წინა ფეხები მოკლე აქვს; გაშვებული; უკანა სახსრებში მოხრილი და შედარებით გრძელი. ჩლიქები ოდნავ შესამჩნევი ტდეებით არის აღნიშნული (ტაბ. II, 5; სურ. 5).

თავისებურად — ორგინალურად არის გადმოცემული ცხენის ფაფარი და ბალანი: თავიდან მოყოლებული გავამდე (კისერი, გულმკერდი, ფერდები, ზურგი) სხეული ჰორიზონტალური, რელიეფური ხაზების დიდი წყებით არის გადასერილი. ეს ჰორიზონტალური ხაზები, თვალიდან მუცლამდე წვრილი მორკალური ხაზითაა გადაჭრილი ისე, რომ ფაფარს ცალკე გამოჰყოფს. ჰორიზონტალური ხაზების წყებით გულმკერდსა, მუცელსა და კისერზე ბალანია მინიშნებული. მეორე წყება — ნეკნებს უნდა აღნიშნავდეს. შვეული ხაზი ამავე დროს გულმკერდს მუცლისაგან გამოჰყოფს.

ფრინველის ოჯახის დადგენა ძნელია, რადგან იგი, ისევე როგორც ცხენი, ძალიან სტილიზებულია. — მოკლე, სქელ კისერში ჩამჯდარი პატარა თავი აქვს; ფართო და მოკლე ბოლო, მოხრილი წვრილი ნისკარტი, ბასრბრჭყალებიანი წვრილი ფეხები. თვალი რელიეფური წერტილებითაა გადმოცემული. მსგავსი წერტილების გაბნეული რიგითაა გამოხატული ბუმბულიც. ნაკრტენი — ჰორიზონტალური — პარალელური რელიეფური ზოლების წყებით (შდრ. ცხენის ბალანს).

ტ ე ქ ნ ი კ ა: გამოხატულება არაღრმად, მაგრამ ძალიან მკაფიოდ არის ამოჭრილი. ზუსტი ხელით შესრულებული „ბრტყლად ნაკვეთი“ ნახელავია. კარგი და სუფთა ნამუშევარია.

ოსტატი კარგად ფლობს ინტალიოთა კვეთის ტექნიკას, — იყენებს, ძირითადად, სამი სახის საჭრისს: ბრინჯაოს ნემსს, მომრგვალებულ-პირიანსა და bouterolle — ისებრს. ამასთანავე აღსანიშნავია, რომ

ცხოველის ფიგურა, ისევე როგორც ფრინველის სხეული, ყოველგვარი მოდელირების გარეშეა შესრულებული.

— კვეთა სუმარულ ხასიათს ატარებს. ცხოველის მთელი ტორსი ერთ სიბრტყეშია გაერთიანებული (რელიეფის ყოველგვარი გრადაციის გარეშე): თავ-კისერი, გულმკერდი, გავა ერთი სიმაღლის უსაზღვროდ ბრტყელი „რელიეფითაა“ გადმოცემული. ასევეა შესრულებული ფრინველის გამოხატულება.

როგორც ჩანს, თავის დროზე ფარაკის პირი გაპრიანებული უნდა ყოფილიყო. გამოხატულების ნაწილი, სახელდობრ ცხენის გულმკერდი, კისერი და ფერდები ნაწილობრივ პრიანებდა. — გამოხატულების შტრიხოვანი ნაწილი მქრქალია². მქრქალია აგრეთვე: ფრინველი და მზის სხივები.

გამოხატულება მთლიანად ავსებს ინტალიოს პირს, ანაბეჭდზე ძალიან დაბალ და მეტად ბრტყელ რელიეფს იძლევა.

ზემოხსენებული მოტივი, უფრო ზუსტად კომპოზიცია — იმ განსხვავებით, რომ ცხენს ირემის ფიგურა ცვლის, საქართველოს ტერიტორიაზე მოპოვებული გლიპტიკური ძეგლების მიხედვითაა ცნობილი. კერძოდ: ლურჯი მინის მრავალწახნაგა საბეჭდავებით: სოხთადან, ლოჭინიდან (იხ. მარგ. ლორთქიფანიძე, კორპუსი I. გვ. 116. 117, ტაბ. VI, 98, 99; — მარგ. ლორთქიფანიძე, გვიანაქემენიდური ხანის მცირეაზიული საბეჭდავების იბერიული პირები. საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების „მოამბე“, № 6, თბ., 1963, გვ. 139—140). მოტივი ძველ საქართველოში ძვ. წ. VII—VI საუკუნის ბრინჯაოს ბალთებზე იჩენს თავს³.

ფრინველის გამოხატულება შდრ. Boardman, Archaic Greek Gems, ტაბ. XXVI, 344 (ძვ. წ. VI საუკ. მიწურული. სტეატიტის სკარაბეოიდა. ჯ. ბორდმანი ფრინველს იხვად განსაზღვრავს იხ. გვ. 115).

საჭიროდ მიგვაჩნია შევნიშნოთ, რომ ზოგიერთ სირო-კაპადოკიურ საბეჭდავზე ცხენის გამოხატულებას, იბერიული მრავალწახნაგა საბეჭდავების მსგავსად, ირემი ცვლის (შდრ. L. Delaporte, Catalogue des cylindres, cachets et pierres gravées de style oriental, Musée du Louvre, II, Aquisitions, Paris, 1923, ტაბ. 103

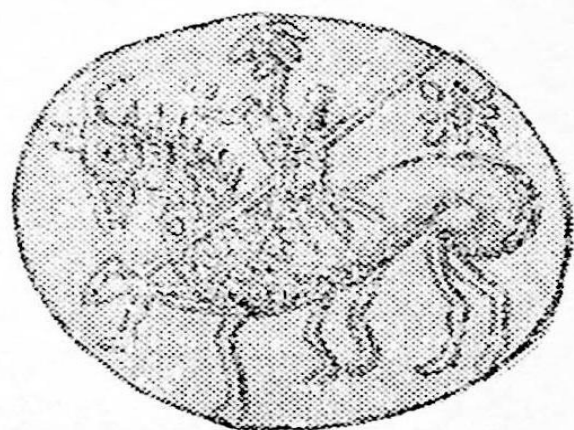
² „შტრიხოვანი“ ნაწილს, ჯერჯერობით, პირობითად ვუწოდებთ გულმკერდსა და ფერდებზე ამოჭრილ სწორ ხაზებს, რომლითაც მქრქელს ბალანი უნდა ჰქონდეს გადმოცემული.

³ იხ. ზემო რაჭის ბრინჯაოს ბალთები (შ. ა მ ი რ ა ნ ა შ ვ ი ლ ი, ქართული ხელოვნების ისტორია, თბილისი, 1944, გვ. 48; — გ. გობეჯიშვილი, არქეოლოგიური გათხრები საბჭოთა საქართველოში, თბილისი, 1952, ტაბ. XIX, XX)

A (1065, 1066). ამას გარდა—ხსენებული სიუჟეტი ძვ. წ. IV ათასწლეულის ირანულ საბეჭდავებზეა წარმოდგენილი. აღნიშნული საბეჭდავები გეომეტრიულ სტილშია შესრულებული. მ.—ლ. ვოლენ-ვეიდერი საბეჭდავებზე ამოკრილ სცენას შემდეგ ახსნას აძლევს: ფრინველი, რომელიც ფურირემს მისდევს, მიმინოა⁴.

ჩვენ არ შევუდგებით ჯერჯერობით ი. ვაგოშიძის მიერ მოცემული ინტერპრეტაციის განხილვას, რადგან პირველ რიგში საჭიროდ მიგვაჩნია აღმოსავლური მითის ორი ურჩხულის — დღისა და ღამის — შესახებ საფუძვლიანი შესწავლა⁵.

დამახასიათებელი ნიშანი სტილისა მანერულობაა.

სურ. 5, 6

2. ფარაკი-ინტალიო, საბეჭდავი-ბეჭდისა, ვერცხლი. ბეჭდისა-საგან მხოლოდ ოვალური მოყვანილობის, საკმაოდ სქელი ფირფიტისაგან გაკეთებული ფარაკია დარჩენილი. როგორც ჩანს, რკალი ვიწრო და ბრტყელი უნდა ყოფილიყო. — ფარაკთან შემორჩენილი უმნიშვნელო ფრაგმენტის მიხედვით (მისი სიგანე 5 მმ-ია)⁶.

ფარაკი ბრტყელია. პირზე გამოხატულია ცხენზე ამხედრებუ-

⁴ იხ. Vollenweider, Catalogue Raisonné გვ. 18, ტაბ., 4, 1—3, — შდრ., Richter, A History of Greek Art in Miniature, ტაბ. 11 (ნაწილობრივ კომპოზიცია).

⁵ იხ. Le Comte Du Mensil du Buisson, Le Mythe oriental des deux Géants du Jour et de la Nuit, Archaeologia Iranica In Honorem R. Ghirshman, Ir.Ant. VIII; გვ. 1—33, Leiden, 1970.

⁶ დაცულობა: ლითონი პატინის ფენით არის აქა-იქ დაფარული; პირი ამის გამო მცირედ დაზიანებულია კიდეც.

ზომა: ფარაკის სიგრძე—21 მმ, განი—19 მმ, სისქე—2 მმ, რკალის უდიდესი სიგანე—5 მმ.

ლი შუბოსანი მამაკაცის ფიგურა, ცხენი პროფილში მარცხნივ არის მოცემული, რქოსანია. მხედრის ფორსის ზედა ნაწილი ზურგიდან ჩანს, თავი და ფეხები — პროფილში (ტაბ. II, 6).

ცხენის თავის მოყვანილობა ურჩხულისას — გრიფონისას უფრო ჰგავს, ვიდრე ცხოველისას. „დრუნჩი“ ისე აქვს წაწვეტებული და წაგრძელებული, რომ ფრინველის ნისკარტადაც შეიძლება იქნეს მიჩნეული (შდრ. ახალგორის ვერცხლის ბეჭედსა და ალგეთის გრიფონებს). ფაფარიც ყალყზე უდგას და „ახალგორულ“ მანერაშია გადმოცემული (შდრ. ურჩხულის ფაფარს). ფართო კისერი უშუალოდ, ყოველგვარი გრადაციის გარეშე, გადადის გულმკერდში. ასევე დაუნაწევრებელი და დაუმუშავებელია მთელი ტორსის შინაგანი ნახატი. გავა მკვეთრად არის შემოფარგლული მომრგვალებული კონტურით (შდრ. ბერძნულ არქაულ სკარაბეებზე წარმოდგენილ ლომებისა და სფინქსების გამოხატულებათა სერიას. იხ. Boardman, *Archaï Greek Gems*, 110, 164, 403, განსაკუთრებით 591). ფეხები ცხენს შეუსაბამოდ წვრილი აქვს, სქემატური ხაზებით გადმოცემული. მარჯვენა წინა ფეხი აუწევია — თითქოს ადგილიდან დასაძვრელად მომზადებულია. ჩლიქები მკრთალადაა აღნიშნული. თვალი დიდი ზომის გულამოღებული — რელიეფური წერტილითაა გამოხატული. თავი კისრისაგან ორი პარალელური მორკალული ზოლითაა გამოყოფილი.

პირუტყვს სხეულზე, კისრიდან მოყოლებული ფერდებამდე, ლაქები აქვს დაყრილი: მოგრძო რელიეფური წერტილების სახით (შდრ. საძეგურის სფინქსის ტყავსა და ვერცხლის ბეჭედზე ამოჭრილი გრიფონის ბეწვს). ცხენისათვის ოსტატს კუდის მობმა დავიწყებია.

შუბოსანის პოზა მეტად არაბუნებრივია იმისათვის, რომ იგი ცხენზე ამხედრებულად მივიჩნიოთ. — ერთი შეხედვით ისეთი შთაბეჭდილება გვექმნება თითქოს შუბოსანი ცხენს მარცხენა გვერდიდან უდგას (მაყურებლისათვის ცხენი პირველ პლანზეა მოთავსებული, მხედარი — მეორეზე). ადამიანის მუხლებში მოხრილი ორივე ფეხი ცხენს იქით ჩანს. შუბოსნისა და ცხენის ფეხებიც გახრილ ჩხირებს უფრო ჰგავს, ვიდრე ცოცხალ არსებათა კიდურებს. ჩლიქები და შუბოსნის ტერფები ერთნაირადაა გადმოცემული; ოსტატი არ ასხვავებს ადამიანისა და პირუტყვის კიდურებს (ტაბ. II, 6; სურ. 6).

მხედრის თავი იმდენად სუმარულადაა შესრულებული, რომ სახის ნაკვეთების ერთმანეთისაგან გამოყოფა ჭირს. — ცხვირი უშუალოდ კეფისა და თხემის ძვლის გაგრძელებას წარმოადგენს;

პირი პირობითად არის მინიშნებული. — თვალს დიდი ზომის რელიეფური რგოლი გამოხატავს. მოკლე ნიკაპი მკვეთრადაა შემოფარგლული, ამიტომ წაწვეტებული და მძიმე იერი აქვს.

თავზე შუბოსანს უცნაური თარგის თავსაბურავი ხურავს, შუბლთან მარყუჟით გაკრული, კეფაზე შემოკრული. მხედარს არაპროპორციულად მოკლე ხელები აქვს. — იდაყვში მოხრილი მარცხენა ხელი, სამი თითით. ცხენის ფაფარისათვის წაუვლია. მარჯვენა ხელი ნახატზე არ ჩანს, — ჩანაფიქრით, ეტყობა შუბი უნდა სჭეროდა, მის ნაცვლად, პირობითად, ხელის მტევანია (ცვლავ სამი თითით) აღნიშნული წელთან. შუბი ისეა დახრილი, რომ მისი სამკუთხა პირი ცხენის მუხლისთავს ეხება.

მხედარს მოკლე, ნაოჭმიყრილი კაბა აცვია, რომლის გაშლილი კალთები ცხენის ზურგზეა გადმოფენილი. ცხენი უბელო უნდა იყოს. მხედარს ზურგზე კაპარჭი უნდა ჰქონდეს მოკიდებული.

მხედარს უკან, შუბისპირის ქვეშ, რვასხივიანი მნათობია გამოხატული. — სხივთა კონით გარშემორტყმული რგოლი.

ტ ე ქ ნ ი კ ა: გამოხატულება არაღრმად, მაგრამ მკაფიოდ არის ამოჭრილი. სუფთა და გაბედული ხელით შესრულებული ნახელავი სიფაქიზით არ გამოირჩევა. — ერთიანად პრიმიტიული იერი აქვს.

კვეთა ბრტყელია. — მთელი გამოხატულება თითქმის ერთნაირი სიღრმითაა ნაკვეთი. — ხასიათდება ფორმათა სუმარული შესრულებით (საერთო სუმარული კვეთით, უფრო ზუსტად) და უაღრესი სქემატიზმით. თვალში საცემია აგრეთვე მჭრელის არცოდნა ადამიანის სხეულის ანატომიისა. ასევე სუსტად აქვს შეთვისებული მას ცხოველის ტორსის ანატომიური მხარეც. — ორივე ფიგურა, ადამიანისაც და პირუტყვისაც ყოველგვარი მოდელირების გარეშეა შესრულებული. თითქოს ადამიანის გულმკერდი რაღაცნაირად გამოყოფილია, მაგრამ იქაც ყოველგვარი ანატომიური ნორმები დარღვეულია⁷.

მჭრელს ძირითადად ნახმარი აქვს ორი საჭრისი: წამახულა წვერითა და მომრგვალებულპირიანი, აგრეთვე ბრინჯაოს ნემსი. ფონი გაპრიალებული ყოფილა. ბეჭედს ხანგრძლივი ტარების კვალი ეტყობა, პირი გაცვეთია.

გამოხატულება მთლიანად ავსებს ფარაკის პირს, ანაბეჭდზე

⁷ ამის შესახებ აღწერილობაში გვაქვს დაწვრილებით საუბარი.

დაბალ, ბრტყელ რელიეფს იძლევა. ყველაზე მაღალ „რელიეფში“ ცხენის თავის ის ნაწილია შესრულებული, რომელზედაც თვალი და თვალის ფოსოა მოქცეული.

ჩვენთვის მსგავსი თემა საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილი ბეჭდების მიხედვითაა ცნობილი: წალკის, ალგეთის სამარხში მოპოვებული ვერცხლის საბეჭდავი-ბეჭდისა (ინვ. 776, საქართველოს მუზეუმის გლიპტიკის კაბინეტი)⁸ და დედატოსის ოქროს საბეჭდავისა. მაგრამ ჯერ თავს ვიკავებთ ყანჩაეთის სცენის განსაზღვრისაგან, რადგან ჩვენ ხელთ არსებული მასალები საკმარისად არ მიგვაჩნია. ამასთან დაკავშირებით, ვიდრე ჩვენ თვითონ გარკვეულ დასკვნამდე არ მივალთ, არც ი. გაგოშიძის მოსაზრების განხილვას შევუდგებით.

პირველ რიგში ყურადღებას იპყრობს ის, რომ გამოხატულება უსიცოცხლო, გახევებულია და ამასთანავე თავისთავადი და მიმზიდველი. — მიმზიდველი თავისი განსხვავებული სტილით. — მანერით, რომელიც ყანჩაეთ-საძეგურის საბეჭდავ-ბეჭდებს ერთ წრეში აერთიანებს.

ამავე სამარხში აღმოჩენილი ბეჭდის ინტალიოსთან შედარებით, განხილული საბეჭდავი ნაკლებად დახელოვნებული მჭრელის ნახელავი ჩანს. ეს, სახელდობრ, კიდურების შესრულებაში მეღავნდება: ადამიანისა და ცხენის ფეხებს შორის, როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, განსხვავება არ ჩანს — ჯოხების სახით, დაუდევრადაა ამოჭრილი იმდენადაც კი, რომ ამოკაწრულს უფრო ჰგავს ვიდრე ამოჭრილს.

ორი სხვადასხვა ხელის გარჩევა, უდავოდ, შესაძლებელია. სტილი ზოგადად ერთი ჩანს.

3. ფრაგმენტი, ინტალიო-ბეჭდისა, ზედმიწევნით პატარა ზომის. ბეჭედი ვერცხლისა ყოფილა, ფარაკიანი. ფარაკი თხელი ფირფიტისაგან იყო გაკეთებული; რკალი ვიწრო და ბრტყელი ჰქონია. როგორც ჩანს, გამოხატულება მთლიანად იცხებდა ფარაკის პირს. ამაზე დარჩენილი ფრაგმენტის მიხედვით შეიძლება ლაპარაკი: გამოსახულება თითქმის პირის კიდეს ებჯინებოდა.

⁸ იხ. მარგ. ლორთქიფანიძე, კორპუსი I, გვ. 93, ტაბ. V, 52; — Б. А. Куфтин, Археологические раскопки в Триалети, Тбилиси, 1941, ტაბ. XI.

ფარაკი მრგვალი უნდა ყოფილიყო, ბრტყელი. რკალი ფარაკ-
თან შედარებით განიერია და უშუალოდ იქვე ვიწროვდება.

ინტალიოს ნატეხებზე შემორჩენილია ცხოველის, ვარაუდით.
ცხენის, თავ-კისერის მცირე ფრაგმენტი. — კისერი, ხანგამოშვე-
ბით, მომსხო ხაზებითაა დაფარული. ფაფარი, აქა-იქ, მკრთალი
შტრიხებითაა მინიშნებული. ხოლო ღრმად ჩამჯდარი თვალი რე-
ლიეფური რგოლით ყოფილა შემოფარგლული. პირის მარჯვენა
არეში ამოჭრილი რკალი ნახევარმთვარეს უნდა გამოხატავდეს.

შესრულების ტექნიკა შდრ. ამავე სამარხში აღმოჩენილი ინ-
ტალიოების კვეთას.

დ ა ც უ ლ ო ბ ა: ბეჭდისაგან ფარაკის უმნიშვნელო ნაწილი, რკალითურთ,
არის დარჩენილი.

ზომები: ფარაკის ზომა—14—5 მმ, რკალის განი—5 მმ (ფარაკთან), 3 მმ.

3. კ ა მ ა რ ა ხ ე მ ე ნ ი

1953 წელს, კამარახევში, არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ გამოვლენილ № 9 გრუნტული სამარხის ინვენტარს ბრინჯაოს ერთი საბეჭდავი-ბეჭედიც ახლდა¹. ხსენებული ბეჭდით ადრევე დავინტერესდით და იგი ჩვენი კვლევის საგნად იქცა (იხ. ჩვენი, კორპუსი I, გვ. 45, 94—95). სტილისტური და შედარებითი ანალიზის საფუძველზე საბეჭდავი ადგილობრივ ნახელავად მივიჩნიეთ. — სახელდობრ იმ წრის ძეგლებს დავუკავშირეთ, რომლებიც აქემენიდური გლობტიკის გავლენას განიცდიან. მისი „მიმბაძველობით“ შექმნილი საბეჭდავებია. ბეჭდის ფორმასა და ანალოგიურ მასალებზე დაყრდნობით — საბეჭდავი ძვ. წ. V საუკუნის II ნახევრით დავათარიღეთ².

ამჯერად ზემოხსენებულ ბეჭედსაც ახალი თვალსაზრისით ვუდგებით. კერძოდ: ჩვენი მიზანია გავარკვიოთ უფრო კონკრეტულად თუ რომელ მიმდინარეობას უნდა მივაკუთვნოთ ნახელავი. — რომელი სტილის გავლენას განიცდიდა ინტალიოს მჭრელი. ხოლო ზოგადად: რომელი სკოლა იყო წამყვანი ძველი საქართველოს აღმოსავლეთ ნაწილში მომუშავე მჭრელთა შორის. — ეს საკითხი მხოლოდ მაშინ გაირკვევა, როცა ერთეული ნიმუშების საშუალებით დასკვნები „აიკინძება“.

გადავდივართ ბეჭდის ანალიზზე: დიდი ზომის, მასიური საბეჭდავი-ბეჭედი ბრინჯაოსაგან არის გაკეთებული. ოვალური ფარ-

¹ ექსპედიციას არქეოლოგი რ. რამიშვილი ხელმძღვანელობდა, რომელმაც ბეჭედი დასამუშავებლად გადმოგვცა, რისთვისაც მადლობას მოვახსენებთ. რ. რამიშვილს ბეჭედი გამოცემული აქვს, იხ. მისი: კამარახევის სამაროვანი, მასალები საქართველოსა და კავკასიის არქეოლოგიისათვის, II, თბ., 1959, გვ. 16.

² იხ. მარგ. ლორთქიფანიძე, კორპუსი I, გვ. 45, 94—95.

თო ფარაკი უშუალოდ რკალში გადადის; პირი ბრტყელი აქვს, ოდნავ ჩადრეკილი ზურგი. (ტაბ. II, 7 a). სქელი, მხრებთან გამსხვილებული (გაფართოებულიც) რკალი წახნაგებიანია. — მხრებზე წახნაგები (სიგრძეზე დაჰყვება) მკვეთრად გამოირჩევა, რკალის შიდაპირზე აქა-იქ არის გამოყვანილი. ფარაკი რკალისაგან წვრილი ღარიტ არის გამოყოფილი, ბეჭედი ქვევითკენ ჩამოგრძელებულია (ტაბ. VII, სურ. 7).

პირზე აქემენიდური ხანის, ანუ ბერძნულ-სპარსული, გლიბტიკურ ძეგლებზე ფართოდ გავრცელებული სპარსული ქალის ზეშემდგომი ფიგურაა გამოხატული, პროფილში მარჯვნივ. ქალი ტანზე მომდგარი გრძელი კაბით არის შემოსილი — თხელი ქსოვილის ტანსაცმელში (კაბა იმდენად ვიწროა, რომ სხეულის ცალკეული ნაკვთები მკვეთრად გამოირჩევა); ფეხებზე კვინტიანი ფეხსაცმელი აცვია. ქალს გრძელი ნაწნავი აქვს, — სქემატურად რელიეფური ხაზის სახით გადმოცემული. თავი ზედმიწევნით სუმა-რულად არის შესრულებული — აღნიშნულია, ძალიან პირობითად. თითო ჰორიზონტალური შტრიხით, მხოლოდ ნიკაპი და ცხვირი. მანდილოსანს მარჯვენა, ზეაპყრობილ ხელში ყვავილი უნდა ეჭიროს (სახის დონემდე მიუტანია), ძირს დაშვებულ მარცხენა ხელში — თავშეკრული, დიდი ზომის, რკალი, თუ წვრილი რგოლი³. ხელები, ისევე როგორც ნაწნავი. სქემატურად — ჯოხებივით აქვს გადმოცემული (ტაბ. II, 7; სურ. 7).

ქალის დგომის პოზა და ტორსის ზედა ნაწილის მდგომარეობა ხაზგასმით თავისებურია: ტორსის ზედა ნაწილი, წელიდან დაწყებული წინ აქვს წახრილი. ამასთანავე ისე მიბრუნებული, რომ ზურგი თითქმის მთლიანად ჩანს.

ოსტატის მისწრაფებაა მთლიანად შეავსოს გამოხატულებით ფარაკის პირი — კიდიდან კიდემდე. ფიგურა წაგრძელებული პროპორციებით გამოირჩევა.

ტ ე ქ ნ ი კ ა: გამოხატულება ესკიზური, ბრტყელი კვეთით არის შესრულებული. — ოსტატს ზედმიწევნით თხელი ფენა აქვს ამოღებული ლითონისა. შინაგანი ნახატი სავსებით დაუმუშავებელია. მთელი ფიგურა თითქმის ერთ სიღრმეშია ამოჭრილი.

³ აღნიშნული ატრიბუტი გარკვეული აზრით უნდა იყოს გამოხატული. მისი დანიშნულება ჩვენთვის კვლავ გაურკვეველია — ამ მხრივ ძიებას ვაგრძელებთ.

ყველაზე მკაფიო რელიეფს (ანაბეჭდზე), მევეთრად გამოხატულს. და შედარებით მაღალსაც, ნაწნავი და მარჯვენა ხელი იძლევა. თავი იმდენად სუმარულად, უკეთ—პირობითადაა გადმოცემული, რომ მჭრელს იგი გარეგანი კონტურითაც კი არ შემოუფარგლავს. მხოლოდ თხემზე აღნიშნული (ერთიანი მასით) თმისა და ნიკაპის საშუალებით შეიძლება დავადგინოთ თავის საერთო მოხაზულობა. უფრო ზუსტად — მისი სიდიდე.

კვეთის საერთო სტილი სქემატურობითა და სუმარულობით ხასიათდება. ქალის ფიგურა მშრალი და გახევებულია, მაგრამ ამასთანავე მჭრელი თავისებური ხერხით, რაღაც შეუმჩნეველი შტრიხის წყალობით, აღწევს სხეულს მოქნილობა, რამდენადმე პლასტიკური იერი მისცეს. ეს განსაკუთრებულად ტორსის მობრუნებაში შეიმჩნევა. გაბედული ხელით შესრულებული ნახელავი სიფიქზით არ გამოირჩევა. საჭრისებიც ძუნწად არის ნახმარი: ერთი ფართო-პირიანი, მეორე — ნემსისებური.

ბეჭედი მოყვანილობით ადრეანტიკურ ხანაში გავრცელებულ ბეჭდების ტიპისაა⁴. იგი თავისი დამახასიათებელი ფორმის მიხედვით საბეჭდავი-ბეჭდების იმ წრის ნივთებს მიეკუთვნება, რომლებიც ჯ. ბორდმანს III-სა, V-სა და VII ჯგუფებში აქვს გაერთიანებული. როგორც აღნიშნული გვქონდა (იხ. საერთო მიმოხილვა. გვ. 14—15)⁵, ყველაზე გავრცელებული ტიპი აქემენიდურ საბეჭდავ-ბეჭდებს შორის მცირე და თხელფარაკიანი ბეჭდებია, სახელდობრ ბერძნული ტიპი III-ს მსგავსი, მაგრამ უფრო ხშირად რკალი და წახნაგებულია. მეორე გავრცელებულ სახეს საბეჭდავი-ბეჭდისაა მძიმე ბეჭდები წარმოადგენს, რომლებსაც ჯ. ბორდმანი VII ტიპის დამძიმებულ ფორმად მიიჩნევს და ანტიკურ ბეჭდების ხსენებულ ჯგუფს უკავშირებს⁶.

ორივე ტიპის ბეჭდებზე სპარსელი ქალი ერთ-ერთი გამოყენებული თემათაგანია. ჯ. ბორდმანის დაკვირვებით სკარაბეოიდებზე გამოხატული ქალის ტიპს III ჯგუფის ბეჭდებზე ვხვდებით; ხოლო VII ჯგუფის საბეჭდავებზე იგი, როგორც წესი, ზის⁷.

⁴ ჩვენი ბეჭდის ერთ-ერთი სახესხვაობა შდრ. R i c h t e r, 'Catalogue of Engraved Gems, Metropolitan Museum, ტაბ. XII, 72, გვ. 19.

⁵ შდრ. B o a r d m a n, Greek Gems and Finger Rings, ტაბ. გვ. 217, ტიპები: III, V, VII.

⁶ იხ. B o a r d m a n, Greek Gems and Finger Rings, გვ. 322.

⁷ იხ. B o a r d m a n, დასახ. ნაშრ., იქვე.

იმ მრავალრიცხოვანი ძეგლების მიხედვით⁸, რომელზედაც ჩვენთვის საინტერესო სიუჟეტი აისახა, დაახლოებით ზუსტად შეიძლება დროის იმ მონაკვეთის დადგენა, როცა თემა მეტი პოპულარობით სარგებლობდა მომხმარებლებსა და ნჭრელებს შორის. — ამაზე საუბარს ქვემოთ გავაგრძელებთ.

კამარახევის სპარსელ ქალს ცალ ხელში ყვავილი (?) უჭირავს, მეორეში დიდი ზომის წვრილი „რგოლი“. — როგორც ცნობილია, სპარსელი მანდილოსანი სხვადასხვა ატრიბუტებით არის ხოლმე წარმოდგენილი. მას ხელში — სარკე, ყვავილი, ფიალა, ალაბასტრონი, კილიკი, ფრინველი ანდა გვირგვინი უპყრია. სამეცნიერო ლიტერატურაში ამ ატრიბუტების ერთ ნაწილს საპირისფარეშო ნივთებად მიიჩნევენ⁹. ჩვენ ადრევე გვქონდა გამოთქმული ვარაუდი იმის თაობაზე, რომ ზოგი ატრიბუტი შესაძლოა რომელიმე საკულტო რატიუალთან იყო დაკავშირებული¹⁰. ხოლო ყვავილსა თუ ნაყოფს სიმბოლური მნიშვნელობა ჰქონდა. ამისი მტკიცებისათვის ჯერ საკმარისი საბუთები არ გავვაჩნია. ამდენად მხოლოდ შედარებითი ანალიზით ვიფარგლებით.

ანალოგიურ გამოხატულებიანი ჭრილა ქვების ერთი ჯგუფი „აღმოსავლურ-ბერძნულ“ გემებს მიეკუთვნება¹¹. მეორე — ე. წ. „ბერძნულ—სპარსულს“¹². ატრიბუტების მიხედვით კამარახევის მანდილოსანი ბრიტანეთის მუზეუმში დაცულ ქალცედონის სკარაბეოიდთან პოულობს ყველაზე ახლო მსგავსებას (შდრ. Walters, British Museum Gems, ტაბ. 7, 433;—Furtwängler, Antiken Gemmen, ტაბ. 11, 6; Richter, A History of Greek Art in Miniature, ტაბ. 507;—Gow, J. H. S., XLVIII, 1928, x, 3; — Boardman, Greek

⁸ იხ. Furtwängler, Antiken Gemmen, XI, 6, 10;—მისივე, Beschreibung der Geschnittenen Steine im Antiquarium, Berlin, 1898, 181;—Maximowa, Über Griechisch—persische Kleinkunst in Kleinasien nach den Perserkriegen, გვ. 654—655, გამ. 5, 11—12; Richter, Catalogue of Engraved Gems, Metropolitan Museum, II Ed., XXII, 133;—მისივე, A History of Greek Art in Miniature, ტაბ. 506—508,—Boardman, Greek Gems and Finger Rings, 876₃, 854, 879, 903, 990—994;—H. Walters, Catalogue of the Engraved Gems and Cameos. British Museum, London, 1926, VII, 433. და ა. შ.

⁹ იხ. Richter, Catalogue of Gems, 11 გამოცემა, გვ. 133.

¹⁰ იხ. მარგ. ლორთქიფანიძე, კორპუსი I, გვ. 45.

¹¹ შდრ. N. Nikulina, La glyptique «Greque orientale» et «Greco-Perse», Antike Kunst, 14 Jahrgang, 1971, Heft 2, ტაბ. 34—21, ტაბ. 35, 13—15.

¹² იქვე.

Gems and Finger Rings, 903),—რომელზედაც ქალს ხელში ყვავილი და წვრილი რგოლის ფორმის გვირგვინი უჭირავს. ატრიბუტთა ზოგად მსაგავსების საფუძველზე შესაძლებლად მივიჩნიეთ საგანი, რომელიც კამარახევის მანდილოსანს ხელში უპყრია დიდი ზომის გვირგვინად განვსაზღვროთ. როგორც დავინახეთ, საბეჭდავისათვის წმინდა სპარსული თემაა გამოყენებული. თემისა და საერთო სტილის მიხედვით ჩვენი ინტალიო „ბერძნულ—სპარსული“ საბეჭდავების იმ წრეს უნდა მივაკუთვნოთ, რომელიც „შერეული სტილის“ ძეგლებს აერთიანებს—სახელდობრ აქემენიდურმოტივებიანს.

მაგრამ კამარახევის საბეჭდავი განსხვავდება და გამოირჩევა მხატვრული შესრულების მხრივ, ტექნიკით, სტილისტური თავისებურებებით. — თვალში საცემია ქალისათვის ბრგე ტანი, მოუხერხებელი პოზა დგომისა, არაპროპორციულად დიდი თავი; ქსოვილის გადმოცემის მანერა, თვით სამოსის თარგი. „ბერძნულ-სპარსულ გემებსა და საბეჭდავებზე კაბას ფართო გრძელი, მაჯებთან გაგანიერებული სახელოები აქვს. კაბა, როგორც წესი, წელს ქვევით ნაოჭმიყრილია. კამარახევის ინტალიოზე მანდილოსანს უსახელო კაბა აცვია. ქსოვილის ნაკეციები თუ ნაოჭები აღნიშნული არ არის. სწორხაზოვნად გამოხატული თმა, ბოლოში შეუკვრელია.

კვეთის უაღრესად სიბრტყობრივი სტილი, ესკიზური მანერა, ზედმიწევნით დიდი სუმარულობა ცალკეულ ფორმათა და ნაკვეთების გამოხატვისა ნათელს ხდის, რომ ამ შემთხვევაში ფორმათა ბერძნულ გაგებასთან არ გვაქვს საქმე. რომ ნახელავი არც სპარსელი ოსტატის შემოქმედებაა¹³.

ჩვენ ინტალიოს არასპარსული წარმოშობის ნივთად მივიჩნევთ, რომელიც უდავოდ აქემენიდური ხანის გლიპტიკის „შერეული სტილის“ კრილა ქვების უშუალო გავლენითაა შექმნილი.

ზომის მიხედვით საბეჭდავი-ბეჭედი მამაკაცის კუთვნილება უნდა ყოფილიყო (მძიმეც არის)¹⁴. ისიც აღსანიშნავია, რომ საბეჭდავისათვის შერჩეული სიუჟეტი ჩვენში აღმოჩენილ მასალებს ზო-

¹³ მაგალითისათვის იხ. Boardman, Greek Gems and Finger Rings, გამ. 283, 289, 876;—Richter, A History of Greek Art in Miniature, ტაბ. 503—510.

¹⁴ ზომები: ბეჭდის სიმაღლე—24 მმ, დიამეტრი—17 მმ, ინტალიოს სიმაღლე—21 მმ, განი—15 მმ.

დაცულობა: ბეჭედი პატინამ დააზიანა, რის გამოც გამოხატულებამ სიმკვეთრე დაკარგა.

რის, იშვიათია, უფრო ზუსტად: მხოლოდ კამარახევის ხსენებული ბეჭდითაა წარმოდგენილი (თუ მხედველობაში არ მივიღებთ არ-მაზისხევის სამაროვანში, 1944 წელს № 48 მდიდრულ სამარხში, აღმოჩენილ გრანატის გემით შემკულ ოქროს ბეჭედს ანალოგიური გამოხატულებით. ანუ თუ შეიძლება ასე ვუწოდოთ — „გვიანდელ რეპლიკას“)¹⁵.

ხსენებული თემა, სპარსეთის იმპერიაში, როგორც ჩანს, პრივილეგირებული კლასისათვის განკუთვნილ საბეჭდავებზეა წარმოდგენილი. ჩვენში — ჯერ კიდევ ეს საკითხი შესწავლას მოითხოვს.

¹⁵ იხ. მარგ. ლორთქიფანიძე, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის გემები II. არმაზისხევისა და ბაგინეთზე აღმოჩენილი გლიპტიკური ძეგლები, თბილისი, 1958, გვ. 26, 74—76, ტაბ. VI, 26.

4. ღ რ მ ა ხ მ ე ნ ი ს თ ა ვ ი

ღრმახევის არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ 1974 წელს გათხრილ სამაროვანში გამოვლენილ სამარხებს შორის № 39 ქვაყუთში მეტად საგულისხმო საბეჭდავი-ბეჭდის ფრაგმენტი აღმოჩნდა¹. იგი ბრინჯაოს ფარაკიანი ბეჭდის ინტალიოს წარმოადგენს, რკალის ნაწილით ანუ მხრებითურთ.

ინტალიო საგანგებო ყურადღებას შინაარსობრივად იმსახურებს. იგი ძველ საქართველოში გავრცელებულ მასალებს შორის ამჟამად ერთადერთია. შესრულების მხრივაც თავისებური. გადავდივართ ნივთის ანალიზზე:

ს ა ვ. №145. — საბეჭდავი-ბეჭდის ფრაგმენტი, ბრინჯაოსი². შემორჩენილია ფარაკი-ინტალიო მხრებითურთ, და მის გაგრძელებაზე, რკალის უმნიშვნელო ნაწილით. ოვალური მოყვანილობის ფარაკი, შუაგულში, თითქოს ამობურცულია, ხოლო რკალის მიმართულებით შეუმჩნევლად დაქანებული. ფარაკის პირი უფრო განიერია, ვიდრე მისი მასიური, ჩადრეკილი — ამოღრმავებული და ღრმა ღარით გამოყოფილი ზურგი. — წაწვეტებული ოვალისებრი მოხაზულობის ზურგი უშუალოდ გადადის რკალში. ზურგისაგან ღრმა ღარით გამოყოფილი ფარაკი ვიწრო რკალში გადადის. რკალი შიგნიდან სადა უნდა ყოფილიყო. გარედან, სიგრძეზე, მომრგვალებულკონტურიანი წახნაგი დაჰყვება; — უშუალოდ ფარაკის ძირთან იწყება ანუ: წახნაგიანი მხრები აქვს (ცალ მხარეზე წახნა-

¹ ბეჭედი დასამუშავებლად არქეოლოგმა კ. კახიძემ გადმოგვცა, რისთვისაც მადლობას მოვახსენებთ.

² ბეჭედი მიცვალებულის წელის არეში აღმოჩნდა.

გი უფრო მკაფიოდაა გამოყვანილი, მეორეზე — „გადაღესილია“). ერთიანად გასდევდა წახნაგი რკალს, თუ წყდებოდა — ამჟამად დადგენა შეუძლებელია³.

ფარაკის პირზე ერთმანეთთან ზურგით შეზრდილი ორი ცხოველის სხეულის წინა ნაწილია ამოჭრილი. — ერთი შეხედვით ცხოველები სხვადასხვა ოჯახს მიეკუთვნებიან:

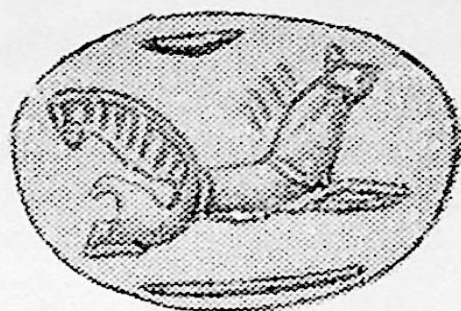
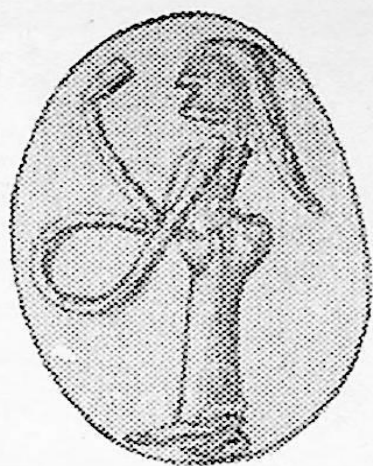
აქვე უნდა დავძინო, რომ შესაძლებელია ეს შთაბეჭდილება ცხოველთა გამოსახვის სხვადასხვა — განსხვავებული მანერის შედეგად გვექმნება. — სახელდობრ: პროფილში მარჯვნივ წარმოდგენილი ცხოველის განიერი, მკერდის წინა ნაწილთან უშუალოდ გაერთიანებული, კისერი მჭრელმა მხოლოდ მცირეოდენი ჩაღრმავებით გააცოცხლა (— ამ ხერხით მიუნიშნა მან კუნთები ძლიერ კისერზე). შედარებით პატარა, დახრილი თავი განსხვავებული მოხაზულობის არათანაბარი „რელიეფითაა“ გადმოცემული. თავზე ცხოველს დაბალი რქა ადგია (რომელიც თავდაპირველად აცქვეტილ ყურად მივიჩნიე). კეფიდან მოყოლებული კისრის ძირამდე წმინდა, შვეული, ხაზების წყება შეიმჩნევა, რაც ფაფარს ან ბალანს უნდა გამოხატავდეს. სქემატურად გადმოცემული წინა კიდურები გაშვებული აქვს (სურ. 8).

რაც შეეხება მეორე ცხოველს, პროფილში მარცხნივ, რომლის ტექნიკაში ხაზოვანი კვეთა ჭარბობს, ისიც თავდახრილია. — მისი თავი უშუალოდ გადადის წვრილ კისერში, მაგრამ პირველისაგან განსხვავებით — მკვეთრადაა ხაზით (შუბლის ძვალიდან მოყოლებული ზურგამდე) შემოფარგლული. ხოლო მთელი კისერი წვრილი პორიზონტალური ხაზების წყებითაა დაფარული. მკერდი მკრთალი, გადღაბნილი „რელიეფითაა“ მინიშნებული. მასაც წინ აქვს გაშვებული კიდურები, მხოლოდ უფრო მოკლეა და „ზერელედ“ შესრულებული.

ფარაკის კიდესთან, ცენტრში, ცხოველების თავებს ზემოთ და მათ შორის, რკალისებური ნიშანია ამოჭრილი — შესაძლებელია

³ დ ა ც უ ლ ო ბ ა: ბეჭდის რკალი აკლია. ლითონი პატინის ფენით ყოფილა დაფარული, რის გამოც გამოხატულება; ნაწილობრივ, გადაშლილია.

ზ ო მ ე ბ ი: ფარაკის სიგრძე—17 მმ, განი—14 მმ, სისქე—4 მმ, რკალის განი—4 მმ, მხრის განი—6 მმ, ზურგის განი—13 მმ.

სურ. 7, 8

ნახევარი მთვარის მნიშვნელობით. გამოხატულების ქვემოთ კი, კვლავ ფარაკის კიდესთან — ოდნავ გახრილი წვრილი ზოლი.

ტ ე ქ ნ ი კ ა: გამოხატულება ხელის საჭრისით უნდა იყოს ამოჭრილი. არაღრმა და სქემატური კვეთით შესრულებული ნახელავია, რომელიც სიფაქიზით არ გამოირჩევა. კვეთის სტილს ახასიათებს გარკვეული სუმარულობა — ცალკეული ფორმები თუ დეტალები იმგვარადაა გაერთიანებული, რომ მათი ერთმანეთისაგან გამოყოფა ჭირს. ცხოველთა სხეულების ნაწილები მოდელირებას მოკლებულია. გამოსახულება უსიცოცხლო და მშრალია. პროპორციები დარღვეულია (იხ. სურ. 8). ერთიანად ნახატი ესკიზურ მანერაშია შესრულებული, ზერელე კვეთით. ძირითადად მჭრელს ნახმარი აქვს ბრინჯაოს ნემსი.

გამოხატულება მთლიანად ავსებს ინტალიოს პირს, ანაბეჭდზე დაბალ რელიეფს იძლევა.

ანალოგიურ კომპოზიციას, კერძოდ, ერთმანეთთან შეზრდილ, ორ ზურგშექცეულ ცხოველის პროტომას, გარკვეული ადგილი აქვს დათმობილი აქემენიდური პერიოდის არქიტექტურაში.⁴ ხსენებული მოტივი, წარმოშობით ძველადმოსავლურად მიჩნეული (იხ. Herzfeld, დასახ. ნაშრ., გამ. 127, 295), გამოყენებულია პერსეპო-

⁴ იხ. E. Herzfeld, Iran in the Ancient East, London—New York, 1941, გვ. 239—240.

ორი ცხოველის ტანის შეზრდილ წინანაწილს, როგორც ერთ-ერთ ნიშანს, პროტოელამურ პიკტოგრაფიულ დამწერლობაში ვხვდებით.

ლისის კაპიტელების შესამკობად⁵ (ვხვდებით: წყვილი ხარისგამო-
ხატულებიან და წყვილი ცხენისპროტომებიან კაპიტელებს (იხ.
Herzfeld, დასახ. ნაშრ., ტაბ. LVIII, LX, გვ. 239).

პერსეპოლურმა სიუჟეტებმა ასახვა აქემენიდურ გლიპტიკაშიც
პოვა. მათ შორის შემოხსენებული მოტივიც არ დარჩენილა გამო-
ნაკლისად. თუმცა უნდა ითქვას, არც დიდად გავრცელებულა. გა-
მოცემულ მასალებს შორის ოქსუს განძის ოქროს საბეჭდავი-ბეჭე-
დია (ძვ. წ. V საუკ.) მხოლოდ ტიპური, რომლის ფარაკზე წარმოდ-
გენილია აქემენიდური არქიტექტურული დეტალი — კაპიტელი:
ორი ზურგშექცეული ხარის შეზრდილი პროტომით⁶.

ღრმახევის ინტალიოს ტექნიკა და სტილი განსხვავებული ხა-
სიათისაა: მჭრელმა, როგორც აღნიშნული გვქონდა, სხვადასხვანაი-
რად შეასრულა ცხოველების ნახატი; შერეულად ხაზოვანი და
სიბრტყობრივი კვეთით.

ჩვენი ინტალიოს მჭრელისათვის აქემენიდური, პერსეპოლური,
არქიტექტურული მოტივი, როგორც ჩანს, ცნობილი ყოფილა, რო-
მელიც, ვვარაუდობ, „მოდელად“ გამოუყენებია⁷. ამასთანავე გარ-
კვეული ცვლილებაც შეუტანია:

ღრმახევის ინტალიოზე თვით. სვეტისთავი არ ჩანს — „გამ-
ქრალია“ და მის „ნაცვლად“ ფარაკის ზედა ნაწილში — რკალი,
ხოლო ქვევით — ხაზია ამოჭრილი (შესაძლებელია მკრთალი მინიშ-
ნებაა კაპიტელისა; ანდა ოსტატმა ვერ შეითვისა გამოხატულების
შინაარსი და თავისებურად გაიაზრა).

ჩვენი ბეჭდის აქემენიდურ ძეგლებთან გარკვეული სიახლოვის
მიუხედავად (ვიმეორებ: ნახელავს მთელი რიგი თავისებური ნიშნე-
ბი გააჩნია: ფორმათა მოდელირებაში არსებული ნორმები დარ-
ღვეულია, რაც განსაკუთრებით პლასტიკურ მხარეს ეხება. ნახატ-
შიც არის დაშვებული შეცდომა, რაც მჭრელის ხელთუმარჯვობი-
თა და დაუდევრობით აიხსნება. მან ვერც გამოხატულების „ჩასმა“
(ჩახატვა) მოახერხა ოსტატურად ბეჭდის ფარაკში. — მეტყველი

⁵ Herzfeld, დასახ. ნაშრ., იქვე.

⁶ იხ. O. Dalton, The Treasure of the Oxus with other examples of Early Oriental Metal-work, London, MCMXXVI, გვ. 29, ტაბ. XVI, 106; — Boardman, Greek Gems and Finger Rings, 322, ტაბ. 989; — U. Pope, A Survey of Persian Art, IV, New York—London, 1938—1939

⁷ დასაშვებია, რომ მისთვის ადრეული ძეგლებიც არ იყო უცხო.

საბუთი იმისა, რომ რიგითი ხელოსნის ხელთან გვაქვს საქმე. ნახელავი შესრულების პრიმიტიული დონით ხასიათდება.

ბეჭდის ფარაკისა და მხრების მიხედვით აღდგენილი ფორმა აქემენიდური ხანის ბეჭდის იმ ტიპს უკავშირდება, რომელიც ძვ. წ. IV საუკუნეშია გავრცელებული. სახელდობრ, ბერძნული III ტიპის IV საუკუნის სახესხვაობას—„ვერსიას“ ანუ VII ტიპს⁸ (ოქსუს განძის ბეჭედი ძვ. წ. V საუკუნით თარიღდება. იხ. Dalton, დასახ. ნაშრ., გვ. 29). იმავე ხანას აკუთვნებს საბეჭდავს ჯ. ბორდმანიც (იხ. Greek Gems and Finger Rings, გვ. 356).

ბეჭდის შესწავლას ჩვენ კვლავ ვაგრძელებთ.

⁸ შდრ. Boardman, დასახ. ნაშრ., გვ. 217;—Dalton, დასახ. ნაშრ., გვ. 28, გამ. 54.

5. თ რ ი ა ლ ე თ ი. ა ლ გ ე თ ი ს ს ა მ ა რ ხ ი

1940 წელს მდ. ალგეთზე, სოფ. წინწყაროსთან შემთხვევით აღმოჩენილ სამარხში ვერცხლის ოთხი საბეჭდავი-ბეჭედი ახლდა ინვენტარს¹. ყველა ბეჭედი დაზიანებულია: ვერცხლმა რეკრისტალიზაცია განიცადა, ზოგი ბეჭედი ნაკლულია, ფრაგმენტირებული ან მხოლოდ გატეხილი ფარაკია შემორჩენილი. მიუხედავად ამისა ბეჭდის ტიპის (თუ ტიპების), გარკვევა შესაძლებელი ხდება.—ეს არის დიდფარაკიანი საბეჭდავი-ბეჭდების პატარა ჯგუფი, რომლებიც ერთმანეთისაგან რკალის მოყვანილობით განსხვავდებიან. ამათგან ჩვენ მხოლოდ ორი საბეჭდავი გვაქვს კვლევის საგნად ქცეული: გრიფონისა და მხედრის გამოხატულებებით.

1. ი ნ ვ. 777. — საბეჭდავი-ბეჭედი, ვერცხლისაგან გაკეთებული, დიდი ზომისა². მრგვალი, ბრტყელი, ფირფიტის ფარაკი მრგვალი ღერაკების წვრილ რკალში გადადის. ბეჭედი ქვედა ნაწილში განზიდულია (ტაბ. VI, სურ. 6).

პირზე ურჩხულია გამოხატული, პროფილში მარჯვნივ, რომელსაც თავი უკან მიუბრუნებია და გარბის. იმის გამო, რომ ლითონი პატინას შეუჭამია (— რეკრისტალიზებულიცაა) გამოხატულების გარკვეული ნაწილი დაზიანდა. მიუხედავად ამისა დეტალების გარჩევა, გამოხატულების გარკვევა და სტილის დადგენა მაინც სრულად შეიძლება. ყურაცქვეტილი ურჩხული სინკრეტულ არსე-

¹ ივ. ბ. ა. კუფტინ, Археологические раскопки в Триалети, Тбилиси, 1941, გვ. 35, ტაბ. XI;—მარგ. ლორთქიფანიძე, კორპუსი I, გვ. 91—93.

² ბეჭედი გამოცემულია: ივ. ბ. ა. კუფტინ, დასახ. ნაშრ., იქვე, მ. ლორთქიფანიძე, კორპუსი I, გვ. 93;—მ. ლორთქიფანიძე, საქართველოს ხელმწიფო მუზეუმის გეგმები III, თბილისი, 1961, გვ. 42.

ბას წარმოადგენს; ძლიერი ნისკარტი აქვს; მკაფიოდ მოხაზული, რელიეფში შესრულებული, მოზრდილი თვალი — თვალის გუგამულამოღებული წერტილითაა მინიშნებული. დაბალი კისერი უშუალოდ გადადის ფართო გულმკერდში, შედარებით მოქნილი სხეული ბალნით ყოფილა დაფარული (ამჟამად კისერსა და ზურგის ნაწილზეა კვალი შემორჩენილი). — ბალანი მოგრძო რელიეფური წერტილებითაა გადმოცემული (შდრ. საძეგურის საბეჭდავ-ბეჭდებს გამ. 1, 3). მაღალი თათები (წინა კიდურები აღარ ჩანს) ბასრი ბრჭყალებით ბოლოვდება. ურჩხულს მაღალი ფაფარი აქვს, იკანკლედური რელიეფური ხაზით გადმოცემული „წვეროებზე“, გადატეხის ადგილებზე, ფაფარი რელიეფური პაწია ბირთვებითაა შემკული (შდრ. საძეგურის გრიფონებს, გამ. 2). ურჩხულის თავს ზემოთ, ზურგის გასწვრივ, ნახევარმთვარეა ამოჭრილი, რქებით ფარაკის კიდისკენ მიქცეული.

მიუხედავად იმისა, რომ ურჩხულს ფრთა არ უჩანს (ინტალიო-ფარაკის ამ ადგილას ლითონი ამოჭმულია) ყველა ნიშნის მიხედვით, და საძეგურის ურჩხულებთან მსგავსების საფუძველზე (შდრ. სურ. 2), ალგეთის საბეჭდავზე ამოჭრილი ფანტასტური სინკრეტული არსება უდავოდ გრიფონია³.

გამოხატულება მთლიანად ავსებს ინტალიოს პირს, ანაბეჭდზე მკაფიო რელიეფს იძლევა. (ტაბ. II, 8; სურ. 9).

ტ ე ქ ნ ი კ ა: გამოხატულება საჭრისით არის ამოჭრილი, არაღრმად და მკაფიოდ. ნახმარი უნდა იყოს gouge-მსგავსი საჭრისი, ბრინჯაოს ნეწსი, „დანა“ მომრგვალებული წვერით, წამახული ან bouterolle-ისებრი საჭრისი. საჭრისები გაბედულად ჩანს გამოყენებული. მჭრელი კვეთას დაუფლებულია. ნახელავი სქემატურობით და გარკვეული სუმარულობითაც ხასიათდება. სახელდობრ: ოსტატი ფორმათა სუმარული გადმოცემით კმაყოფილდება, სხეული სკულპტურულად დამუშავებული არ უნდა იყოს. მაგრამ ალგეთის ხსენებული საბეჭდავი იმ ინტალიოთა რიგს მიეკუთვნება, რომელთა კვეთის სტილს ჩვენ გარდამავალ „საფეხურს“ ვაკუთვნებთ—სიბრტყობრივად ნახევრად სკულპტურულ სტილზე⁴ (საძეგურის გრიფონები ბრტყელი კვეთით არიან შესრულებული).

მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენი გრიფონი თანადროულ, ბერ-

³ შდრ. წინამდებარე ნაშრ. გვ. 31—32; ანალოგიები იხ. გვ. 33.

⁴ იხ. ჩვენი, კორპუსი I, გვ. 44.

ძნულ-სპარსულ ძეგლებთან შედარებით ნაკლები ოსტატობითაა ნაკვეთი, დაკბილული ფაფარი (კისერს რომ გასდევს) გამოსახულებას სიფაქიზეს ანიჭებს.

ალგეთის და საძეგურის გრიფონების შედარებისას შემდეგ დასკვნამდე მივდივართ: მიუხედავად სტილისტური ერთიანობისა და კვეთის მანერის იდენტურობისა, ალგეთის საბეჭდავზე გამოსახული გრიფონის მჭრელი უფრო დახელოვნებული ოსტატი ჩანს (აქვე უნდა შევნიშნოთ: მიუხედავად იმისა, რომ ვერცხლი უფრო მაგარი და ძნელად ამოსატრელი მასალაა).

სტილისა და კვეთის მანერის ერთიანობა, რაც ზოგიერთი დეტალის გადმოცემაში ხაზგასმით თავისებურადაა გადაწყვეტილი: პაწია ზართვებით შემკული იკანკლედური ხაზით გამოხატული ფაფარი; ტყავის რელიეფური ხალებით დაჭრელება; ბრჭყალებისა — პაწია რელიეფური წერტილებით. ნახატის დაახლოებით ერთი „შაბლონის“ მიხედვით გამეორება. მოძრაობის გაშეშებულიობა. და ბოლოს მჭრელის მისწრაფება — ფარაკის მთლიანად შევსება გამოხატულებით იმას მოწმობს, რომ საძეგურისა და ალგეთის სამარხებში აღმოჩენილი ინტალიო-საბეჭდავები (№№ 777, 861) ერთი სახელოსნოდან გამოსული ბეჭდებია. მაგრამ სხვადასხვა მჭრელის მიერ შესრულებული.

ა. ფურტვენგლერის აზრით, გრიფონის ტიპი ხეთური სამყაროს მცირეაზიული წარმოშობისაა. გავრცელდა რა ეგვიპტეში, სადაც რამდენადმე სახე შეიცვალა, მან კვლავ ახალი იერი შეიძინა ისევ მცირე აზიაში⁵. მცირე აზიიდან შეითვისა გრიფონის სახე ბერძნულმა და ფინიკიურმა ხელოვნებამ⁶. მეორე ათასწლეულში ეგეოსურ სამყაროში ფართოდაა გავრცელებული ხსენებული ურჩხულის სახე; იგი ხან ძლიერი ნისკარტით არის წარმოდგენილი. ზოგჯერ პატარა ნისკარტი აქვს. ზევით მოთავსებული⁷. ხშირად გრიფონს

დაცულობა: ბეჭედი პატინის სქელი ფენით იყო დაფარული, ვერცხლი რეკრისტალიზებულია. რკალი ნაკლულია.

ზ'ო მ ე ბ ი: ბეჭდის სიმაღლე—22 მმ, დიამ. 18 მმ, ინტალიოს დიამ.—20 მმ.

⁵ იხ. G. Contenau, La glyptique Syro-Hittite, Paris, 1922, გვ. 147.

⁶ იხ. კნოსის სასახლის ფრესკა.

⁷ იხ. Roscher's Lexikon, Art. Cryps, გვ. 1742 და შმდ.

თავი უკან აქვს ხოლმე მობრუნებული (მიკენელი ოსტატებისათვის დამახასიათებელი მანერა)⁸.

ამრიგად — საძეგურის ოქროსა და ვერცხლის ბეჭდებზე გამოხატულ გრიფონებთან სტილისტური მსგავსების საფუძველზე, ბეჭდების ტიპისა და ტექნიკური მხარის გათვალისწინებით — მანერიზმით, რაც ერთ-ერთ მთავარ დამახასიათებელ ნიშანს შეადგენს ჩვენი საბეჭდავისას — ალგეთის ინტალიო სახელდობრ საკარო სტილის წრის ძეგლებს მიეკუთვნება⁹.

2. ი ნ ვ 776. — საბეჭდავი-ბეჭედი ვერცხლისაგან გაკეთებუ-
ლი, რკალშეკრული, დიდი ზომისა. მრგვალი და ბრტყელი ფარაკი-
თხელი ფირფიტისაა; ქვევითკენ ჩამოგრძელებული, მომრგვალე-
ბულკონტურებიანი ვიწრო რკალი აქვს, უშუალოდ რკალთან შე-
ბრტყელებული და მცირედ გაფართოებული (ტაბ. VI, 5).

პირზე მითიურ რქოსან ცხოველზე — ცხენზე (?) ამხედრებული მამაკაცის ფიგურაა ამოჭრილი. გამოხატულება ზედმიწევნით სტილიზებულია. ცხენი ოთხით მიდის, პროფილში მარცხნივ. მხედრის ფიგურა პირდაპირ არის, ორთავე ფეხი მარცხენა მხარეს აქვს ჩამოშვებული (ცხენზე ქალურ ყაიდაზე ზის), მუხლის ქვემოთ პროფილშია მოცემული. იდაყვში მოხრილი მარჯვენა ხელი ფაფარზე უდევს. თვალშისაცემია როგორც პირუტყვის, ასევე მხედრის ფიგურის დისპროპორციულობა: ძალიან გრძელი, სქემატურად გადმოცემული ფეხები და არათანაზომიერად მოკლე ხელები (ასევე სწორხაზოვნად შესრულებული) არ შეესაბამება წელთან მკვეთრად შევიწროვებულ, სამკუთხედის მოყვანილობის მოკლე ტორსს. ისეთი შთაბეჭდილებაა თითქოს ფეხები უშუალოდ წელთანაა დაკავშირებული. სუმარულად გადმოცემული თავი ერთ სიბრტყეშია გაერთიანებული. ცალკეული დეტალები: ცხვირი, თვალები, პირი, ყურები, ნიკაპი აღნიშნული არ არის. რა თარგის სამოსი აცვია მხედარს, დადგენა შეუძლებელია, რადგან ქსოვილი სავსებით დაუმუშავებელია; ხოლო ტორსი ისეა შემოფარგლული, რომ შეუძლებელია სავი ტანის შთაბეჭდილებას ახდენს. ფეხის ტერფები აღნიშნულია.

8 შდრ. სპილოს ძვლის ნაქეთობა მიკენიდან. იხ. G. Perrot et Ch. Chippiez, Histoire de l'art dans l'antiquité, Paris, 1903, t. VI, fig, 415.

გრიფონი, როგორც მოტივი, თრაქიულ მონეტებზედაც გავრცელდა. ბერძნულ სკარაბეოიდებზე იგი ყველაზე მრავლად ძვ. წ. V საუკუნეში გვხვდება.

რქოსან ცხენს მეტად მძიმე ტორსი აქვს, პატარა თავი; მტაცებლური გრძელი დრუნჩი, რომელიც პაწია რელიეფური წერტი-

სურ. 9, 10

ლებით ბოლოვდება, ერთი შეხედვით ნისკარტს მოგვაგონებს. თვალი გულამოდებული წერტილითაა აღნიშნული, მოზრდილი რქა ამართულია. დაბალი კისერი თავის ფუძესთან მკვეთრად ფართოვდება და ფართო, ამობერილ მკერდში გადადის ყოველგვარი გრადაციის გარეშე. პირუტყვი წელფართოა, მძიმე გავა აქვს, წვრილი მაღალი ფეხები. — უკანა ფეხები წინაზე მსხვილია, ჩლიქები პირობითად არის აღნიშნული. მკერდზე, მუცელზე, ნაწილობრივ ზურგზე ბალანი ტეხილი ხაზებითაა გადმოცემული ასეთივე ხაზებითაა აღნიშნული ფაფარიც (იხ. გამოხატულება. ტაბ. II, 9; სურ. 10).

კომპოზიციას ფარაკის მთელი პირი აქვს შევსებული იქამდე, რომ პირუტყვი შუბლით ინტალიოს კიდეს ებჯინება. გამოხატულება ანაბეჭდზე დაბალ, მეტად ბრტყელ რელიეფს იძლევა.

ტექნიკა: ბრტყელი კვეთით შესრულებული გამოხატულება ერთ სიბრტყეშია ამოჭრილი, არაღრმად და სქემატურად. მჭრელი ძირითადად მხოლოდ სილუეტის ჩაღრმავებით განისაზღვრება, შინაგანი ნახატი სავსებით დაუმუშავებელი აქვს. ცალკეული დეტალები სუმარულადაა გადმოცემული, ხშირად — პირობითად აღნიშნული არც კი არის.

მჭრელისათვის უცხოა როგორც ადამიანის, ასევე ცხოველთა ანატომია. — მან ვერ შეძლო, თუნდაც პირობითად, „ხორცის შესხმა“ ადამიანის სხეულისათვის, რომელიც გეომეტრიულ (სახელ-

დობრ ტორსი) საგანს უფრო წააგავს, ვიდრე ადამიანის ფიგურას. ასევე ვერ დასძლია მან ადამიანის სხეულის ცალკეული ნაწილების ერთმანეთთან, რამდენადმე, ჰარმონიულად დაკავშირება თუ გაერთიანება (იხ. ფეხები, ტორსი, ხელები; ცხენის ფეხები). გამოხატულება ერთიანად უსიცოცხლო და გახევებულია.

მჭრელს ნახმარი აქვს ძირითადად საჭრისი სწორკუთხოვანი წვერით და ნემსა; გამოყენებულია პატარა *bouterolle*-იც.

საჭიროდ მიგვაჩნია შევნიშნოთ: ცხენი — მარტორქა ტორსის აგებულებით ჯორს მეტად ენათესავება, ვიდრე ცხენს. — ფართო გავა, ამობერილი გულ-მუცელი. აგრეთვე ანგარიშგასაწევია ყურის მოყვანილობაც.

ზემოხსენებულის გამო ჩვენ „მარტორქა-ცხენს“ საბოლოოდ განსაზღვრულად ვერ ჩავთვლით, რადგან ჯერ კიდევ გასარკვევი გვაქვს რომელი მითიური პირუტყვი წარმოგვისახა მჭრელმა ინტალიოზე — რქოსანი ცხენი თუ რქოსანი ვირი¹⁰.

რქოსან ცხენზე ამხედრებული ადამიანის ფიგურა ძველი საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილ საბეჭდავი-ბეჭდების თემატიკისათვის უცხო კომპოზიცია არ არის. რქოსანი ცხენები ყან-ჩაეთისა (იხ. გვ. 40—42), ვანისა (წარჩინებული კოლხის — დედატოსის სამარხიდან)¹¹ და ცხინვალის ნაცარგორასთან — ქვიანას სამაროვანში გამოვლენილი ბეჭდების მიხედვითაა ცნობილი¹². მაგრამ, როგორც წინადაც აღვნიშნავდით, ხსენებული მასალების არსებობა არ არის საკმარისი ამ რთული კომპოზიციის გარკვევისა-

¹⁰ კლავდიუს ელიანუსის ცნობით (იხ. *Περὶ Ζῴων*), სკვითების ქვეყანაში რქოსანი ვირები ბინადრობდნენ. — „...სკვითიის ქვეყანაში არიან რქოსანი ვირები“... (იხ. თ. ყაუხჩიშვილი. ბერძენი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ, II, თბილისი, 1969, გვ. 163)

¹¹ იხ. მარგ. ლორთქიფანიძე. არქაული და „არქაიზირებული“ საბეჭდავი-ბეჭდები ვანიდან, ვანი II, თბილისი, 1976, გვ. 148—149.

¹² შენიშვნის სახით: ზემოხსენებული გამოსახულებები სტილისტურად განსხვავებულია. ამას გარდა—თვით რქოსანი ცხოველიც განსხვავებული ჯიშისა (თუ ოჯახისა) ჩანს.

¹² იხ. მარგ. ლორთქიფანიძე. კორპუსი, I. IV, 41.

თვის*. სიუჟეტის განსაზღვრას ისიც ართულებს, რომ ბერძნულ
თუ ბერძნულ-სპარსულ, ფართო გაგებით, გლიპტიკურ მასალებში
შუბოსან მხედართა მრავალრიცხოვან გამოხატულებათა შორის
ანალოგიური მოტივი არ შეგვხვედრია.

* ი. გაგოშიძე ყანჩაეთში აღმოჩენილ საბეჭდავ-ბეჭედზე გამოხატულ შუბოსან
მხედარს, რქოსან ცხენზე ამხედრებულს, მთვარის ღვთაებად („მებრძოლი მხედარი“)
მიიჩნევს. იხ. მისი, ადრეანტიკური ხანის ძეგლები ქსნის ხეობიდან, გვ. 39). ჩვენ ჯერ-
ჯერობით ამ საკითხზე მსჯელობისაგან თავს ვიკავებთ.

6. ასურეთი. სოფ. სამაჩვეთი

თეთრიწყაროს რაიონის სოფ. სამაჩვეთში 1965 წელს მიწის სამუშაოების წარმოებისას სამარხს წააწყდნენ. — ქვაყუთი დაზიანებულა, მაგრამ ინვენტარის ნაწილი, რომელიც ბრინჯაოს ფარაკიან ბეჭედსაც შეიცავდა, სოფ. ასურეთის სკოლაში მოხვედრილა¹. აღმოჩენის ადგილზე ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის ბრინჯაოს ხანის არქეოლოგიის განყოფილებამ სათანადო არქეოლოგიური ძიება ჩაატარა და სხვა სამარხეული ნივთებიც მოიპოვა².

ჩვენთვის საინტერესო ბეჭედი თავისი ფორმით განსხვავებული ტიპისაა (იხ. ტაბ. VII, სურ. 9) და საქართველოში მოპოვებულ ბეჭდებს შორის, მის ფორმას, პირდაპირი ანალოგია არ ეძებნება. გადავდივართ ბეჭდის ანალიზზე:

ს ა ვ. № 26—65. — ბეჭედი-ინტალიო, ბრინჯაოსი. თხელი ფირფიტის ოვალური და ფართო ფარაკი ბოლოებში შევიწროებულია. ფარაკი ვიწროა და შებრტყელებული, მავთულისებრი კალში გადადის. ბეჭედი გვერდებისკენ იმდენად მკვეთრადაა განზიდული (— ელიფსისებრი მოყვანილობა აქვს), რომ მისი გაკეთება მხოლოდ თითის პირველ სახსარზე შეიძლება.

ფარაკის პირი ოდნავ ამოზნექილია, ზურგი — თითქმის შეუმჩნევლად ჩაღრმევილი* (ტაბ. VII, სურ. 9).

¹ ბეჭედი დასამუშავებლად გადმოგვცა არქეოლოგმა ნ. თუშიშვილმა, რისთვისაც მადლობას მოვახსენებთ. ნ. თუშიშვილისათვის ნივთი ასურეთის სკოლის მასწავლებელს ჩ. მეტრეველს ჩაუბარებია.

² გათხრებს აწარმოებდა ნ. თუშიშვილი.

* დ ა ც უ ლ ო ბ ა: ბეჭედი მუქი მწვანე ფერის კეთილშობილი პატინის თხელი ფენით არის დაფარული. რკალის ნაწილი, უშუალოდ ფარაკთან, მოტეხილი აქვს. ზ ო მ ე ბ ი: ბეჭდის სიმაღლე—12 მმ, განი—19 მმ, ფარაკის სიგრძე 17 მმ, განი—13 მმ, რკალის სისქე—2 მმ.

პირზე, ზედმიწევნით გრაფიკულად. რქოსანი მწოლიარე ცხოველია გამოხატული, პროფილში მარცხნივ. თავი უკან აქვს მოხრუნებული — უკან იყურება (სურ. 11).

გამოხატულება მეტად თავისებურია. — იგი გეომეტრიული „სხეულებისაგან“ შედგენილ ნახატს წარმოადგენს: ორი პაწია რელიეფური წერტილით აღნიშნული თავი და დრუნჩი ერთმანეთთან სწორი ხაზითაა დაკავშირებული. კისერი ტოლფერდა სამკუთხედს წარმოადგენს, რომლის „ფუძე“ უშუალოდ გადადის წრით გამოხატულ გულმკერდში. ცხოველის გავაც იგივე ზომის წრითაა გამოხატული. მკერდი და გავა სწორი ხაზითაა, ცერად შეერთებული, ასე, რომ თავებშეკრულ S-სებრ სპირალს მოგვაგონებს.

სურ. 11.

პარუტყვს რქალებით გაღმოცემული დიდი, უკან გადაყრილი რქები აქვს. შედარებით გრძელი აპრეხილი კუდი ქვეწარმავალის თავით უნდა ბოლოვდებოდეს. სწორხაზოვნად გამოსახული მეტად მაღალი ფეხები აქვს, ჩლიქები თითო რელიეფური წერტილითაა აღნიშნული. გამოხატულებას, ირგვლივ, პირის კიდესთან, წერტილოვანი ჩარჩო აქვს შემოვლებული ერთ წყებად (სურ. 11).

გამოხატულება ანაბეჭდზე მხოლოდ ხაზოვან „ნახატს“ აღბეჭდავს.

ტექნიკა: ხაზოვნად ამოჭრილი გამოხატულება ფაქტიურად გრაფიკული ნახატია. არაღრმა, ძალიან მკაფიო და მიუხედავად კვეთის მშრალი სტილისა ფაქიზი ნახელავის იერი აქვს, რადგან კონტურებით მოხაზული ცალკეული ფორმები მსუბუქი და ნატიფი ჩანს.

გამოყენებულია წამახული საჭრისი და ბრინჯაოს ნემსი. — წამახული საჭრისით ჩანს ამოჭრილი წერტილოვანი ჩარჩო, ცხოველის ჩლიქები, დრუნჩი და თავი.

შესრულების მიხედვით გამოხატულება დეკორატიული მოტივის შთაბეჭდილებას ახდენს. — თითქოს იგი მხოლოდ ფარაკის შესამკობლადაა ამოჭრილი და არა გამოხატულების აღსაბეჭდად ბეჭდის დასმისას. ამდენად, ჩვენი ნივთის ფუნქციონალური დანიშნუ-

ლების საბოლოო გარკვევისაგან — ვიდრე შესატყვის მასალებს უფრო ფართოდ არ დავუპირისპირებთ — თავს ვიკავებთ.

ამასთანავე აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ბეჭედს სამკაულისათვის მოუხერხებელი ფორმა აქვს. იგი, როგორც აღნიშნული გვქონდა, მხოლოდ პირველ სახსარზე წამოსაცმელად იყო განსაზღვრული. თანაც ფარაკი იმდენად ფართოა, რომ თითს (ანუ პირველ სახსარს) მთლიანად ფარავს.

ცალკე რიგში აყენებს ბეჭედს ფორმის შებრტყელებულობა. — ანალოგიური რკალი, თვით ფარაკი — ანტიკური ხანის ბეჭდებს შორის გავრცელებულია. მაგრამ ასე განზე განზიდული, ამ ტიპის ბეჭედი — არ შეგვხვედრია³. როგორც ჩანს ასურეთის კრილაფარაკიანი ბეჭედი ამ მხრივ ბეჭდის ახალ ტიპს წარმოგვიდგენს. წერტილებისაგან შედგენილი წყვეტილი ჩარჩო, რომელიც ფარაკის კიდეებს დაჰყვება გამოხატულების ირგვლივ, არქაული ბეჭდების დამახასიათებელი ნიშანია. სახელდობრ, წერტილოვანი (წყვეტილი) ჩარჩო გვიან არქაულ პერიოდის ბეჭედზე გვხვდება⁴. თვით ფარაკიც, ამ დროს უფრო გათხელებულია და ხშირად პირამოზნექილიც⁵.

ამრიგად — ჩვენი ბეჭედი ერთიანი ტიპით თუ არა, ცალკეული დამახასიათებელი ნიშნების მიხედვით, ჩემი ვარაუდით, გვიანარქაულ ხანას მიეკუთვნება.

სტილისტურად, გამოხატულებას ანალოგიები თანადროულ გლიპტიკურ ძეგლებს შორის, ჯერ ვერ მოვუძებნეთ. მიუხედავად იმისა, რომ ამ მხრივ კვლავ ვაგრძელებთ მეცადინეობას* გარკვეული დასკვნის გამოტანა მაინც შესაძლებელი ხდება: ასურეთის ინტალიო-ბეჭედი მეტად საგულისხმო ნიმუშს წარმოადგენს ლითონზე გლიპტიკის თავის თავადი სტილისას.

³ შდრ. Marshall, Finger Rings, ტაბ. XX; Boardman, Archaic Finger Rings, ტაბ. 1—7, Boardman, Greek Gems and Finger Rings, გვ. 217 — ტაბ. 7; J. Boardman, Etruscan Finger Rings in Oxford, Papers of the British School at Rome, v. XXXIV (New Series v. XXI), 1966.

⁴ შდრ. Boardman, Archaic Finger Rings, ტაბ. 7, № 4, № 33.

⁵ იხ. Boardman, Archaic Finger Rings, გვ. 25—26, ტაბ. 7, № 42.

* კუდი შდრ. Richter, A History of Greek Art in Miniature, ტაბ. 174; — მთის ბროლზე გამოხატული ურჩხული „შერწყმულ“ არსებას წარმოადგენს: სხეულის წინა ნაწილი თხისა აქვს, ბოლო — გველისთავიანი (არქაული პერიოდის ბერძნული გემაა. ძვ. წ. VI საუკ. მიწურული), ათენის ნაციონალური მუზეუმი.

იხ. აგრეთვე: J. Svoronos, Journal International d'Archéologie Numismatique, XVII, Athènes, 1915, ტაბ. VI, 3.

7. ა რ დ ის უ ბ ა ნ ი

1960 წელს, არდისუბანში, ერთ-ერთი მოსახლის ეზოში ქვაყუთი აღმოჩნდა. არქეოლოგებს ფაქტიურად მისი გახსნა არ დასცალდათ. — სამარხი მათ დაზიანებული დახვდათ¹. სამარხში ორი ბეჭედი ნაპოვნია, ერთი თითის ძვალზე იყო ორივე ჩამოცმული. ერთი ბეჭედი, რკინისაა, მეორე — ბრინჯაოსი (?) ჭრილფარაკიანი².

ხსენებული ჭრილფარაკიანი ბეჭედი განსხვავებული ტექნიკითაა გაკეთებული: კერძოდ — ორი სხვადასხვა ლითონია გამოყენებული ბრინჯაო და ელექტრუმი.

მრგვალი მოყვანილობის ფარაკი ბრინჯაოს თხელი ფირფიტისაა, რომელსაც პირზე ელექტრუმის სიფრიფანა ფურცელი აქვს გადაკრული. ელექტრუმის ფურცლით მოპირკეთებული ფარაკი მრგვალი მავთულის საკმაოდ სქელ რკალზეა დარჩილული. ბეჭედი დიდი ზომისაა. ფორმით თანაბარ რგოლს წარმოადგენს, რკალგახსნილია³. ბოლოებში გაბრტყელებული ღერო სწორადაა წაკვეთილი.

პირზე, ზედმიწევნით ხაზოვნად, გამოხატულია მზე. — ცენტრში მოთავსებული დისკო, პატარა რგოლის სახით, გრძელი სხივებით გარშემოვლებული. სხივების ერთი წყება ცერადაა ამოჭრილი.

გამოხატულება მთლიანად ავსებს ინტალიოს პირს (ფარაკის

¹ ქვაყუთი № 1.

² საველე № 30, რკინის ბეჭდის საველე № 29. ნივთი დასამუშავებლად ნ. თუ-შიშვილმა გადმოგვცა, რისთვისაც მადლობას მოვახსენებთ.

³ დ ა ც უ ლ ო ბ ა: ბეჭედი გატეხილია — რკალი ფარაკს მოცილებულია. ლითონი პატინამ დააზიანა, ფარაკის ნაპირები შემოკბილულია.

ზ ო მ ე ბ ი: ბეჭდის სიმაღლე — 24 მმ, დიამეტრი — 20—18 მმ, ფარაკის დიამეტრი — 12 მმ, რკალის დიამ. — 3 მმ.

კიდეს თითქმის გადაცდენილია), ანაბეჭდზე მკაფიო ხაზოვან ნახატს იძლევა.

ტექნიკა: გამოხატულება ბრინჯაოს ნემსით არის შესრულებული. გრაფიკულ ნახატს წარმოადგენს, რიგითი მჭრელის ამოჭრილს.

ერთი პირობა ფარაკის პირი მოვარაყებულად მივიჩნიეთ და არა ორფურცლოვნად.

ზომის მიხედვით ბეჭედი მამაკაცისა უნდა ყოფილიყო. თუ მხედველობაში მივიღებთ გამოსახულების სიღრმეს, ხოლო ამასთან შეფარდებით ანაბეჭდზე მიღებულ რელიეფს, ძნელი დასაშვებია, რომ ბეჭედს საბეჭდავის ფუნქცია ჰქონოდა.

ბეჭდის ტიპის მიხედვით (რკალგახსნილი) ნივთი ადგილობრივი წარმოშობისაა. კვეთის სტილიც იგივეს ადასტურებს. ხოლო მეტ-ნაკლებად სწორად დათარიღებისათვის სათანადო მასალების მიკვლევაა საჭირო⁴.

⁴ ხელთ არსებული მასალა საკმარისად არ მიგვაჩნია.

8. ქ ვ ი ა ნ ა

ცხინვალის ნაცარგორასთან, ქვიანას სამაროვანში, 1948 წლის არქეოლოგიური სეზონის განმავლობაში გამოვლენილ № 7 სამარხში ბრინჯაოს ორი საბეჭდავი-ბეჭედიც აღმოჩნდა¹. საბეჭდავები რკალგახსნილი (პირიპირზე გადასულ) ბეჭდების ადგილობრივ ტიპს წარმოადგენს და ჩვენში გავრცელებულ ადრეულ ტიპს განეკუთვნება: ბეჭდებს დიდი ფირაკითა და ბოლოებისაკენ თანდათანობით გაწვირებული რკალით.

ამჯერად ჩვენი კვლევის საგანს მხოლოდ ერთი საბეჭდავი-ბეჭედი შეადგენს, სახელდობრ ირმისგამოხატულებიანი, რომელიც გარკვეული ნიშნებით ბერძნული ხელოვნების ძეგლებთან კერძოდ, გლიპტიკურთან ავლენს ახლო კავშირსა თუ მსგავსებას².

საველე № 119. ქვევითკენ ოდნავ ჩამოგრძელებულ რკალგახსნილ ბეჭედს ოვალური მოყვანილობის, დიდი ზომის ფარაკი აქვს. რკალი პირი პირზეა გადასული, ფარაკის მიმართულებით შეუმჩნევლად ფართოვდება და უშუალოდ გადადის ინტალიოში. ბეჭედი ბრინჯაოს თხელი ფირფიტისაგან არის გაკეთებული³.

პირზე გამოხატულია თავაწეული ირემი სწრაფი რბენისას, პროფილში მარცხნივ. დიდი ხშირტოტებიანი რქები ზურგს პარალელურად გასდევს და გავამდე სწვდება. თავი სუმარულადაა შესრულებული; თვალი აღნიშნული არ არის. არც კისერია ტორსისა-

¹ ბეჭდები გამოცემული გვაქვს: ძველი საქართველოს გლიპტიკური ძეგლების კორპუსი I, გვ. 8, 43, 84, 85. მაღლობით ვიხსენიებთ ექსპედიციის ხელმძღვანელს გ. გობეჯიშვილს, რომელმაც მასალა გადმოგვცა დასამუშავებლად.

² იხ. მარგ. ლორთქიფანიძე, კორპუსი, I, გვ. 43.

³ ბეჭდები მიცვალებულს მარცხენა ხელის თითებზე ეკეთა, ზომის მიხედვით მამაკაცის კუთვნილებას შეადგენს.

გან გამოყოფილი, ერთმანეთში ყოველგვარი გრადაციის გარეშე გადადის და თანაბარი ბრტყელი რელიეფითაა შესრულებული.

ირმის სწრაფი მოძრაობა ოსტატმა ძალიან წინ გაშვერილი წინა, მეტად მოკლე, კიდურების საშუალებით გამოსახა. სწორხაზოვნად გამოხატული წინა ფეხები მუხლამდე ჩანს. ხოლო მუხლებში მოხრილი მაღალი უკანა ფეხები „გადატეხის“ ადგილას მკვეთრ კუთხეს ქმნის. უკან გაშვერილი კუდი სწორი ხაზითაა აღნიშნული (ტაბ. III, 11, სურ. 12).

ირმის მოძრაობა თავისუფალი და ცოცხალია, ოსტატის მისწრაფებაა გამოხატულებით შეავსოს ინტალიოს — ფარაკის მთელი პირი კიდიდან-კიდემდე.

ტ ე ქ ნ ი კ ა: გამოხატულება ერთ სიბრტყეშია ამოჭრილი, არაღრმად; — კვეთას დაუფლებული გაბედული ხელით. ოსტატს ძირითადად ნახმარი აქვს ბრინჯაოს ნემსი და მომრგვალებულპირიანი საჭრისი; აგრეთვე სწორკუთხოვანი საჭრისიც უნდა იყოს გამოყენებული⁴.

ნახელავი მეტად ბრტყელი კვეთით გამოირჩევა, დაბალი და თანაბარი რელიეფით. შინაგანი ნახატი დამუშავებული არ არის — ცალკეული ფორმები დაუნაწევრებელია: გაერთიანებულია. — მხოლოდ გავაა ოდნავ მინიშნებით გამოყოფილი. ფეხები გრაფიკულადაა გადმოცემული. ამასთანავე, როგორც აღნიშნული გვქონდა, არათანაზომიერია. მაგრამ მიუხედავად ზემოხსენებული ნიშნებისა, მჭრელის თავისებური — ესკიზური მანერისა, ნახატი უაღრესად ფაქიზია, ფორმები პლასტიკურია.

როგორც ცნობილია, ცხოველთა გამოსახულებებს საგულისხმო ადგილი უჭირავს ბერძნულ ხელოვნებაში. არქაული პერიოდიდან მოყოლებული მეტი ყურადღება ეთმობა ცხოველთა რეალურ სამყაროს⁵. უპირატესდ ლომის გამოხატულებები ჭარბობს. ლომებს გარდა ბერძნები ახლო გარემოს ცხოველებს სწავლობდნენ: ხარებს, ძროხებს (ხბოსთან ერთად ან ცალკე); ცხვარს (ვერძს), ანტილოპებს, ცხენებს, ვირებს⁶.

⁴ დ ა ც უ ლ ო ბ ა: ლიონი არაკეთილშობილი პატინით არის დაფარული; ფარაკის კიდე ჩამოტეხილია.

ზ ო მ ე ბ ი: ბეჭდის დიამ.—14 მმ, ფარაკის ზომა 19 X 16 მმ.

⁵ R i c h t e r, A History of Greek Art in Miniature, I, გვ. 68.

⁶ R i c h t e r, დასახ. ნაშრ., იქვე.

კლასიკური პერიოდის განმავლობაში ინტერესი ცხოველთა გამოსახულებებისადმი კიდევ მეტად იზრდება. ძვ. წ. V—IV სს ცხოველთა ბუნებისადმი დიდი ინტერესი გემების თემატიკაში აისახა⁷. კიდევ მეტი — ცხოველები, ამ ხანაში, ზუსტად არის შესწავლილი: განსაკუთრებით ბერძნებისათვის ცნობილი ჯიშები. მხოლოდ რამდენიმე მტაცებელი, მათ შორის პირველ რიგში ლომი, ერთგვარად წარმოსახვით არის გააზრებული და როგორც ჯ. რიხტერი აღნიშნავს: ლომების არსებული გამოსახულებები იმაზე მეტყველებს, რომ ოსტატებს ხსენებულ ცხოველზე უშუალო დაკვირვების საშუალება არ ჰქონიათ⁸.

გამოხატულებებში საკმაოდ გავრცელებულ ცხოველს, ისევე როგორც ადრეულ ხანაში, კვლავ ლომი წარმოადგენს. იგი სხვადასხვა ვარიანტებშია წარმოდგენილი. განსაკუთრებული ადგილი ეთმობა სცენებს: ლომის თავდასხმას მსხვერპლზე (ხარზე, ირემზე, ცხენზე) და ა. შ.

საკმაოდ ფართოდ გავრცელდა ჭრილა ქვებზე მსრბოლი ცხოველების ცალკე გამოსახულებებიც: ხარირმისა (ფურირმისაც), ხარისა, თხისა, ანტილოპასი, მელასი და ა. შ.⁹

ცხოველთა სხეულის ანატომიისა და მათი მოძრაობის სრულყოფილად ათვისება კლასიკური ხანის ბერძენმა ოსტატებმა შეძლეს. — მათი ნახელავი მაღალი მხატვრულობით გამოირჩევა: უზადო პროპორციები, ფორმათა პლასტიკურობა, მოქნილი მოძრაობა — ეს არის ძირითადი დამახასიათებელი ნიშნები, რაც ერთიანად დახვეწილს ქმნის შესრულების ტექნიკას, სტილს.

ასევე მრავლადაა წარმოდგენილი რბენისას გამოხატული ცხოველები ე. წ. „ბერძნულ-სპარსულ“ გლიპტიკურ ძეგლებზე ანუ აქემენიდური ხანის გემებზე¹⁰. ბერძენ მჭრელთა წვლილი აქაც ნათლად ჩანს, მაგრამ ამასთანავე ცხოველები აქ „მფრინავი ნავარდისას“ არიან გამოსახულნი, რაც, სახელდობრ, აქემენიდური გლიპტიკისათვისაა დამახასიათებელი¹¹.

⁷ Richter, დასახ. ნაშრ., გვ. 107.

⁸ Richter, დასახ. ნაშრ., გვ. 107.

⁹ იხ. Boardman, Greek Gems and Finger Rings, 562, 912, 915, 916, 305, 350; Richter, A History of Greek Art in Miniature, 410, 437 და ა. შ.

¹⁰ იხ. Boardman, დასახ. ნაშრ., 305, 350.

¹¹ „მფრინავი ნავარდის“ („Galop volan“) წარმოშობის წყაროდ ეგეოსური სამყარო ითვლება (G. Contenau, La glyptique Syro—Hittite, გვ. 146).

როგორც აღნიშნული გვქონდა, ჩვენს საბეჭდავ-ბეჭედზე ირემი სწრაფი რბენით მდგომარეობაშია გამოხატული. ხსენებული ინტალიო ადგილობრივ ნახელავად განვსაზღვრეთ (იხ. ჩვენი, კორპუსი I, გვ. 43, 84) და ძვ. წ. VI საუკ. დავათარიღეთ¹².

ხელახალმა მეცადინეობამ დააზუსტა ჩვენი ადრეგამოთქმული მოსაზრებები: აღნიშნულ ინტალიოს მრავალრიცხოვან ირმების გამოხატულებებს შორის ანალოგია ვერ ეძებნება. სახელდობრ, სტილისტურადაა იგი განსხვავებული¹³ შესადარებლად მოტანილ მასალისაგან. იკონოგრაფიულადაც არ წარმოადგენს ქვიანას ირემი რომელიმე მათგანის ზუსტ განმეორებას.

ანტიკური წარმოშობის გლიპტიკურ ძეგლებთან დაპირისპირებისას აშკარა ხდება, რომ ქვიანას ინტალიოს მჭრელი პლასტიკური ხელოვნების მხრივ ვერ დგას ბერძენ ოსტატთა დონეზე და მისი ნახელავი უფრო პრიმიტიული ხასიათისა არის. მაგრამ მიუხედავად ამისა, ჩვენი ძეგლების ფონზე, პლასტიკური ფორმის გადმოცემისას ქვიანას ირმის შემსრულებელი უაღრესად ფაქიზ ხერხს იყენებს. და, როგორც აღნიშნული გვქონდა, აღწევს მოძრაობის ცოცხლად, ძალდაუტანებლად გადმოცემას. ეს საგულისხმო ნიშნებია გასათვალისწინებელი იმის დასასაბუთებლად, როცა გამოვთქვამთ მოსაზრებას ადგილობრივი მჭრელების ბერძენ ოსტატებთან უშუალო კავშირისა (სახელდობრ კვეთის ხელოვნების მათთან დაუფლების საკითხს ვგულისხმობთ) და მათი, ძველთაგანვე ანტიკური გლიპტიკის გავლენის ქვეშ მოქცევის შესახებ¹⁴.

ქვიანას ინტალიოს მჭრელის მისწრაფებაა მთლიანად შეავსოს გამოხატულებით ფარაკის მთელი პირი, რაც უპირატესად არქაული გლიპტიკისათვის არის დამახასიათებელი. არქაული პერიოდის მჭრელების მანერას ახასიათებს აგრეთვე მსრბოლი ცხოველების ისეთ მდგომარეობაში გამოხატვა და წინა კიდურების იმ სახით გადმოცემა, როგორც ეს ჩვენს ინტალიოზეა¹⁵.

¹² გ. გობეჯიშვილისამარხეული ინვენტარის ერთ ნაწილს ძვ. წ. VI საუკ. აკუთვნებს.

¹³ შდრ. Richter, A History of Greek Art in Miniature, გამ. 437; Imhoof-Keller, Tier und Pflanzenbilder auf Gemmen und Münzen, ტაბ. XVII, 19; Walters, British Museum Gems, ტაბ. X, 549; Boardman, Greek Gems and Finger Rings, გვ. 305, 437 და ა. შ.

¹⁴ იგივე აზრი, მხოლოდ უფრო ფრთხილად გამოთქმული, გვაქვს: კორპუსი I, გვ. 43.

¹⁵ შდრ. Richter, A History of Greek Art in Miniature, გამ. 210. (ოქროს

ამრიგად, ქვიანას საბეჭდავი-ბეჭედი ადგილობრივი იბერი-
ელი ოსტატის მიერაა ნაკვეთი, რომელსაც გლიპტიკის ხელოვ-
ნება, ჩანს, ბერძენ ოსტატებისგან შეუთვისებია, ბერძნული სკო-
ლის გავლენა განუცდია და, უნდა ვივარაუდოთ, ნიმუშად ბერძნუ-
ლი ძეგლები გამოუყენებია. რაც შეეხება საბეჭდავის წლოვანებას—
იგი ძვ. წ. VI საუკ. ბოლო წლებით თარიღდება. ერთ-ერთი ყველა-
ზე ადრეული რკალგახსნილი ინტალიო-ბეჭედი.

ბეჭედი ანტილოპას გამოხატულებით. ბერძნული არქაული პერიოდი, ძვ. წ. გვი-
ანი VI საუკ.).

9. ე დ ი ს ი

ცხინვალის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში ინახება ბრინჯაოს ინტალიო-ბეჭედი, რომელიც 1925 წელს ედისში აღმოჩენილა¹. ბეჭედი განსხვავებული ტიპისაა, საქართველოს ტერიტორიაზე მოპოვებულ ანალოგიურ ნივთთა შორის იშვიათობას წარმოადგენს. — იგი რკალგახსნილია, მაგრამ ერთიანი ფირფიტისაგანაა გაკეთებული და უფარაკოა.

ერთიანი, ფართო ფირფიტისაგან გაკეთებული რკალგახსნილი ინტალიო-ბეჭდები ძველ სამყაროში, სახელდობრ, ადრეანტიკურ ხანაში, ცნობილია². ძირითადი, გავრცელებული, ტიპი ამ ბეჭდებისათნაბარი სისქე-სიგანის ლითონის ფირფიტის რგოლია, ან ცილინდრისებრი, უფრო სწორად: პირი პირთან მისული (ბრტყელზედაპირიანი) რგოლის, ფორმაა.

გადავდივართ ბეჭდის (ინვ. 1113/1304) ანალიზზე³:

საკმაოდ სქელი, ბრინჯაოს მთლიანი ფირფიტის ბეჭედი პირსხსნილია. გახსნილი რკალის სწორად წაკვეთილი ნაპირები ერთმანეთზეა მისული. ბეჭდის შუაგული (ზედა ნაწილი), რაზედაც ინტალიოა ამოკვეთილი, ფართოა. ხოლო ქვევითკენ, გახსნილი ნაწი-

¹ დაწვრილებითი ცნობები მოპოვების ვითარების შესახებ ჩვენთვის ხელმიუწვდომელი შეიქნა (გაიბნა თუ თავის დროზეც არ იყო სათანადოდ ფიქსირებული ვერ დავადგინეთ).

² იხ. M a r s h a l l, Finger Rings.

³ ბეჭედი გამოცემული გვაქვს: იხ. ჩვენი კორპუსი, I, გვ. 45, 97, ტაბ. V, 61.

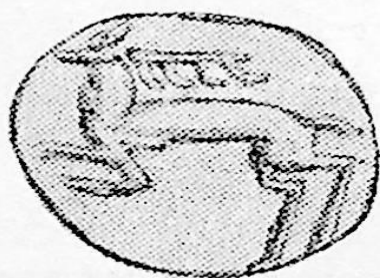
დ ა ც უ ლ ო ბ ა: ბეჭედს უმნიშვნელო დაზიანებანი აქვს.

ზ ო მ ე ბ ი: ბეჭდის დიამ.—12 მ მ, სიმაღლე—22 მმ, ინტალიოს განი—11 მმ, ლითონის სისქე—1 მმ.

ლის მიმართულებით, თანდათან ვიწროვდება. ბეჭედს ამობურცული ზედაპირი და ამოღრმავებული შიდაპირი აქვს. რკალს ნაპირების გასწვრივ თითო რელიეფური ზოლი გასდევს, ღრმა ჰდებული ღარებით გამოყოფილი.

პირზე (ბეჭდის ცენტრალური ნაწილი, შედარებით მეტად ამობურცული) მტაცებელი ცხოველია გამოხატული, პროფილში მარცხნივ, რბენის მდგომარეობაში (დაოთხებით მირბის). მტაცებელს დაბალი ოდნავ გახსნილი რქა აქვს, გრძელი დრუნჩი, პირაშკმულია, თვალი პირობითად, მკრთალი რელიეფური წერტილითაა აღნიშნული. პატარა, სუმარულად შესრულებული თავი უშუალოდ გადადის ღონიერსა და მაღალ, საკმაოდ ბალნიან, კისერში. კისერი ტორსისაგან მკრთალადაა გამოყოფილი. უკან გაშვებული სქელი კუდის ბოლო ზევითაა აპრეზილი. მტაცებელს გრძელი და ვიწრო ტორსი აქვს, მოქნილი ტანი, ბასრი ბრჭყალებით დაბოლოვებული მაღალი ფეხები.

მტაცებელი ორი პალმეტის შორისაა მოთავსებული. ხსენებული პალმეტები გამოჰყოფენ ინტალიოს ბეჭდისაგან, რაც გამოსახულებას გარკვეულ „ჩარჩოს“ უქმნის (ტაბ. III, 12. სურ. 13).

სურ. 12, 13

მიუხედავად იმისა, რომ გამოხატულება თითქმის თანაბარ, ჭავსებით დაუნაწევრებელ რელიეფში არის შესრულებული და შინაგანი ნახატი დაუმუშავებელია, იგი მაინც გარკვეული პლასტიკურობით ხასიათდება. და მიუხედავად სქემატიზმისა (რაც ერთგვარად პოზის გახევებულობაში აისახა), მჭრელი აღწევს სწრაფი მოძრაობის დამაჯერებლად გადმოცემას.

ტ ე ქ ნ ი კ ა: გამოხატულება ხელით არის ამოჭრილი, არაღრმად, თითქმის ერთ სიბრტყეში. მიუხედავად იმისა, რომ კვეთა საკმაოდ სუმაართული და სქემატურია, სიფაქიზით გამოირჩევა, აშკარაა, რომ ოსტატი დახელოვნებული მჭრელი ყოფილა.

გამოხატულების ამოსაჭრელად, გარდა ბრინჯაოს ნემსისა, გამოყენებული ჩანს საჭრისები: მომრგვალებული წვერითა და ფართოპირიანი.

ბეჭედი შემდეგი წესით გაუკეთებიათ: ბრინჯაოს გაშლილი ფირფიტისაგან არის გამოჭედილი, ნაპირებზე ჩალარული, ამის შემდეგ სასურველი მოყვანილობა აქვს მიცემული. ინტალიო უკვე გამზადებულ ბეჭედზეა ამოჭრილი.

ჩვენ ინტალიო-ბეჭედს ადგილობრივ ნახელავად მივიჩნევდით და ორიენტალიზირებული სტილის ბერძნულ სიუჟეტებიან ჯგუფს ვაკუთვნებდით⁴. — ჯგუფს, რომელსაც ზოგადად ძვ. წ. V—III სს. ვათარილებდით⁵.

ელისის ბეჭედზე ამოჭრილ მტაცებელს გამოცემულ გემა-ინტალიოთა შორის ანალოგია ჯერაც ვერ მოვუძებნეთ იმ მრავალრიცხოვან ცხოველებში, რომლებიც გლიპტიკურ ძეგლებზეა წარმოდგენილი. ვერც სახვითი ხელოვნების სხვა მასალებში შევურჩიეთ შესატყვისი პარალელი, იგი იკონოგრაფიულადაც განსხვავებულია და სტილისტურადაც. მიუხედავად იმისა, რომ ნახელავში, როგორც ამას ადრეც აღვნიშნავდით, თითქოს მკრთალადაა გამომჟღავნებული მჭრელის ინდივიდუალურობა კვეთაში⁶, მაინც შესაძლებელია მისთვის დამახასიათებელი ნიშნებისა თუ მანერის გამოვლენა. — დადგენა იმისა, თუ სახელდობრ რომელ სკოლას ან მიმდინარეობას მიეკუთვნება ჩვენი ინტალიოს მჭრელი, ძირითადად რომელი მჭრელებისა და ოსტატების მიმდევარი თუ „მოწაფე“ ყოფილა; და კერძოდ, ვისი გავლენა განუცდია მის შემოქმედებას.

ბალმეტები, რომელთა შორის მოუთავსებია მჭრელს თავისი მტაცებელი, ისეთი დამახასიათებელი დეტალია ჭრილაფარაკიანი ბეჭდებისათვის, რომელიც კარგად დათარიღების საშუალებას იძ-

⁴ იხ. ჩვენი კორპუსი, I, გვ. 45.

ამასთანავე ერთგვარ სტილისტურ მსგავსებას ე. კონტენოს მიერ გამოცემულ მასალებში ვუძებნიდით (იხ. G. Contenau, Manuel d'archéologie Orientale, II, Paris, 1931; ტ. IV, 1197); იხ. ჩვენი, კორპუსი, I, გვ. 97.

⁵ იხ. ჩვენი, კორპუსი, I, გვ. 97.

⁶ იხ. ჩვენი, კორპუსი, I, გვ. 45.

ლევა და ამასთანავე წარმომავლობის დადგენისათვისაც საგულის-
ხმოა⁷.

ხსენებული პალმეტები (ან სხვა მცენარეული) ფარაკის ბო-
ლოში ანდა არეზე ამოჭრილი, არქაულ. ძვ. წ. VI საუკუნის მესამე
მეოთხედით დათარიღებულ ბეჭდებზე გვხვდება ძირითადად⁸. ამ
ტიპის კრილაფარაკიანი ბეჭდები მძიმეა—მასიური. ხოლო რაც შე-
ეხება მათ წარმომავლობას, ეტრურიის ბერძნულ სახელოსნოები-
დან მომდინარეობენ⁹.

ჯ. ბორდმანის მიერ გამოქვეყნებული კრილაფარაკიანი ბეჭდე-
ბი პალმეტიანი დეტალით ყველა ვერცხლისაა¹⁰, მკვლევარი ამ
ჯგუფს ძვ. წ. 500 წლით ათარიღებს¹¹.

აღსანიშნავია, რომ ყველა ზემოხსენებულ ბეჭედზე პალმეტები
(თუ მცენარეული) ფოთლებით გამოსახულებისკენ არის მოქცეუ-
ლი. — ედისის ინტალიოზე იგი პირუკუა ამოჭრილი¹². ამის გარდა:
ჩვენი ბეჭდის პალმეტი „გასადავებულია“ — უფრო სქემატურა-
დაა გამოსახული და ამიტომ იყო, რომ იგი თავდაპირველად „სამ-
კაპიან რკალად“ — „გეომეტრიულ“ სახედ მივიჩნიეთ¹³.

პალმეტებს შორის მოთავსებული ცხოველის (მსრბოლი ნუკ-
რი) გამოსახულება, ედისის გარდა, საქართველოს ტერიტორიაზე
მოპოვებულ გლიპტიკურ ძეგლთა შორის ფიქვნარში, ბერძენ მო-
ახალშენთა სამაროვანზე აღმოჩენილი ვერცხლის საბეჭდავი-ბეჭდის
მიხედვითაა ცნობილი¹⁴ (პალმეტები აქაც ფოთლებით გამოსახულე-
ბისაკენ არის მოქცეული). საბეჭდავი-ბეჭდები ძვ. წ. V საუკ. I
ნახევრით გვაქვს დათარიღებული და დასავლურ-ბერძნულ ნახელა-
ვად განვსაზღვრეთ¹⁵.

⁷ ანალოგიური პალმეტები იხ. Richter, A History of Greek Art in Mi-
niature, გამ. 429;—Boardman, Archaic Finger Rings, F 8, 35, 36;—Bo-
ardman, Greek Gems and Finger Rings, გამ. 429.

⁸ იხ. Boardman, Archaic Finger Rings, გვ. 19.

⁹ იხ. Boardman, დასახ. ნაშრ., გვ. 19.

¹⁰ იხ. Boardman, დასახ. ნაშრ., გვ. 19, —20, ტაბ. 5—F8, F16, F17,
F26, F27, F31, F34, F35.

¹¹ იხ. Boardman, დასახ. ნაშრ., გვ. 19.

¹² შდრ. Boardman, Greek Gems and Finger Rings, ტაბ. 429, მისივე,
Archaic Finger Rings, F8, 15, 17, 31, 34, 36.

¹³ იხ. ჩვენი, კორპუსი, I, გვ. 97.

¹⁴ იხ. მარგ. ლორთქიფანიძე, კოლხეთის ძვ. წ. V—III სს. საბეჭდა-
ვი-ბეჭდები (ბერძნულ სახელოსნოებთან ურთიერთობის საკითხი) გვ. 22, ტაბ. II, 2.

¹⁵ იხ. მარგ. ლორთქიფანიძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 24.

ედისის საბეჭდავი-ბეჭედიც დამძიმებული ფორმისაა. თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ პალმეტებით შემკული მასიური ბეჭდები არქაულ ხანას განეკუთვნებიან — ჩვენი ინტალიოც ამ პერიოდის ნახელავს უნდა დავუკავშიროთ, ერთი მხრივ, და მასში დასავლურ-ბერძნული ნაწილობრივი გავლენა ვაღიაროთ. ყოველ შემთხვევაში, პალმეტის მოტივი, უდავოდ ეტრურიაში მოღვაწე ბერძენ ოსტატთა ნახელავიდან ნასესხები სახე ჩანს.

მეორე მხრივ ბერძნულ „ორიენტალიზირებულ“ გლიპტიკურ ძეგლებთან აქვს ნათესაობა (იხ. თვით ცხოველის ტიპი), მაგრამ ამავე დროს თავისებური სტილისა და შესრულებისაა, რაც ძირითადი ნახატის მანერაში მჟღავნდება. — შინაგანი ნახატი დაუმუშავებელია, სხეული მოდელირების გარეშეა შესრულებული, ფორმათა უაღრესი სუმარულობა — ესაა მთავარი დამახასიათებელი და ამასთანავე განმასხვავებელი ნიშნები ადგილობრივი მჭრელისა. ეს ასხვავებს მის ნახელავს ბერძენთა მიერ შექმნილი გემებისაგან.

მაგრამ ამასთანავე კარგად დაცული პროპორციები (წაგრძელებული, მოხდენილი ტორსი მაღალი ფეხები. ზომით შეფარდებული თავი); შედარებით მოქნილი — პლასტიკური სხეული, ასევე ოსტატის მისწრაფება მოძრაობის პლასტიკურად გადმოცემისა ცხადყოფს იმას, რომ მჭრელი ბერძნული სკოლის წარმომადგენელია — უკეთ ბერძნებთან ეუფლებოდა კვეთის ხელოვნებას.

რაც შეეხება ნივთის წლოვანებას, ბეჭდის ტიპისა, მტაცებლის წაგრძელებული პროპორციებისა და დამატებითი „ელემენტის“ — პალმეტების მიხედვით, დასაშვებად მიგვაჩნია საბეჭდავი-ბეჭდის ძვ. წ. V საუკუნის დასაწყისით დათარიღება.

ამრიგად, ედისში აღმოჩენილი საბეჭდავი-ბეჭედი ადრეანტიკური ხანის ადგილობრივი ძეგლების იმ რიგს მიეკუთვნება, რომლებსაც ჩვენ ბერძნული გლიპტიკის გავლენით შექმნილ საბეჭდავად ვსაზღვრავთ.

10. ყო ლო თო

1939 წელს ქიზიყში, სოფ. ყოლოთოში, არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ გამოვლენილ ორმოსამარხებში (№№ 16 და 17) სხვა ინვენტართან ერთად ბრინჯაოს საბეჭდავი-ბეჭდები აღმოჩნდა. საბეჭდავი-ბეჭდების ეს პატარა ჯგუფი (სულ სამი ერთეულია) საგულისხმო ძეგლებია ძველი ქართული გლიპტიკის განვითარების შესწავლისათვის და, სახელდობრ, ადრეანტიკურ ხანაში საბეჭდავთა გამოყენება-გავრცელების საკითხების გასარკვევად.

ზემოხსენებული ბეჭდები, ინტალიოთა სტილისტური თავისებურებისა და განსხვავებული კვეთის მანერისა (ძეგლთა სათანადო მასალებთან დაპირისპირების შედეგად) ადგილობრივ ნახელავად განვსაზღვრეთ. ხოლო შედარებით ანალიზზე დაყრდნობით მესოპოტამიური, კერძოდ, ასირიული გლიპტიკის გავლენით შექმნილ ძეგლებად მივიჩნიეთ¹.

რაც შეეხება ბეჭდების ფორმებს — ანტიკურ სამყაროში გავრცელებულ ფორმებს იმეორებენ (ოვალურ-მრგვალი დიდფარაკიანი ბეჭდებია, მეტ-ნაკლები სიგანის წვრილი, ქვევითკენ ჩამოგრძელებული რკალით). ბეჭდები იმ ტიპებს წარმოადგენენ, რომლებიც ფ. მარშალმა² ძვ. წ. IV—III საუკუნეებით დათარიღებულ ჯგუფში გამოჰყო. ხოლო ჯ. ბორდმანის³ ახალი კლასიფიკაციის თანახმად (ჩვენი ბეჭდები მკვლევარის IX და XI ჯგუფებში გამოყოფილ ტიპებს შეესატყვისება) ძვ. წ. IV საუკუნის II ნახევარსა და ბოლო ხანს მიეკუთვნება.

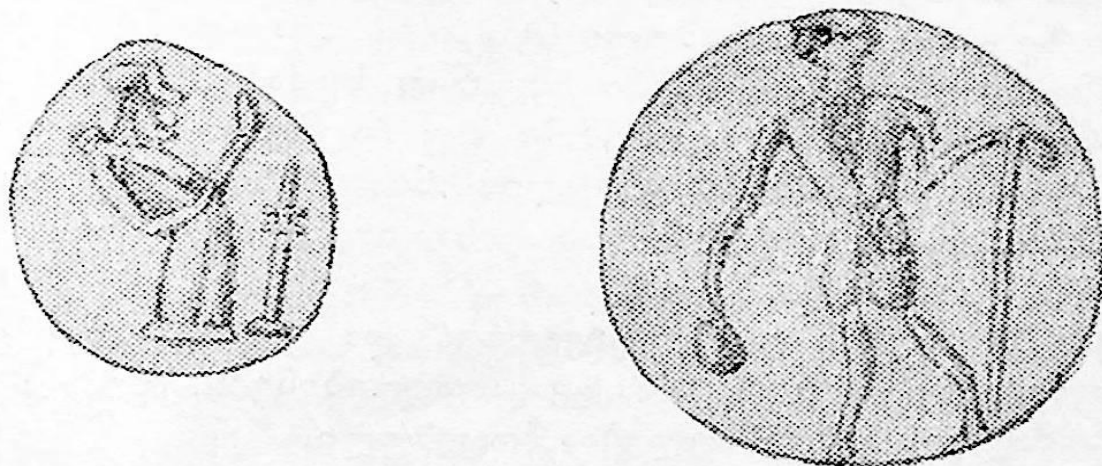
¹ იხ. მარგ. ლორთქიფანიძე, კორპუსი, I, გვ. 95—96; მისივე, საქართველოს მუზეუმის გემები, III, 1961, გვ. 41—44 (ნივთები ინახება გლიპტიკის კაბინეტში).

² შდრ. Marshall, Finger Rings, ტაბ. 11, 49.

³ შდრ. Boardman, Greek Gems and Finger Rings, გვ. 214. 217.

ყოლოთოს ბეჭდების მჭრელებს შორის „ორი ხელის“ გამოყოფა შეეძელით, — ორი ინტალიო: ქურუმის გამოხატულებითა და მამაკაცის ხელში სამსხვერპლო კალათით ერთი მჭრელის ნაკეთობაა (სურ. 14, 15). მესამე ინტალიოს — ნავში მსხდომი ადამიანების გამოხატულებით სხვა ხელს ვაკუთვნებდით⁴.

როგორც ვხედავთ, ოსტატები საბეჭდავის ფორმად ბერძნული ბეჭდების ტიპებს იყენებდნენ, აქვე უნდა დავძინოთ, რომ ქურუმის გამოხატულებიანი ტიპი აქემენიდური ეპოქის ბეჭდებს უფრო ენათესავება (ფარაკის ბოლოებში მკვეთრად შევიწროების ტენდენციითა და რკალით). თემად კი ძველადმოსავლურ გლიპტიკაში გავრცელებულ მოტივებს სესხულობენ (სურ. 14, 15).

სურ. 14, 15

თუმცა, ამ მხრივ, განსხვავებულად, სხვა წრის ძეგლად უნდა განისაზღვროს ინტალიო ნავში მსხდომი ადამიანების გამოსახულებით (ამაში მას შემდეგ დავრწმუნდით, რაც ჩვენ კვლავ მივუბრუნდით აღმოსავლეთ საქართველოში გავრცელებული ლითონის საბეჭდავი-ბეჭდების შესწავლას). — ბეჭდის ტიპის გარდა თვით გამოხატულებაც ანტიკურ, სახელდობრ, ბერძნულ გემებზე ასახულ თემატიკას უფრო უკავშირდება (ნივთი თავის დროზე „მეორე ხელს“ მივაკუთვნეთ)⁵.

ინ ვ. № 695 ჩვენ მიერ განხილული ბეჭედი-ინტალიო ბრინჯაოსია, რომლის ოვალური მოყვანილობის დიდი ფარაკი არათანაბარი სისქის, ქვევით ჩამოგრძელებულ რკალში გადადის. რკალი

⁴ სხ. ჩვენი, კორპუსი, I, გვ. 42.

⁵ ი ქ ვ ე.

გარედან გლუვია, შიდაპირზე წახნაგი აქვს გამოყვანილი. იგი უშუალოდ ფარაკთან, მხრებში, მკვეთრად ფართოვდება. მხრებზეც თითო წახნაგი დაჰყვება (და იქვე ქრება)⁶. (ტაბ. VII, 10).

ინტალიო ბრტყელპირიანია, ფარაკის ზურგი, ცენტრში ოდნავ შემალლებულია (შდრ. Marshall, Finger Rings, ტაბ. 11, 49).

მოცურავე ნავში მსხდომი სამი ადამიანი ერთმანეთის უკან, პროფილში მარცხნივ არიან მოთავსებული წინ წაწეული ხელები ისეთ მდგომარეობაში აქვთ, თითქოს ნიჩბებს უსვამენ (ისეთი შთაბეჭდილებაა, თითქოს ყოველი მათგანის მარცხენა ხელი ჩანს). ხელის მტევნები, პირველი და მესამე მამაკაცისა, ხაზგასმით გამსხვილებულია. ნიჩბები (ექვსივეა გამოხატული) ძალიან სქემატურად, სწორი ხაზებითაა გადმოცემული (ტაბ. III, 13; სურ. 16).

ნავში მსხდომი ფიგურები იმდენად სუმარულადაა შესრულებული, რომ მათი სახის ნაკვთებისა თუ ჩაცმულობის გარკვევა შეუძლებელია (ამას რამდენადმე ლითონის დაზიანებაც ართულებს. სახელდობრ, ნავში მსხდომთა თავის ირგვლივ არეს ვგულისხმობთ)⁷.

ნავი მრავალნიჩბიანია, ცხვირიცა და კიჩოც წაწვეტებული აქვს. ხსენებული ნიშნები იმას გვაფარაუდებინებს, რომ ინტალიოზე მცირე ხომალდის გამოსახულებაა მოცემული.

საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს შეუფარდებლობა ნავის ზომისა და ადამიანების ფიგურებს შორის. აგრეთვე თვით ფიგურების დისპროპორციულობაც თვალში საცემია. — ნიჩბოსანთა პროპორციების მიხედვით, ისინი დიდი აღნაგობის ადამიანებად არიან წარმოდგენილი (თეძოებიდან მოყოლებული მეტად წაგრძელებული ტორსები აქვთ, მაღალი კისრები, მოზრდილი თავი; ტორსთან შედარებით, მოკლე ხელები). ნავი კი, რომელშიც ისინი სხედან, მომცრო ფიგურებს უკეთ აიტანდა კომპოზიციის თვალსაზრისით.

გამოხატულება მთლიანად ავსებს ინტალიოს პირს კიდიდან-კიდემდე. დამახასიათებელი თავისებურება მჭრელისა შემდეგია: წაგრძელებული პროპორციები, სუმარული სიბრტყობრივი გადმოცემა ყველა ფორმისა.

⁶ დ ა ც უ ლ ბ ა: ბეჭედი კარგად არის დაცული; ფარაკის პირი დაზიანებული ყოფილა, რაც მცირედ გამოსახულებასაც შეხება.

ზ ო მ ე ბ ი: ბეჭდის სიმაღლე—26 მმ, დიამ.—20 მმ, ინტალიოს სიგრძე—24 მმ, განი—20 მმ, რკალის განი—4 მმ.

⁷ ჩანს ამ ადგილას ლითონი პატინით ყოფილა დაფარული და ხსენებული ადგილები არარღმად დაუზიანებია.

ტ ე ქ ნ ი კ ა: გამოხატულება ხელით არის მოჭრილი, მცირე-
ზოდენი ჩაღრმავებით ლითონში. კვეთა ბრტყელია, სუმარულობითა
და სქემატურობით ხასიათდება. მჭრელი ძირითადად გარეგანი კონ-
ტურის შემოფარგვლით კმაყოფილდება. — შინაგანი ნახატი სავსე-
ბით დაუმუშავებული აქვს. ტლანქი ნახელავია.

ჩვენ ბეჭდის ფორმის მიხედვითა და სტილისტური თავისებუ-
ლების გათვალისწინებით (ადგილობრივ მასალებს შევუდარეთ), სა-
ბეჭდავს ძვ. წ. IV საუკუნით ვათარილებდით⁸.

ახალი მასალების, სახელდობრ, ჯ. ბორდმანის ნაშრომში —
Greek Gems and Finger Rings, — გამოცემულ საბეჭდავი-ბეჭდების,
შესწავლას შედეგად შესაძლებელი გახდა ნივთის წლოვანების უფრო
ვიწრო ჩარჩოებით შემოფარგვლა. კერძოდ — იგი კარგად თარიღ-
დება ძვ. წ. IV საუკ. II ნახევრით⁹.

ინტალიოზე ამოკვეთილ გამოსახულებას, ამჯერად, შესატყვი-
სი პარალელები ვერ შევურჩიეთ და ზოგადი ხასიათის ნიშნებით
განვსაზღვრეთ; სამაროვანში აღმოჩენილი ორი სხვა საბეჭდავი-
ბეჭდის კვეთის მანერასა და სტილისტურ თავისებურებას შევუდარ-
ეთ — სტილისტური მხარის ერთიანობას — მსგავსებას დავეყ-
რდებით.

ადამიანის ფიგურებით დაკავებული ხომალდის მოტივს ჩვენ
წინააზიის, სახელდობრ. ასირიულ ძეგლებზე მივაკვლიეთ¹⁰. მაგრამ
ნივთი შინაარსობრივადაც განსხვავებულია (ხომალდში მსხდარ
ადამიანებს ლ. სპელერსი „გაქცეულებად“ საზღვრავს), ნავის ტი-
პიც სხვა არის (იქ ფაქტიურად დიდი ხომალდია წარმოდგენილი,
17 ნიჩაბი ჩანს) და ამიტომ ყოლოთოს ინტალიოსათვის ვერც პრო-
ტოტიპად გამოგვადგება და ვერც ანალოგიად.

3. ვონ დერ ოსტენის მიერ გამოცემულ ძველალმოსავლურ

⁸ ბეჭდებისათვის შესადარებლად ფ. მარშალისა და ფ. ჰენკელის მიერ გამოცე-
მული მასალები გამოვიყენეთ (იხ. მ. ლორთქიფანიძე, კორპუსი, I, 95—96).

⁹ შდრ. Boardman, Greek Gems and Finger Rings, გვ. 217, ტიპი IX.
აქვე უნდა შევნიშნოთ: ბეჭდს პირველ გამოცემისას (იხ. ჩვენი, საქართველოს სახელ-
მწიფო მუზეუმის გემები, III, თბ., 1961, გვ. 43—44) ძვ. წ. IV—III სს ვაკუთვნებ-
დით. ხსენებულ ბეჭდებს მ. მაქსიმოვა გაკვრით იხსენიებდა (ყოველგვარი განზოგადო-
ებისა და აღწერილობის გარეშე) და ზოგადად ამავე დროით ათარილებდა (იხ. მისი,
Геммы из некрополя Мцхеты-Самтавро (раскопки 1938—39 гг.) გვ. 263).

¹⁰ იხ. L. Speller, Les arts de l'Asie Anterieur, Bruxelles, ტაბ. XXIII,
გამ. 468.

საბეჭდავებიდან, ცილინდრების პატარა ჯგუფი (სულ ოთხი ერთეულია) ჩვენთვის საინტერესო მოტივს წარმოგვიდგენს. — ნავი სხვადასხვა კომპოზიციაშია ჩართული¹¹. მკვლევარი ხსენებულ ცილინდრებს არქაულ პერიოდს აკუთვნებს¹². აღსანიშნავია, რომ ოთხივე ნავი, ისევე როგორც ზემოხსენებული ხომალდი („ყოლოთოსეულთან“ შედარებით), სხვა სახის „ნაგებობაა“¹³.

ამას გარდა: ერთ-ერთ სუმერო-აკადურ ცილინდრზე (იგი ნიუარიდანაა ამოჭრილი, ბაღდადიდან წარმოსდგება) გამოხატულია ნავში მსხდომი ორი ღვთაება, რომელთა შორის ლარნაკია მოთავსებული¹⁴ (აღწერილობას სრულად აქ არ შევუდგებით, რადგან თემა განსხვავებულია). ამ შემთხვევაშიც სხვა ტიპის ნავთან და სავსებით განსხვავებულ მოტივთან გვაქვს საქმე.

ასევე: ბრიტანეთის მუზეუმში დაცულ ერთ-ერთ ქალღეურ ცილინდრზე გამოხატული ისტუბარის ხომალდის შესახებაც იგივე უნდა გავიმეოროთ¹⁵.

პირველ რიგში დასადგენია რა ტიპის ხომალდთან გვაქვს საქმე: კომერციულთან (holkas), თუ სამხედრო ხომალდთან (marka naus— „გრძელი ხომალდი“). კომერციული ხომალდები, როგორც წესი, იალქნიანია. სამხედრო—ხოფიანი (ანუ ნიჩბიანი).¹⁶

კომერციული ხომალდები (holkos, phortis, ploion, strongilion) სამხედრო ხომალდებთან შედარებით უფრო მოკლე და ფართო იყო; ანძები ყრუდ ჰქონდათ ჩაკეთებული. წყალშიდის სიღრმითაც განსხვავდებოდა—აღმატებოდა¹⁷.

სამხედრო ხომალდი გრძელი ყოფილა, ანძა ეხსნებოდა, რადგან სანიჩბოდ იყო გამიზნული. ნიჩბები, ორივე მხარეს, ერთ ჰო-

¹¹ იხ. H. H. von der Osten, Ancient Oriental Seals in the Collection of Mr. Ed. T. Newell, Chicago, 1934, ტაბ. V, 35, 36; ტაბ. VI, 47, 48.

¹² იხ. Osten, von der, დასახ. ნაშრ. გვ. 115.

¹³ შდრ. Osten, von der, დასახ. ნაშრ., 35, 36, 47, 48.

¹⁵ იხ. А. В. Болдырев, Я. И. Боровский, Техника мореходства. Сб. Эллинистическая техника, с. 322, 326, М.—Л., 1942.

¹⁴ იხ. L. Speller's Catalogue des intailles et empreintes orientales des Musées Royaux du Cinquantenaire, Bruxelles, 1917, გვ. 122, აღწერილობა და სურ. 459.

¹⁶ შდრ. J. Menant, Recherches sur la glyptique Orientale, I partie, Cylindres de la Chaldée, Paris, 1883, გვ. 99, გამ. 57.

¹⁷ იხ. Болдырев—Боровский, დასახ. ნაშრ., გვ. 322—323.

რიზონტალურ რიგში იყო განლაგებული (ყოველ კაცზე თითო ნიჩაბი)¹⁸.

ძველ სამყაროში გავრცელებულ¹⁹ ხომალდებსა თუ ნაგებს შორის ჩვენი „ნავი“ ბერძნულ ხომალდებთან პოულობს მსგავსებას²⁰. ტიპის მიხედვით — (გრძელია, ანძამოხსნილი, ნიჩბები ერთ რიგში, ჰორიზონტალურად აქვს განლაგებული. იხ. სურ. 16) იგი სამხედრო ხომალდს წარმოადგენს.

ხომალდები, როგორც სამხედრო, ასევე სავაჭრო, ჩვენი დაკვირვებით გემა-საბეჭდავების თემატიკაში იშვიათი მოტივია. ბერძნული სამხედრო გალერები და ხომალდები ჩვენთვის ადრეკლასიკური ხანის გემების მიხედვით, კერძოდ რამდენიმე სკარაბეოიდის მიხედვითაა ცნობილი²¹. ხსენებული სკარაბეოიდები ჯ. რიხტერისა და ჯ. ბორდმანის მიერ ძვ. წ. 500 წლითაა დათარიღებული²².

ჩვენი საბეჭდავი-ბეჭდის ზემოხსენებულ გემებთან შედარების შედეგად იმ დასკვნამდე მივედით, რომ ყოლოთოს ინტალიოს მჭრელს თავისი ხომალდის „მოდელად“ ბერძნული სამხედრო ხომალდი გამოუყენებია. ამასთანავე თავის ყაიდაზე გადაუკეთებია — გაუსადავებია, რაც, სახელდობრ, ხომალდის სხვადასხვა ნაწილების (ცხვირის, კეჩოსი და კორპუსის სხვა კონსტრუქციების) დამუშავებაში მდგომარეობს.

ჩვენი ინტალიოს მჭრელის ნახატი, როგორც აღნიშნული გვქონდა, სუმარულია. მაგრამ ხომალდის თავისებური — გასადავებული ტიპი მხოლოდ კვეთის შედეგად არ უნდა იყოს შეცვლი-

¹⁸ იხ. Б о л д ы р е в—Б о р о в с к и й, დასახ. ნაშრ., გვ. 326.

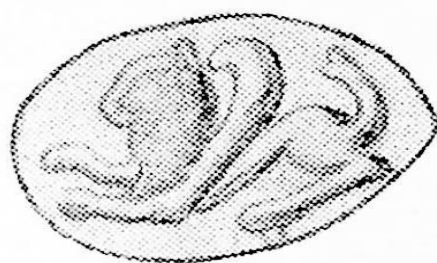
¹⁹ როგორც ცნობილია, ხომალდების გამოსახულებები ჩვენამდე მცირე რაოდენობითაა მოღწეული, ისიც უპირატესად სტილიზებული და სქემატური „ნახატების“ სახითაა შემორჩენილი (მონეტებსა, ვაზათმხატვრობაში, რელიეფებზე), იხ. Torr, Ancient Ship.

²⁰ იხ. Torr, Ancient Ship, ტაბ. IV (გვიანარქაული პერიოდის ატიკური ვაზა).

²¹ იხ. G. R i c h t e r, Ancient Gems from the Evans and Beatti Collection, New York, 1942, 18; —Richter, A History of Greek Art in Miniature ტაბ. 143, 144, 449; —Walters, British Museum Gems, ტაბ. VIII, 449;—B o - a r d m a n, Creek Gems and Finger Rings, 457, 555. ამათგან ჯ. ბორდმანის 553 და ჯ. რიხტერის მიხედვით № 144 ერთიდაიგივე სკარაბეოიდია, ფალერონში აღმოჩენილი; ჯ. ბორდმანის 457—ჯ. რიხტერისეული 143-ია, ამათუსიდან წარმომდგარი.

²² იხ. დასახ. ნაშრომები.

ლი²³. აღვილი დასაშვებია, რომ ოსტატმა, სამხედრო ხომალდის სხვა, უფრო მომცრო ზომის, „მოდელი“ წარმოგვისაზა, რომელიც მისთვის იყო ცნობილი²⁴. ყოველ შემთხვევაში პირდაპირი პარალელი „ყოლოთოს ხომალდს“ ჯერჯერობით არ ეძებნება.

სურ. 16, 17

ჩაღა თქმა უნდა, რომ ნახელავი სრულყოფილი არ არის და ამიტომ გაგვიჭირდა დადგენა იმისა თუ ვინ გამოხატა მჭრელმა: მეომრები თუ მენიხბეები. — ხელები მოძრაობისას აქვთ გამოხატული, ისე როგორც ნიჩბის მოსმისას. მაგრამ მამაკაცები უდავოდ ფეხზე დგანან და არცერთ მათგანს ნიჩბი არ უჭირავს. კიდევ მეტი — პირობითადაც კი არ არის იგი რომელიმეს ხელთან აღნიშნული. შთაბეჭდილება ისეთია, რომ მამაკაცები ერთსა და იგივე მოქმედებისათვის არიან მზად. — შესაძლებელია ხელში იარაღი უჭირავთ და შესატევად ემზადებიან (ამ შემთხვევაში „ხაზგასმით დიდი ხელის მტყუნები“ იარაღად შეიძლება მივიჩნიოთ). ამგვარ ვარაუდის საბაზს ერთი საგულისხმო დეტალი განსაზღვრავს — მამაკაცები მუზარადებში არიან.

²³ ბერძნულ სამხედრო ხომალდსა და გალერას, რომლებიც ჩვენ მიერ ხსენებულ სკარაბეოიდებზეა ამოჭრილი, ცხვირსა და კორპუსის სხვა ნაწილებზე „მოხარბებული“ დეტალები — სახეები აქვს (ცხვირი — ტახის თავის მოყვანილობისა; კორპუსზე, ცხვირთან, — ადამიანის თვალია და სხვ. შდრ. Boardman, Greek Gems and Finger Rings, ტაბ. 457, 553; — Richter, A History of Greek Art in Miniature, ტაბ. 143, 144).

²⁴ შესაძლებელია ყოლოთოს ინტალიოზე გამოსახული ხომალდი თავისი განსხვავებული ნიშნებით, გლიპტიკურ ძეგლთა შორის. ერთადერთია. საკითხი კვლავ ძიებას მოითხოვს.

ზემოხსენებულიდან გამომდინარე, შემდეგი დასკვნის გამოტანაა შესაძლებელი: ჩვენ ვერ ვიტყვით, რომ განხილული საბეჭდავი-ბეჭდის მჭრელი ბერძნული გლიპტიკის გავლენის ქვეშაა მოქცეული (კვეთის სტილის მიხედვით მისი ნახელავი შესოპოტამიური გლიპტიკის გავლენით შექმნილ ძეგლთა წრეში უფრო თავსდება). მაგრამ მჭრელის მიერ ბერძნულ სამხედრო ხომალდის ტიპის გამოყენება იმას უნდა მოწმობდეს, რომ მისთვის ანტიკური ნივთიერი წყარო, რომელიდაცა სახით, ცნობილი იყო.

11. ა ბ ე ლ ი ა

(თეთრი წყარო)

1954 წელს თეთრი წყაროს რაიონის სოფ. აბელიაში ფერმის მშენებლობისას (საძირკველის ჩასაყრელად მოსამზადებელი მიწის სამუშაოების დროს) აღმოჩენილ № 6 ქვაყუთში ბრინჯაოს საბეჭდავი-ბეჭედიცაა ნაპოვნი¹. საბეჭდავი-ბეჭედი უკვე იყო ჩვენი კვლევის საგნად ქცეული და, ისევე როგორც ხსენებული სამაროვნიდან წარმომდგარი სხვა საბეჭდავები (ლურჯი მინის მრავალწახნაგა საბეჭდავები იგულისხმება) შევიდა ნაშრომში: „ძველი საქართველოს გლიპტიკური ძეგლების კორპუსი“, I.

ნივთი ძვ. წ. V საუკუნის II ნახევრით გვაქვს დათარიღებული. სტილისტური თავისებურებისა და თემის მიხედვით, ორიენტალიზირებული სტილის ბერძნულსიუჟეტებიან ადგილობრივ ნახელავად განსაზღვრულ საბეჭდავებს მივაკუთვნეთ², ხოლო გამოსახულება ვარაუდით სფინქსად მივიჩნიეთ³.

აბელიაში მოპოვებული საბეჭდავი ბრტყელფარაკიანი, რკალშეკრული ბეჭედი. ფარაკი ოვალური მოყვანილობისაა, საკმაოდ ფართო ბოლოებში მკვეთრად შევიწროებული (წაწვეტებულ ოვალს წარმოადგენს). ფარაკი წვრილ და მრგვალ რკალში გადადის, რომელსაც ქვედა ნაწილის შიდაპირზე მკრთალი წახნაგი დაპ-

¹ მშენებლობის ტერიტორიაზე სამაროვანის არსებობა დადასტურდა, რომელიც ისტორიის ინსტიტუტის ექსპედიციის მიერ გაითხარა გ. ლომთათიძის ხელმძღვანელობით. — გლიპტიკური მასალა დასამუშავებლად ექსპედიციის ხელმძღვანელმა გადმოგვცა, რისთვისაც მადლობით ვიხსენიებთ.

² იხ. მ. ლორთქიფანიძე, კორპუსი, I, გვ. 45, 101

³ გამოხატულება არსების თავთან არის დაზიანებული, ამდენად გადაჭრით მტკიცებისაგან თავს ვიკავებდით.

ყველა. ბეჭედი ქვევითკენ არის ჩამოგრძელებული⁴ (ტაბ. VII, სურ. 8, ტაბ. III, 14a).

ანალოგიური ფორმის ბეჭდები ძვ. წ. V საუკუნეში ყოფილა გავრცელებული⁵. ჯ. ბორდმანის მიერ გამოყოფილ კლასიკური ხანის ბერძნულ ბეჭდებს შორის ვუძებნით მსგავს ფორმებს⁶. უკეთ: I, II და IV ტიპების⁷ ვარიანტია, ხსენებული ტიპებისაგან განვითარებულ — „შედგენილ“ ფორმად მივიჩნევთ. — სადარკალიანი, მსუბუქფარაკიანი ბეჭედი (იხ. ტაბ. III, 14a).

კვლევისათვის საჭიროდ ჩავთვალეთ სინქრონული აქემენიდური საბეჭდავი-ბეჭდები შეგვესწავლა. — ყველაზე გავრცელებული ტიპი ხსენებულ საბეჭდავებში პატარაფარაკიანი, წვრილრკალიანი ბეჭედი. ფარაკის მოყვანილობა, ჩვეულებრივ, წაწვეტებულია იმგვარად, როგორც ეს ბერძნულ III ტიპის ბეჭდებს აქვთ⁸. მაგრამ ამას გარდა ოვალური ან მრგვალფარაკიანი საბეჭდავი-ბეჭდებიც გვხვდება. რკალი ხშირად წახნაგია. ძირითადად ამ ტიპის ბეჭდებზე გამოხატულია ირემი, ლომი, გრიფონები, ფრთოსანი ხარი. აქემენიდური არქიტექტურული კაპიტელი⁹. ყველაზე უკეთ ამ ტიპის ბეჭდები, ისევე როგორც სხვა ტიპები, ოქსუს განძის მიხედვითაა ცნობილი (იხ. შესავალი გვ. 14)¹⁰.

აქემენიდური ბეჭდების შესახებ წარმოდგენის შესაქმნელად

⁴ დ ა ც უ ლ ო ბ ა: ბეჭდის რკალი ერთგან გატეხილია. ლითონი პატინას დაუზიანებია, რასაც გამოხატულებაზეც უმოქმედია.

ზ ო მ ე ბ ი: ბეჭდის სიმაღლე—20 მმ, დიამ. 17—18 მმ, ინტალიოს სიგრძე—20 მმ, განი—11 მმ.

⁵ შდრ. Marshall, Finger Rings, გამ. 1229, 1230; სავსებით მსგავსი ფარაკი იხ. Becatti, Oreficerie Antiche, ტაბ. H 3.

⁶ შდრ. Boardman, Greek Gems and Finger Rings, გვ. 217.

⁷ იხ. Boardman, დასახ. ნაშრ., გვ. 217, 1, 11, IV.

⁸ შდრ. Boardman, დასახ. ნაშრ., გვ. 217, III. იხ. გვ. 322.

⁹ იხ. Boardman, დასახ. ნაშრ., გვ. 322.

გამონაკლისს შეადგენს კვიპროსიდან წარმოდგარი საბეჭდავი-ბეჭედი სპარსელი ქალის გამოხატულებით (იხ. Boardman, იქვე).

ზოგიერთ მძიმე ბეჭდებზე, რომელიც VII ტიპს წარმოადგენს (ჯ. ბორდმანის კლასიფიკაციის მიხედვით), უმეტესად ოვალურფარაკიანზე, სიუჟეტები უფრო მრავალფეროვანია (სპარსელი ქალი, მხედრის ირემზე ნადირობა; გმირი ლომთან და სამეფო სფინქსთან ერთად). ცხოველთა გამოხატულებებს შორის ზოგიერთ აღმოსავლურ არსებასაც ვხვდებით, სახელდობრ: ლომ-ურჩხულს, ფრთოსან ხარებს.

¹⁰ იხ. Dalton, The Treasure of Oxus, გვ. 29—39;—Herzfeld, Iran in the Ancient East, გვ. 239—240.

ყველაზე სრულ წყაროდ ჯ. ბორდმანი, როგორც აღნიშნული გვქონდა (იხ. შესავალი გვ. 15), სპარსეთსა და მესოპოტამიაში აღმოჩენილ ბეჭდებს მიიჩნევს: — თიხის ანაბეჭდებს ურში გათხრილ სპარსულ სამარხიდან, ლურსმულ ფირფიტებს ნიპურიდან და ანაბეჭდებს თიხის ფირფიტებზე პერსეპოლისის განძიდან. ნიპურისა და ურის ანაბეჭდები ძვ. წ. V საუკუნითაა დათარიღებული (ყველაზე გვიანდელი დროით დათარიღებული ნიპურის ანაბეჭდები ძვ. წ. 404 წელს მიეკუთვნება). ბეჭდების დიდ ნაწილს, ანაბეჭდების მიხედვით, წაწვეტებული ოვალური ფარაკები ჰქონია. ზოგიერთს, ჩვეულებრივ უფრო გვიანდელს — ოვალური ფარაკები.

აქემენიდური საბეჭდავი-ბეჭდები იმის გამო მოვიხსენიეთ, რომ ჩვენ აბელიის ბეჭდის ტიპს მათთანაც ვაკავშირებთ. — უფრო ზუსტად: იგი მეტ ნათესაობას ამჟღავნებს სახელდობრ ამ ნივთებთან.

ფარაკის პირზე მითიური ფრთოსანი არსებაა ამოჭრილი, პროფილში მარცხნივ (ტაბ. III, 14).

ტ ე ქ ნ ი კ ა: ინტალიო ხელით უნდა იყოს ამოჭრილი არაღრმად და მეტად ბრტყლად. ზოგადად კვეთა უაღრესი სუმარულობით ხასიათდება. — ნახატი დაუმუშავებელი და ნაწილობრივ „გათხანნილია“ (ერთგვარად ეს ლითონის დაზიანებასაც შეიძლება მივაწეროთ). გამოხატულება სრულად ავსებს ფარაკის პირს, ანაბეჭდზე ბრტყელ რელიეფს იძლევა.

მიუხედავად ზემოხსენებული დამახასიათებელი ნიშნებისა (სუმარულობა, სქემატურობა) მჭრელს ჩვენ დახელოვნებულ ოსტატად მივიჩნევთ, რადგან მის მიერ შექმნილი (თუ უცხო ძეგლიდან გადმოღებული) სახე პროპორციული აღნაგობითა და გარკვეული პლასტიკურობით გამოირჩევა.

ზემოხსენებულიდან გამომდინარე შეიძლება დავასკვნათ, რომ ჩვენი საბეჭდავი-ბეჭდის მჭრელი იბერიაში მოღვაწე ოსტატთან ერთ-ერთი უკეთესთაგანი ყოფილა, რომელსაც კარგად ჰქონია შეთვისებული ცხოველთა სხეულის ანატომია. და კვეთის ჩვევებსაც დაუფლებია, რაც იმის დამამტკიცებელია, რომ მას ბერძნული სკოლის გავლენა განუცდია.

ხანგრძლივი ძეგლის შედგენად ჩვენ იმ დასკვნამდე მივედით, რომ აბელიის მითიური ურჩხული ფრთოსან ლომადაც შეიძლებოდა გან-

საზღვრულიყო (შედარებისას დავადგინეთ: ფრთოსან არსებათა— სფინქსებსა და ლომებს—შორის ამგვარ მდგომარეობაში მყოფ ურჩხულებიდან, ჩვენი არსება ფრთოსან ლომთან მეტ მსგავსებას ავლენს). იმაშიც დავრწმუნდით, რომ იგი სტილისტურად ბერძნულ ორიენტალიზირებულ გემებს ენათესავება. ხოლო თუ მოტივს საბოლოოდ სფინქსად განვსაზღვრავთ—პროტოტიპი ბერძნულ, აღმოსავლური გავლენის პერიოდის გემებში ეძებნება (შდრ. Richter, Greek Art in Miniature. I, ტაბ. 27;—Furtwängler, Antiken Gemmen, III, გვ. 77)¹¹.

მხატვრული შესრულების თვალსაზრისით ამ თითქოს-და უმნიშვნელო ძეგლში ყურადღებას იმსახურებს ის თავისებურება, რომელიც ნახელავს ახასიათებს. — აქემენიდური ხანის გლიპტიკის გავლენაც საკმაოდ აშკარად შეიმჩნევა. რაც შეეხება ფორმას საბეჭდავისას — იგი აშკარად უფრო აქემენიდური ტიპიდანაა ნასესხები, ვიდრე ბერძნულიდან (ტაბ. III, სურ. 14a).

აბელიაში აღმოჩენილი საბეჭდავი-ბეჭდის მჭრელი სპარსული გლიპტიკის იმ სკოლის (თუ წრის ძეგლების) გავლენის ქვეშ მოქცეულა, რომელიც ბერძნულს იყო დაქვემდებარებული.

ამრიგად — ჩვენი ინტალიოს მჭრელის ნახელავი, უკეთ, მისი კვეთის მანერის ინდივიდუალურობა „შერწყმულ“ სტილში ვლინდება (ბერძნულ ორიენტალიზირებულსა და „ბერძნულ-სპარსულსა“).

ისიც აღსანიშნავია, რომ აღმოსავლეთ საქართველოში ადრეანტიკურ ხანაში გავრცელებული საბეჭდავი-ბეჭდების მიხედვით დგინდება, თუ რაოდენ დიდი როლი შეუსრულებია ადგილობრივ ლითონზე გლიპტიკის განვითარებაში აქემენიდური ხანისა და აქემენიდურ გლიპტიკასაც.

ბეჭდის ფარაკზე ამოჭრილ ფრთოსან ურჩხულს ჩვენ, როგორ ზემოთ გვქონდა ნათქვამი, მწოლიარე სფინქსად (?) ვსაზღვრავდით. — ფრთოსან ურჩხულთა მოტივები ჯერ კიდევ ძველ აღმოსავლურ გლიპტიკაში იქცა ერთ-ერთ ძირითად თუ არამთავარ თემათაგან.

¹¹ მჯდომარე სფინქსები კლასიკური ხანის გემებზე იხ. Richter დას. ნაშრ., ტაბ. 359, 360, 361 (ძვ. წ. V, V საუკ. II ნახევარი და 400 წ. დათარიღებული ინტალიოები); Walters, Gems, ტაბ. VI, 296 (ფრთოსანი ლომების მოტივის ზუსტად განსაზღვრას ხელს უშლის სუბარული ნახატიცა და აგრეთვე ლითონის დაზიანების გამო ბუნდოვნად ქცეული თავი).

ადრეული ხანის გლიპტიკურ ძეგლებზე, სახელდობრ ცილინდრებზე, სხვადასხვა სახის ფრთოსან ურჩხულთა გამოსახულებები ხშირად არის ჩართული კომპოზიციაში. ანდა თემის მთავარ სახეს (ან სახეებს) წარმოგვიდგენს¹². ამ ტრადიციამ აქემენიდურ გლიპტიკაშიც კპოვა ასახვა — ფრთოსანი ურჩხულის ნაირსახოვანი მოტივი ფართოდ ვრცელდება ცილინდრებსა და სკარაბეოიდებზე. აგრეთვე ლითონის საბეჭდავ-ბეჭდებზე ფრთოსან ხარებსა, გრიფონებსა და სხვათა გამოსახულებებს გარდა, ფრთოსანი ლომის მოტივს ეთმობა გარკვეული ადგილი¹³.

აქვე უნდა შევნიშნოთ: ფრთოსანი ლომის გამოხატულება ბერძნულ გლიპტიკისათვის უკვე არქაულ ხანაში უცხო არ არის. მას ჯ. ბორდმანი წარმოშობით ბერძნულ მოტივად არ თვლის¹⁴.

*

* *

ჩვენში აღმოჩენილი საბეჭდავი-ბეჭდების ერთი წყება ელინისტურსა და რომაულ პერიოდებს მიეკუთვნება წინამდებარე ნაშრომში შესული ზოგი ბეჭედი ელინისტური და რომაული ხანის ძეგლებია. ამდენად, ჩვენ საჭიროდ მივიჩნევთ მოკლედ დავახასიათოთ ელინისტური ეპოქა — ზოგადად მიმოვიხილოთ სახელდობრ გლიპტიკა (როგორც მხატვრული ხელოსნობის დარგი). ასევე: რომაული ხანისაც.

— ელინისტური ეპოქა ბერძნული გლიპტიკის

¹² ბაბილონურში (I დინასტია), ასირიულში, ნეო-ასირიულში, ნეო-ბაბილონურში, სირო-ხეთურში

¹³ ფრთოსან ურჩხულთა მოტივი მხატვრული ხელოსნობის სხვა დარგის ძეგლების თემატიკაშიცაა გამოყენებული (ტორევეტიკა, სპილოს ძვალი, სკულპტურა ა. შ.) იხ. A. Godar, Le Trésor de Ziwiye (Kurdistan), Haarlem, 1950, გვ. 20, 25—36, 82, 113 (ოქროსი, ვერცხლისა და სპილოს ძვლის ნივთები);—Perrot et Chipiez, Histoire de l'art dans l'antiquité, Paris 1884, ტ. 11. გამ. 2. 443, 444;—Daremberg—Saglio, Dictionnaire des antiquités grecques et romaines, t I, გამ. 963, 964;—გამ. 688 და t. III, გამ. 756.

¹⁴ იხ. Boardman, Archaic Greek Gems, გვ. 125.

ფრთოსანი ლომის სხვა ტიპი—ადამიანისთავიანი. ე. წ. ბერძნულ-სპარსულ გემებზე გვხვდება (იხ. Richter, History of Greek Art in Miniature, გამ. 493;—Furtwängler, Antiken Gemmen, ტაბ. XI, 20).

ბრწყინვალე პერიოდადაა წოდებული. მხატვრული ხელოსნობის ხსენებული დარგის განვითარებასა და მის აღმავლობას, ძირითადად ხელი შეუწყო საბერძნეთის აღმოსავლეთით მჭიდრო ურთიერთობის დამყარებამ, რაც ალექსანდრე მაკედონელის დაპყრობებს მოჰყვა (ძვ. წ. IV საუკ. მიწურული) ეგვიპტესა და აღმოსავლეთში¹⁵. — გაფართოებულმა კონტაქტებმა გარე სამყაროსთან გარკვეული გავლენა მოახდინა ბერძნულ ხელოვნებაზე, რაც უმთავრესად სტილების, ტექნიკისა და თემატიკის დიდ მრავალფეროვნებაში გამომჟღავნდა.

ჭრილა ქვები—გემები, ისევე როგორც სკულპტურა ორ ძირითად კატეგორიაშია გამოყოფილი: ადრეელინისტურსა (ძვ. წ. IV—ადრეული III სს.)¹⁶ და გვიანელინისტურში (გვინ III და II სს.)¹⁷. გვიანელინისტური გემების გარკვეული ნაწილის გამოცალკევება ძვ. წ. I საუკუნის ე. წ. ბერძნულ-რომაულ გემებისაგან საკმაოდ ძნელია, რადგან ამ პერიოდის მჭრელები ელინისტური სტილის მიმდევრები იყვნენ. სახელდობრ, „კლასიციზტური“ ადრე რომაული გემები იგულისხმება (ბერძენ ოსტატების ადრე რომაული პერიოდის იმ ნახელავზეა საუბარი, რომელიც უმეტესად მთლიანად კლასიკური სტილის ნახელავს წარმოადგენდა)¹⁸.

ზოგი მკვლევარიც იმ აზრისაა, რომ ადრეულ ელინისტურ ხანაში „გაბატონებული“ სტილი ძვ. წ. IV საუკ. სახელგანთქმული ოსტატების: პრაქსიტელეს, სკოპასისა და ლისიპოსის მიერ შექმნილი სტილები იყო¹⁹ (ფაქიზი სტილი პრაქსიტელეს უკავშირდება; ემოციონალური და პათეტიკური სკოპასის ნახელავისთვისაა დამახასიათებელი, ხოლო რეალისტური — ლისიპოსისთვის)²⁰. — ელინისტური ეპოქის ოსტატები თავიანთ შემოქმედებას ხსენებულ სტილში აგრძელებდნენ.

გ. რიხტერი ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ გლიპტიკაში, ისევე როგორც ხელოვნების სხვა დარგებში, ძვ. წ. IV საუკუნეში, სტილი პროგრესულად განვითარდა (რომ იგი მარტო მიმბაძველობას არ

¹⁵ Richter, A History of Greek Art in Miniature, 83. 133;—Boardman, Greek Gems and Finger Rings, 83. 359.

¹⁶ Richter, დასახ. ნაშრ., იქვე. Boardman, Greek Gems and Finger Rings 83. 359.

¹⁷ Richter, დასახ. ნაშრ., იქვე.

¹⁸ Boardman, Greek Gems and Finger Rings, 83. 359.

¹⁹ Richter, დასახ. ნაშრ., იქვე.

²⁰ Richter, დასახ. ნაშრ., იქვე.

წარმოადგენდა). ხოლო რაც შეეხება ფორმებს — დამოუკიდებელი, ორიგინალური ფორმები შეიქმნა²¹.

ელინისტურ ეპოქამდე გლიპტიკაში ცნობილი იყო მხოლოდ ორი სახის საბეჭდავი: — მთლიანი, ქვისა და ლითონის საბეჭდავი-ბეჭდები. მხოლოდ ელინისტურ პერიოდში შემოდის პირველად მოდაში ბეჭედში ჩასმული ქვის ინტალიოები. ამ დროს შეიქმნა ერთ ფორმაში მთლიანი ქვის საბეჭდავი საბეჭდავ-ბეჭედთან და ახალი ფორმა გაჩნდა. — ლითონის ბეჭედში ჭრილა ქვა ჩაისმება. საბეჭდავთა ძველი ფორმები გამონაკლისის სახით არსებობს.

ელინისტურ ხანაშივე ჩნდება პირველად ამობურცული ფორმის ჭრილა ქვები ე. წ. კაბოშონები.

ქვის გემებს შორის ყველაზე გავრცელებული ფორმა ფართო, ოვალური ბეჭდის თვალი იყო, რომელსაც ამობურცული პირი ჰქონდა. ხსენებულ პერიოდში, ძვ. წ. IV საუკუნეში, ფორმად თანდათანობით სკარაბეოიდებიცაა გამოყენებული, რომელთა ზურგი ინტალიოს პირისთვის არის ხოლმე განკუთვნილი. — მჭრელები უპირატესობას სახელდობრ სკარაბეოიდის ამობურცულ მხარეს აძლევენ. ხოლო, რაც შეეხება ბეჭდის მოყვანილობას, იგი ჯ. ბორმანის მიერ ლითონის ბეჭდების XI ტიპში გამოყოფილ ფორმას გავს (— დიდი ზომის ბეჭდებია ფართო ბრტყელი ფარაკით)²².

მასალად ამობურცული ქვების გამოყენება გაპირობებული იყო, როგორც ჩანს კვეთის სტილთან. — მჭრელი ხსენებული ფორმის ქვებს კვეთის სტილს უხამებდა: ამობურცულ ქვებს მეტი ელვარება ჰქონდა და ფერთა თამაშიც უკეთესი. ამას გარდა გამოხატულებებს, ამ ხანაში ძალიან ღრმად ჭრიდნენ, დიდ რელიეფურობასა და პლასტიკურობას მატებდნენ.

ოსტატები ელინისტურ სკულპტურას ბაძავენ: მათ მიერ შექმნილი ფიგურები, მათ ნახელავშიც, საყრდენ წერტილებს „ეძებენ“ და იშვიათად დგანან გამართულად. ფიგურები და თავი, ხშირად პირდაპირაა გამოხატული.

ელინისტური ხანის გლიპტიკაში მეტად ბრტყელი კვეთაც, ასე ვთქვათ ზედაპირული (— მ. ლ.), ძალიან ხშირ მოვლენას წარმოადგენს. არის ისეთი ჭრილა ქვებიც, რომლებზედაც ერთსა და იმავე დროს შეთავსებულია ღრმა და ბრტყელი კვეთა, ორივე სახის ტექნიკაა გამოყენებული.

²¹ Richter, დასახ. ნაშრ. იქვე.

²² Boardman, Greek Gems and Finger Rings, გვ. 359.

ელინისტური პერიოდის განმავლობაში თემატიკაც იცვლება. მითოლოგიურ სფეროში მშვიდ მდგომარეობაში წარმოდგენილი ღვთაებები ჭარბობს. განსაკუთრებით გავრცელებულია დიონისე თავისი სატირებითა და ზენადებით; აფროდიტე ეროსთან ერთად, ფსიქეა, ჰერმეფროდიტი; მედუზას თავი; სერაპისი და იზისი (ეგვიპტედან შემოტანილი). მცირე ღვთაებებიდან: გალენი, გლაუკოსი და ოკეანოსი.

ბერძენი პოპულარული გმირები კვლავ შედის მჭრელთა თემა-
ტიკაში, მაგრამ უფრო მცირე რაოდენობით არიან ხოლმე ისინი
წარმოდგენილი. ყოველდღიური ცხოვრების ამსახველ სცენებსა
და ცხოველებს ოსტატები გარკვეულ უპირატესობას ანიჭებენ. აგ-
რეთვე: ვაზები, ჭურჭელი, ნიღბები და სიმბოლოები—გავრცელე-
ბული მოტივებია.

ამას გარდა: პორტრეტს, ელინისტურ გლიპტიკაში, ისევე როგორც თანადროულ სკულპტურაში, საგულისხმო ადგილი უჭირავს. ამ მხრივ აქაც სკულპტურის მსგავსად ოსტატები ინდივიდუალურობას იჩენენ, მისწრაფებას ნატურალიზმის მიმართ.

სიახლე, რაც განსაკუთრებით გამოჰყოფს ელინისტურ გლიპ-ტიკის ტექნიკას ისაა, რომ IV საუკუნის მიწურულში ჩნდება, პირველად, კამეა. ელინისტურ ეპოქას მიეკუთვნება ისეთი შესანიშნავი ძეგლები როგორიცაა: ვენის კამეა, Tazza Farnese და გონზაგოების კამეა²³.

მასალად გემებისათვის ძვირფას ქვებს იყენებენ, აგრეთვე ნახევრად ძვირფას ქვებსაც ხმარობენ. ფერადი გამჭვირვალე ქვები: ამეთვისტო, ჰიაცინტი, სეილანი, გრანატი, ბერილი, ტოპაზიონი, თაღისი შეფერილობითა და ელვარებით ნახელავს ეფექტს ჰმატებდა. ნახევრად ძვირფას ქვის ჯიშებიდან მჭრელებს შორის მოწონებულია: სარგებლობდა: მთის ბროლი, სარდიონი, სარდერი, აქატი, სარდიონ-ფრცხილი. ამას გარდა — მინაც, ძირითადად ლურჯი შეფერილობებისა, ხშირად იყო ხოლმე მასალად გამოყენებული.

ელინისტურ ხანაში კრილა ქვევის გვერდით ლითონის კრილა-ფარაკიანი ბეჭდებიც თანაარსებობდა. ხსენებული პეჭდები დიდი

23 აღსანიშნავია, რომ ალექსანდრე მაკედონელი, ისევე როგორც ელინისტური ხანის სხვა მეფეები, გლიპტიკის მფარველად ითვლებოდა. ბევრი მათგანი გლიპტიკური ნახელავის შემგროვებელი იყო. სამეფო კარზე მრავალი მკრელი შემოიკრიბეს, რომლებიც დიდი წარმატებით მოღვაწეობდნენ. კარის მკრელებმა თავისი შემოქმედებით სახელი გაუთქვეს თავის მფარველებს. ამ ვითარებამ (ურთიერთობამ—მ. ლ.) შეუწყო ხელი გლიპტიკის აყვავებასა და ახალი ფორმების დამკვიდრებას.

ზომით გამოირჩეოდა. ბეჭდის ეს ტიპი მოდაში ყველაზე ნაკლებად მესამე საუკუნეშია²⁴. ამათგან მრგვალფარაკიან საბეჭდავ-ბეჭდებს ჯ. ბორდმანი ბერძნული ბეჭდების სერიიდან განვითარებულ ფორმად მიიჩნევს.

ელინისტურ პერიოდამდე მრგვალფარაკიანი ბეჭდები (ისევე როგორც მრგვალი მოყვანილობის კრილა ქვეები) ძალიან იშვიათად გამოჩნდნენ²⁵, და, ჯ. ბორდმანის ვარაუდით, ჩნდება IV საუკუნის II ნახევარში. ბეჭდის ხსენებული ფორმა ითვლება ადრეელინისტური გლიპტიკის ყველაზე დამახასიათებელ ტიპად. ფარაკებს ამ დროს სხვა მოყვანილობაც აქვს: მომრგვალებული, ოვალური ან ადამიანის გამომხატველი. — რელიეფური გამომხატულებები ცვლის ხოლმე ინტალიოს ლითონის, კერძოდ, ოქროს ბეჭდებზე²⁶.

ალექსანდრიასა და პტოლომაიოსების ეგვიპტეში გემებისა და ბეჭდების საჭრელი სტუდიოები არსებობდა. ამის დასასაბუთებლად ჯ. ბორდმანს პტოლომაიოსისა და მისი დროის მანდილოსნების პორტრეტული ბეჭდები მოჰყავს. აგრეთვე ბეჭდის ტიპი (XVII).

ელინისტური ხანის კრილაფარაკიან ბეჭდებსა და მონეტებს შორის როგორც სტილში, ასევე თემატიკაში დიდი მსგავსება შეიმჩნევა²⁷.

²⁴ Boardman, Greek Gems and Finger Rings, გვ. 361.

²⁵ ჯ. ბორდმანი მათ კლასიკური ხანის ბოლო ხანის სერიად მიიჩნევს (იხ. მისი, Greek Gems and Finger Rings, გვ. 191).

²⁶ პირველ ხანებში „რელიეფებს“ დეკორატიული ხასიათი ჰქონია. ეს სიახლე აღმოსავლეთიდან მომდინარეობდა (Richter, A History of Greek Art in Miniature, გვ. 134; Boardman, Greek Gems and Finger Rings, გვ. 362).

²⁷ Boardman, Greek Gems and Finger Rings, გვ. 225.

12. ქვედა მესხეთი

ელინისტური ხანის ლითონის საბეჭდავი-ბეჭდები საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილ გლიპტიკურ მასალებს შორის ჯერჯერობით მცირე რაოდენობითაა წარმოდგენილი (იგივე ვითარებასთან გვაქვს საქმე ჭრილა ქვების მიმართაც). ხსენებული პერიოდის მასალებიდან, ამჟამად, ქვედა მესხეთში გამოვლენილი გლიპტიკური კომპლექსი, სახელდობრ ბრინჯაოს საბეჭდავი-ბეჭდებია — ჩვენი ხელახალი კვლევის საგნად ქცეული¹. რადგან ისინი (განსაკუთრებით ერთი: ცხენისგამოხატულებიანი, იხ. ანალიზი, გვ. 96—100) აშკარა კავშირს ავლენენ ანტიკურ გლიპტიკასთან.

1961 წლის გაზაფხულზე, ქვედა მესხეთში, მიწის სამუშაოების დროს შემთხვევით აღმოჩნდა ქვევრსამარხები. №1 ქვევრსამარხში სხვა სამარხეულ ინვენტარს გარდა, ჭრილაგამოხატულებიანი სამი ბეჭედიც აღმოჩნდა². ბეჭდები ბრინჯაოსაგან არიან ვაკეთებული.

ქვედა მესხეთში მოპოვებული ბეჭდები ერთიანი ფირფიტისაგან ვაკეთებულ მთლიან ბეჭდებს წარმოადგენენ, პირხსნილს; პირი პირთან მისულს ან პირი პირზე გადასულს. ხოლო ამ ბეჭდების ამოკვეთილგამოხატულებიანი ნაწილი, ანუ ინტალიო, მეტ-ნაკლებად გაფართოებულია. განსახილველი ბეჭდები განსხვავდებიან ფორმით წინაღწერილი ბეჭდებისაგან — განსხვავებულ ტიპს წარმოადგენენ ჭრილაგამოხატულებიანი ბეჭდისას და საქართველოს ტერიტორიაზე მოპოვებულ ჭრილა ბეჭდებს შორის მეტად პატარა ჯგუფით არიან წარმოდგენილი: სახელდობრ ქვედა მესხეთის ბეჭდებითა და დაბლაგომის ერთი ბეჭდით (1971 წელს აღმოჩენილი

¹ ბეჭდები გამოცემული გვაქვს; იხ. ჩვენი, კორპუსი, I, გვ. 8, 47, 97—99.

² ამჯერად ჩვენ მათ ამ თვალსაზრისით ვსწავლობთ.

ქვევრსამარხი № 12)³. ყველა ბეჭედი, ქვედა მესხეთისაღ და დაბლა-გომისაღ, ბრინჯაოს თხელი ფირფიტისაგან არიან გაკეთებული.

ქვედა მესხეთის ბეჭდებიდან მხატვრული თვალსაზრისით ყუ-რადღებას იპყრობს ცხენისგამოხატულებიანი ინტალიო-ბეჭედი⁴. იგი არა მარტო თავის კომპლექსში წარმოადგენს გამორჩეულ ნივ-თს ნახელავის მიხედვით, არამედ ქართულ მასალებში ერთ-ერთი აღსანიშნავი ინტალიოთაგანია.

ზემოხსენებული ბეჭედი პირხსნილია, ქვევითკენ ჩამოგრძე-ლებული. ბეჭედი ან რკალი ინტალიოს მიმართულებით თანდათან ფართოვდება და უშუალოდ გადადის ამოკვეთილგამოხატულებიან ნაწილში. რკალთან შედარებით ბეჭდის ჭრილა ნაწილი უფრო გა-ნიერია. ბეჭედი უშუალოდ ინტალიოს ცენტრის გასწვრივ არის გახსნილი. რკალს ბოლოები სწორად აქვს წაკვეთილი.

ინტალიოს პირი ოდნავ ამოხურცულია, ნაპირები (ანუ ბეჭ-დის კიდეები) მკრთალად მომრგვალებული კონტურითაა შემოფარ-გლული.

პირზე დახვეწილი ოსტატობით შესრულებული უბელო ცხენია გამოხატული, პროფილში მარცხნივ, ჭენებით მიდის. ცხენის ფიგუ-რა აღსავსეა ექსპრესიით, სწრაფი მოძრაობის გადმოცემა მჭრელ-მა ზედმიწევნით ოსტატურად შეძლო. ცხენს მარჯვენა წინა ფეხი ჰაერში აქვს აწეული. კოხტა, თავისებური — განსხვავებული მანე-რით შესრულებული, პატარა თავი სამკუთხედის ფორმისაა. — სეგმენტებისაგან შედგენილი ოსტატურად არის გაერთიანებული ერთ გამომსახველ ფორმაში. ყბა, ნესტოები, დრუნჩი, აცქვეტილი პატარა ყური, თვალი ზომიერი პროპორციულობით გამოირჩევა. მაღალი, კუნთებით დაფარული მომრგვალებული კისერი დაბალი ფაფარით არის შემოსილი. ფაფარი პატარ-პატარა ბლუჯებითაა და-ნაწევრებული (ტაბ. IV, 15; სურ. 18).

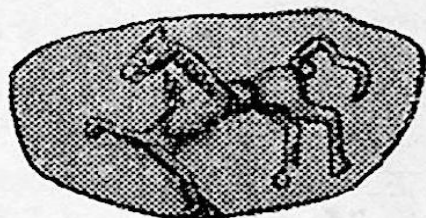
ცხენს ლამაზი აღნაგობის ზედმიწევნით პროპორციული სხე-ული აქვს; კუნთიანი, ფართო მკერდი თვალსაჩინო და ზომიერი რე-ლიეფითაა გადმოცემული. წელვიწროა. მაღალი ფეხები კოხტა-

³ იხ. მ. ლორთქიფანიძე, ძვ.წ. V—III სს. კოლხეთის საბეჭდავი-ბეჭ-დები (ბერძნულ სახელოსნოებთან ურთიერთობის საკითხი), თბილისი, 1975, გვ. 61—62, სურ. 11.

⁴ ბეჭდები ინახება ქუთაისის ისტორიულ მუზეუმში სამარხეულ კომპლექსთან ერთად. №№ ქ. მ. 1/9.

მოყვანილი ჩლიქებით ბოლოვდება, ხოლო გრძელი, ზევით აწეული ძუა რბილი, ტეხილი ხაზითაა გამოხატული. ფერდებიც მკაფიოდაა მინიშნებული.

გამოხატულების ირგვლივ საკმარისი თავისუფალი არეა დატოვებული⁵.

სურ. 18.

ტ ე ქ ნ ი კ ა: გამოხატულება ხელით—საჭრისით არის ამოჭრილი, არაღრმად და ზედმიწევნით ფაქიზად. ნახმარი უნდი იყოს რამდენიმე სახის

საჭრისი ბრინჯაოს ნემსი, მომრგვალებული საჭრელწვერიანი იარაღი ე. წ. დანა, და, სავარაუდებელია, ციბრუტისანი საჭრისის გამოყენებაც. რადგან სხვაგვარად ოსტატი, ჩემის აზრით, ვერ მიაღწევდა იმ პლასტიკურობას (ფორმებისას თუ მოძრაობისას) კვეთაში, რითაც მისი ნახელავი განსაკუთრებით გამოირჩევა.

ცხენის ფიგურის დეტალები საუცხოოდაა დამუშავებული: პროპორციები ზომიერი და უზადოა, რაც იმას მოწმობს, რომ მჭრელს კარგად აქვს შეთვისებული ცხოველთა სხეულის ანატომია. — იგი უდავოდ, შესანიშნავი მხატვარი — ოსტატია (პლასტიკური ფორმის გადმოცემისას უაღრესად ფაქიზი ხერხია გამოყენებული), რომელიც ზედმიწევნით ფლობს გლიპტიკის ხელოვნებას.

ადამიანის ფიგურის შემდეგ ცხენი ყველაზე საყვარელ თემად ითვლება ბერძნული ხელოვნების ყველა დარგში⁶. ცხენის ფართო პოპულარობაზე საბერძნეთში ისიც მეტყველებს, რომ ბერძნული საკუთარი სახელების დიდი ნაწილი სიტყვა «hippos» შეიცავს (მაგ.: ლისიპოს, ჰიპოლიტოს, ჰიპო ბოტაკ და სხვა)⁷.

ძეგლებზე სამი ტიპის ცხენები გვხვდება: ათენიდან—პატარა

⁵ ზო მ ე ბ ი: ბეჭდის სიმაღლე—29 მმ, დიამ.—18 XI 16 მმ, ინტალიოს სიგრძე—8 მმ

და ც უ ლ ო ბ ა: ბეჭედი მოცისფრო-ნაცრისფერი კეთილშობილი პატინის ფენით არის დაფარული. ლითონი მყიფეა.

⁶ იხ. Sidney, David Markman, The Horse in the Greek Art, Baltimore, 1943, გვ. 1.

⁷ იხ. Markman, დასახ. ნაშრ., იქვე.

ზომისა, „ევროპული“ ტიპი; სიცილიასა და დიდი საბერძნეთიდან — უფრო დიდი ზომისა, „დასავლური“ ტიპი; და მცირე აზიიდან — დიდი ზომისა, „აზიური“ ტიპი.

„დასავლური“ ცხენი ყველაზე უკეთ ქალაქ სირაკუზის სხვადასხვა მონეტებზეა წარმოდგენილი — ეს არის ლამაზი აღნაგობის, დახვეწილი პროპორციებისა და ჰარმონიულად შერწყმული ნაწილების მქონე პირუტყვი, სამკუთხა მოყვანილობის თავით, მომრგვალებული კისრითა და მაღლა „მიბმული“ კუდით. — ესაა ძირითადი განმასხვავებელი ნიშნები ზემოხსენებული ცხენის ჯიშისა⁸. „დასავლური“ ცხენი სამკუთხა მოყვანილობის თავით გამოირჩეოდა. ტარენტუმის მახლობლად აღმოჩენილი ცხენის თავი ამ ნიშნის მიხედვით განსხვავდება პარტენონის ჰელიოსის ცხენებისაგან. ტარენტუმიდან წარმომდგარი გვიან IV საუკუნით დათარიღებული სხვა ცხენის თავებიც სამკუთხა მოყვანილობისაა. ასეთსავე სამკუთხა მოყვანილობის თავებს ვხვდებით კართაგენის სიცილიურ მონეტებზე⁹.

სხვადასხვა დროის ბერძნული ხელოვნების ძეგლებზე ცხენის გამოსახულებები მეტ-ნაკლებად კარგად არის შესრულებული. ეს იმით აიხსნება, რომ მისი ანატომია ოსტატებმა კარგად შეითვისეს¹⁰ — განსაკუთრებით კლასიკურ ეპოქაში, სახელდობრ, ძვ. წ. V საუკუნის შუა წლებში შეიქმნა მრავალი შესანიშნავი სკულპტურა ამ თემაზე¹¹. ყველა გამოსახულება ბერძნული ხელოვნების განვითარებასთან ერთად გარკვეულ სახეცვლილებას განიცდიდა. — ცხენის ტიპი თანდათანობით რეალისტურ სახესღებულობს, შემდეგ — იდეალიზირებულსაც. კლასიკურ პერიოდში იგი რეალისტური და, ამასთანავე, იდეალიზირებულიცაა¹².

IV საუკუნეში (400—300 წწ.) ცხენების გამოსახულებებისა-

⁸ იხ. Markman, დასახ. ნაშრ., გვ. 17. ძირითად განმასხვავებელ ნიშნად ს. მარკმანი ხსენებული ტიპისათვის თავის მოყვანილობას მიიჩნევს (იხ. გვ. 18).

⁹ Markman, დასახ. ნაშრ., გვ. 18.

¹⁰ გეომეტრიულ პერიოდში პროპორციისა და აღნაგობის კანონი სავსებით განსხვავებულია უფრო გვიანდელი პერიოდების ბერძნული ხელოვნების ნიმუშებისაგან.

არქაულ პერიოდში ცხოველი პირველი ხანებში „კვადრატულია“. ეს იმითაა გამოწვეული, რომ პროპორციები არ არის სწორად დაცული.

¹¹ ისეთ საგულისხმო ძეგლებზე, როგორიცაა ზევსის ტაძარი ოლიმპიაში, პარტენონი და ა. შ. ცხენების სკულპტურაცაა კომპოზიციებში ჩართული.

¹² იხ. Markman, დასახ. ნაშრ., გვ. 83.

თვის დამახასიათებელი ნიშნები შემდეგია: მძიმე, „მართკუთხედი-
სებრი“ ტანი და მოკლე კისერი. ეს ნიშნები სახელდობრ IV საუკუ-
ნის ბოლოსათვის ჩანს მეტად გამოხატული.

ელინისტურ პერიოდში, სახელდობრ ძვ. წ. III საუკუნეში, როგორც ჩანს IV საუკუნის მიწურულის სტილია კვლავ შემორჩე-
ნილი, კერძოდ, მისი ზოგიერთი დამახასიათებელი ნიშანი და, ერთ-
გვარად, მიმართულებაც¹³.

ხსენებულ ხანაში ცხენის ტანი (ისევე, როგორც ადამიანთა
ფიგურები ამ პერიოდის ძეგლებზე) მთლიანად კუნთებითაა დაფა-
რული. — კუნთები იმგვარადაა დამუშავებული, რომ სხეულის აღ-
ნაგობა საგანგებოდ ხაზგასმულია. რაშიც პერგამონის დიდი საკურ-
თხეველის გავლენა ჩანს¹⁴.

როგორც აღნიშნული გვქონდა, ცხოველთა გამოსახულებებს
გლიპტიკაში დიდი ადგილი აქვს დათმობილი. — მათ შორის ცხენ-
საც. ცხენი გემა-საბეჭდავებზე სხვადასხვა კომპოზიციებსა და ცალ-
კე გამონახატულების სახითაცაა წარმოდგენილი (გაქცეული ცხენი,
დოღის ცხენი, აწყვეტილი ცხენი, მტაცებლის თავდასხმა ცხენზე
და ა. შ.).

კლასიკურ ხანაში მრავალ გემაზე ვხვდებით რბენისას გამოხა-
ტულ ცხენის მოტივს, ასევე მშვიდად მიმავალ ცხენსაც¹⁵. ამავე
ხანას ემთხვევა აქემენიდური, საკარო სტილის ზოგი ჭრილა ქვის
ნიმუშიც¹⁶.

ქვედა მესხეთში აღმოჩენილ საბეჭდავ-ბეჭედზე ამოჭრილი
ცხენის გამოსახულება, ვიმეორებთ, ოსტატური — ფაქიზი კვეთით
შესრულებული ნახელავია. პირდაპირი ანალოგია მას გლიპტიკურ
ძეგლებს შორის კვლავ ვერ მოვუძებნეთ. საერთო დამახასიათებე-

¹³ Markman, დასახ. ნაშრ., გვ. 88.

¹⁴ Markman, დასახ. ნაშრ., გვ. 108.

¹⁵ იხ. Richter, A History of Greek Art in Miniature, ტაბ. 413, 414, 419, 420; Walters, Gems, ტაბ. X, 550, 588; Furtwängler, Beschreibung, der Geshnittenen Steine im Antiquarium, Berlin, 1886, გამ. 303;—Imhoof u. Keller, Tier und Pflanzenbilder, ტაბ. XVII, 40 და ა. შ.

¹⁶ იხ. Boardman, Greek Gems and Fingers Rings, გვ. 319, სურ. 299 (ხსენებული ინტალიო ძალიან რეალისტურია).

აღსანიშნავია, რომ ძვ. წ. V—IV სს მიჯნით დათარიღებული ზოგიერთი ინტა-
ლიო ლარისას (თესალია) მონეტებთან პოულობს ახლო მსგავსებას (იხ. British
Museum Guide, ტაბ. 22, № 24).

ლი ნიშნებისა და სტილისტური თავისებურებებით იგი ძვ. IV—III საუკუნეების, უფრო კი III საუკუნის დასაწყისის, ძეგლების წრეში თავსდება. ხოლო სხეულის აღნაგობის მიხედვით, ს.-დ. მარკმანის სქემაზე დაყრდნობით, ცხენი „დასავლური“ ტიპისაა (იხ. აღწერილობა და გვ. 98).

ყურადღებას იმსახურებს შემდეგი: ბეჭდის ფორმა, როგორც ზემოთ გვქონდა ნათქვამი, დაბლაგომის ბრინჯაოს ბეჭდის ტიპისაა (ქვევრსამარხი №12, 1971 წელი). ხსენებული ინტალიოს მჭრელზე, ჩვენი ვარაუდით, ერთგვარი გავლენა დასავლურ-ბერძნულ ნახელავს მოუხდენია¹⁷. ქვედა მესხეთის ინტალიო-ზე „დასავლური“ ტიპის ცხენია გამოხატული, რაც საბაბს გვაძლევს მისი მჭრელის შემოქმედებაში დასავლურ-ბერძნული ხელოვნების გავლენა დავინახოთ.

ზემოხსენებულიდან გამომდინარე შესაძლებლად მიგვაჩნია, ქვედამესხეთისა და დაბლაგომის ინტალიოები, კოლხეთის ტერიტორიაზე მდებარე, ერთი სახელოსნოდან გამოსულ ნივთებად მივიჩნიოთ. ხოლო ნაკეთობის დონის მიხედვით — სხვადასხვა ხელს მივაკუთვნოთ.

მიუხედავად იმისა, რომ სამარხში აღმოჩენილი ორი დანარჩენი ბეჭედი ერთი ტიპისაა — სავსებით განსხვავებული სტილის ინტალიოებს წარმოადგენენ. შინაარსობრივადაც არაფერი აქვთ ერთმანეთთან საერთო — ეს პატარა კომპლექსი ლითონის ჭრილაბეჭდებისა სხვადასხვა მიმდინარეობის სკოლების მჭრელთა ნახელავია. ოსტატური თვალსაზრისითაც სხვადასხვა ღირსების ნივთებთან გვაქვს საქმე.

ბერძნული სკოლის გავლენა მხოლოდ ზემოგანხილულ ინტალიოს მჭრელის ნახელავში გამოვლინდა და ამიტომაც, რომ მხოლოდ ცხენისგამოხატულებიანი საბეჭდავი-ბეჭედი ამაყერად კვლევის საგნად ქცეული.

¹⁷ იხ. მარგ. ლორთქიფანიძე, კოლხეთის ძვ. წ. V—III სს. საბეჭდავი-ბეჭდების (ბერძნულ სახელოსნოებთან ურთიერთობის საკითხი), თბილისი, 1975, გვ. 61—62.

საჭიროდ მიგვაჩნია პატარა ექსკურსიის გაკეთება რომაული ხანის გლიპტიკის შესახებ, რადგან ამას საკითხის გაშუქება მოითხოვს.

მთელი რომაული ეპოქის განმავლობაში გემებისადმი ინტერესი არ შენელებულა. ხსენებულ პერიოდში, სახელდობრ ადრეულ ხანაში, გლიპტიკის ხელოვნებაზე, და კერძოდ მჭრელებზე, გავლენას ახდენდა გვიანეტრუსკული და ელინისტური გლიპტიკა¹⁸.

პომპეუსის გამარჯვებებმა და სახელდობრ, სირიის ახალი პროვინციის დაარსებამ ხელი შეუწყო იმას, რომ ბერძნული ელინისტური ხელოვნება და ოსტატები იტალიაში უკეთ გაიცნეს¹⁹. გემების კვეთის ხელოვნებაში ახალი — ელინისტური სტილის მიმბაძველობა დაიწყო (მცირე მასშტაბებში). და ახალი დიდი პერიოდის დასაწყისი გლიპტიკაში იმითი აღინიშნა, რომ ბერძენი ოსტატების შემოქმედება თუ ნახელავი, იტალიასა და რომის სამყაროს სხვა ნაწილებშიც, მიქლენილი იყო თავიანთი რომაელი მფარველებისადმი²⁰.

ძვ. წ. I საუკუნეში გლიპტიკა, ისევე როგორც ხელოვნების სხვა დარგები, ძალზე ელინიზირებულია. რომში ნაკვეთი გემების ფორმები, ანდა რომაელებისათვის შესრულებული, დიდად არ განსხვავდებიან ბერძნული ელინისტური სამყაროს ნახელავისაგან. იგივე ითქმის ამ ხანაში იმ მასალაზეც, რომელიც აღმოსავლეთსა და ეგვიპტიდან შემოჰქონდათ²¹.

რომის იმპერიის ეპოქაში ჭრალა ქვები დიდი პოპულარობით სარგებლობდა. საბეჭდავის ფლობა, ფაქტიურად, მეტ-ნაკლებად პრივილეგირებული კლასის წარმომადგენლებს შორის გავრცელდა ფართოდ. მასალად ნახევრად ძვირფასი და ძვირფასი ქვების შემოტანა აღმოსავლეთიდან ადვილად ხდებოდა არსებული სავაჭრო ურ-

¹⁸ G. Richter, The Engraved Gems of the Greeks, Etruscans and Romans, Part two. Engraved Gems of the Romans. A Supplement to the History of Roman Art in Miniature, London, 1971, 83. 1.

¹⁹ J. Boardman, Engraved Gems, The Ionides Collection, London, 1968, 83. 23.

²⁰ Boardman, დასახ. ნაშრ., 83. 24.

²¹ იქვე.

თიერთობის წყალობით²². მაგრამ ის პირები, რომლებიც მოკლებულნი იყვნენ საშუალებას, რათა საკუთარ მფლობელობაში ქვის საბეჭდავები შეეძინათ, მათ ნაცვლად იაფფასიანი მინის საბეჭდავებით კმაყოფილდებოდნენ²³.

განსაკუთრებული პოპულარობით ჭრილა ქვები—ინტალიოები და კამეები ავგუსტუსისა და იულიუს-კლავდიუსის დროს სარგებლობდნენ. იმ ზომამდე, რომ იმ ხანებში ჭრილა ქვების საერთო—საზოგადოებრივი კოლექციებიც კი შეიქმნა, დაქტილიოთეკებად (dactyliothecae) წოდებული. იქ გროვდებოდა „ძველებური“ გემები.

ჭრილა ქვებს რომაულ ხანაში იგივე დანიშნულება აქვს, რაც წინაბერძნულ ხანაში: საბეჭდავი, ავგაროზი და სამკაული. მაგრამ მათ იმ პერიოდშიც უპირატესად საბეჭდავის დანიშნულება ჰქონდა.

გემებთან ერთად თანაარსებობს ლითონის ჭრილაფარაკიანი ბეჭდებიც, სახელდობრ ბრინჯაოსაგან გაკეთებული — უბრალო და იაფფასიანი. ჭრილაფარაკიანი, ბრინჯაოს იაფფასიანი ბეჭდები ჯერ კიდევ ელინისტურ ხანაში იწყებენ გავრცელებას. ხსენებულ ბეჭდებზე ძირითადად პორტრეტული ბიუსტებია ამოჭრილი²⁴.

პორტრეტული გემები რომის იმპერიის ხანაშიც გავრცელებული თემაა გლიპტიკაში. ბუნებრივია, რომ პორტრეტი ლითონის ჭრილა ფარაკებზე არც თუ იშვიათი მოტივია ისევე, როგორც გვიანელინისტურ საბეჭდავ-ბეჭდებზე.

²² Pax Romana-ს შემდეგ იტალიაში სიმდიდრე მოზღვავდა, გაფართოვდა გაცვლა-გამოცვლა, ვითარდება ხელოსნობა. ვაჭრები რომის დიდი სამფლობელოს ყველაზე უკიდურეს ნაწილებშიც კი აწარმოებდნენ ვაჭრობას (Н. А. Машкин, История древнего Рима, Москва, 1948, с. 369).

²³ Richter, Engraved Gems of the Romans, გვ. 1.

²⁴ ანალოგიური ბეჭდები ბოსფორზე ძვ. წ. I—I საუკუნეებში ფართოდაა შესული ხმარებაში (იხ. М. И. Максимова, Резные камни, Сб. Античные города Северного Причерноморья I, М.—Л., 1955, с. 442).

13. „ნ ა ს ა ხ ტ რ ა ლ ი“, ფ ა ნ ა ბ ო რ ი ა

საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილ ლითონის საბეჭდავ-ბეჭედთაგან ჩვენ ამჟამად ნატანების მიდამოებში. ადგილ „ნასახ-ტრალზე“ მოპოვებულ ბეჭედზე შევაჩერებთ ყურადღებას (იგი შესულია ჩვენი „ძველი საქართველოს გლიპტიკური ძეგლების კორპუსი, I, გვ. 129, ტაბ. IX, 118)¹. და მასთან კავშირში ფანა-გორიაში, ერთერთ სამარხში (1950 წლის გათხრები, სამარხი №39) გამოვლენილ ლითონის ბეჭედსაც განვიხილავთ.

1. — „ნ ა ს ა ხ ტ რ ა ლ ზ ე“ მოპოვებული ბეჭედი მოსკოვის ისტორიულ მუზეუმში ინახება (ინვ. № 545791/920). მისი მოპო-ვების ვითარების შესახებ გარდა იმისა, რომ ნატანების მიდამოებ-შია მოპოვებული, ადგილ „ნასახტრალზე“, სხვა ცნობა არქივში არ შემონახულა.

ბრინჯაოსაგან გაკეთებული საბეჭდავი-ბეჭედი დიდი ზომისაა — ფართო, ბრტყელი რკალი მხრებთან ფართოვდება და მკვეთრად გადადის ოვალური მოყვანილობის ფარაკში².

ბრტყელი ფარაკის პირზე გვირგვინოსანი ქალის ბიუსტია ამოჭ-რილი, პროფილში მარჯვნივ. თავის ირგვლივ ჩახვეული ტალღე-ბად დატეხილი თმა, კეფაზე, ნაწილობრივ კონადაა შეკრული. ხო-ლო მისი ბოლო გრძელ კავებადაა მხრებამდე ჩაშვებული (ტაბ. IV, 16, სურ. 19).

¹ ბეჭედი გრაფ პ. უვაროვისათვის პ. დავიდოვს გადაუცია 1888 წელს.

1928 წელს საბეჭდავი ა. ზახაროვა გამოსცა (იხ. Геммы Государственного исторического Музея, Москва, 1928, Табл. V, 209).

² ზ ო მ ე ბ ი: ბეჭდის დიამ.—16 მმ, სიმაღლე—21 მმ, ინტალიოს სიგრძე—21 მმ, განი—15 მმ.

დაცულობა: ბეჭედი პატინით არის დაფარული.

ქალს საკმაოდ გრძელი, მკრთალი ხაზით შემოფარგლული ცხვირი აქვს, ოდნავ შესამჩნევი კეხით; ფართოდ გაღებული თვალი და მკაფიოდ გამოხატული დაბალი წარბი. მოკლე, ენერგიული ნიკაპი წინაა წამოწეული, ბაგეები — ამობურცულია. მხარი ხაზგასმით — მაღალი რელიეფით არის გამოხატული.

ქალს სხივებიანი — „დაკბილული“ გვირგვინი ადგია (დაბლა აქვს დახურული), ყურს გრძელსაკიდიანი საყურე უნდა უმშვენებდეს.

გამოხატულება მთლიანად ავსებს ინტალიოს პირს.

ტ ე ქ ნ ი კ ა: ჩამოსხმულ ბეჭედზე გამოხატულება საჭრისით არის ამოჭრილი, არაღრმად. კარგი ნახელავია. ოსტატმა შეძლო დამახასიათებელი სახის ნაკვთების იმგვარად გადმოცემა, რომ გარკვეული ეთნიკური ტიპი წარმოედგინა საბეჭდავზე. ფორმები პლასტიკურადაა მოდელირებული.

ბეჭდის ფორმის მიხედვით, ჩვენ, საბეჭდავს ძვ. წ. I საუკ. ბოლო წლებითა და ახ. წ. I საუკ. ვათარილებდით³. და ადგილობრივ ნახელავად ვსაზღვრავდით. ჩვენ კვლავ ამ აზრს ვადგვივართ. ახალმა ძიებამ — შედარებითმა ანალიზმა სინქრონულ პორტრეტულ კრილაფარაკიან ბეჭდებთან და ქვის ინტალიოებთან დაგვანახა, რომ ერთადერთი ანალოგია გვირგვინოსან ქალს „ნასახტრალიდან“ სტილისტურად და ეთნიკური ტიპითაც მხოლოდ ფანაგორიაში მოპოვებულ ბეჭდებზე ეძებნება⁴.

„ნასახტრალის“ საბეჭდავზე წარმოდგენილი ქალის თავსამკაული იმაზე მიუთითებს, რომ მჭრელმა ბეჭედზე წარჩინებული — უფლებამოსილი პიროვნების პორტრეტი გამოხატა.

საბეჭდავის ფორმად ოსტატს ანტიკურ სამყაროში ძვ. წ. I—ახ. წ. I სს გავრცელებული ტიპი გამოუყენებია. ტიპი, რომელიც ავგუსტუსისა და ადრეიმპერიის ხანის კრილაფარაკებიანი ბეჭდების მიხედვითაა ცნობილი.

³ შდრ. Marshall, Finger Rings, ტაბ. XXXIII, 1479;—F. Henkel, Die römischen Fingerringe der Rheinlande, Berlin, 1913, ტაბ. XXXIV, 887. იხ. ჩვენი, კორპუსი I, გვ. 129.

⁴ ფანაგორიაში მოპოვებული ბეჭდები გამოცემული აქვს ი. მარჩენკოსა და ბ. ნიკულინას (იხ. И. Д. Марченко, Раскопки восточного некрополя Фанагории в 1950—1951 гг., МИА, 57, 1958, с. 121;—Н. И. Никulina, Перстни из Фанагории, СА, М., 1964, с. 193—194.)

სურ. 19, 20

2. — გადავდივართ ფანაგორიაში აღმოჩენილ ბეჭდის განხილვაზე:

1950 წელს ფანაგორიაში (ბორცვი II III/13) გათხრილ № 39 სამარხში კრილაფარაკიანი ბრინჯაოს ბეჭედი აღმოჩნდა. ბეჭდის ტიპი იმეორებს „ნასახტრალის“ საბეჭდავს, ამდენად ჩვენ არ შევუდგებით მის აღწერას⁵.

პირზე გამოხატულია გვირგვინოსანი ადამიანის თავი, პროფილში მარჯვნივ; წინ იყურება. გვირგვინი სხივებიანია. (ტაბ. IV, 17, სურ. 19).

სახის აღნაგობისა და ნაკვთების მიხედვით (რბილი ლაწვებისა და ნიკაპისა⁶, ლამაზი პატარა ბაგეებისა, აგრეთვე თმისვარცხნისა) ბეჭდის ფარაკზე ამოჭრილ გამოსახულებას ჩვენც ქალის პორტრეტად მივიჩნევთ (გვირგვინოსანს ი. მარჩენკო მამაკაცად საზღვრავს⁶, ნ. ნიკულინა — ქალად)⁷.

გვირგვინოსან ქალს უბეში ღრმად ჩამჯდარი თვალი აქვს, კეხ-მომრგვალებული ცხვირი. მაღალ კისერზე, მთელ სიგრძეზე, კავისებური ჩახვეული თმა ადევს. ყურს საყურე უნდა უმშვენებდეს.

გვირგვინი ამ შემთხვევაშიც გამოხატული პიროვნების მაღალ მდგომარეობაზე მეტყველებს.

შემოაღწერილმა ბეჭედმა ჩვენი ყურადღება თავდაპირველად იმის გამო მიიპყრო, რომ იგი, როგორც აღვნიშნავდით, სტილისტუ-

⁵ ზომა: ბეჭდის დიამ.—21 მმ, ინტალიოს სიგრძე—22 მმ, განი—17 მმ.

დაცულობა: ბეჭედი კარგადაა შენახული.

⁶ იხ. И. Марченко, დასახ. ნაშრ., გვ. 121.

⁷ იხ. Н. Никulina, დასახ. ნაშრ., გვ. 194.

რად. ბეჭდის ტიპისა და კვეთის მანერის მიხედვით მეტად ახლო ნათესაობას ამჟღავნებს „ნასახტრალის“ საბეჭდავთან.

ი. მარჩენკოს ვარაუდით, ბეჭედი ბოსფორზე კავკასიიდან არის შემოტანილი⁸. რაც შეეხება ნ. ნიკულინას იგი, ფანაგორიისა და „ნასახტრალის“ საბეჭდავი-ბეჭდების დაპირისპირების შედეგად ასკვნის, რომ ფანაგორიის საბეჭდავიც წარმომავლობით ძველ საქართველოს უკავშირდება⁹.

ჩვენ სავსებით ვიზიარებთ ნ. ნიკულინას შეხედულებას და ამას გარდა შემდეგ დასკვნამდე მივედით: ხსენებული ორი ბეჭდის შედარების შედეგად, ინტალიოთა კვეთის თავისებურების, გამოხატულებათა სტილისა და თვით ნახატის მიხედვით ისინი ერთი და იგივე სახელოსნოდან გამოსულ ნახელავად უნდა იქნეს მიჩნეული. ამ ორ სხვადასხვა პორტრეტში ნ. ნიკულინამ მართებულად დაინახა ერთი ეთნიკური ტიპი (შდრ. გამოხატულებები).

სახელდობრ ვისი პორტრეტებია ამოჭრილი საბეჭდავებზე — რთული განსასაზღვრავია. შესაძლებელია ეს საკითხი დიდ ხანს დარჩეს გაურკვეველი. მაგრამ რომ ორივე ქალი უფლებამოსილი, მაღალი თანამდებობის პირებს წარმოადგენენ ამას ერთადერთი, და ამასთანავე არსებითი, ატრიბუტი — გვირგვინი ადასტურებს.

რომ პორტრეტებზე ადრერომაული ხანის გლიპტიკას მოუხდენია გავლენა და არა ელინისტურს — ამაზე რომაული ხანისათვის დამახასიათებელი გარკვეული „სიმშრალე“ (ნახატსა და კვეთაში) მეტყველებს.

⁸ იხ. И. Марченко, დასახ. ნაშრ., გვ. 122.

⁹ იხ. Н. Никулина, დასახ. ნაშრ., გვ. 195.

დასკვნა

ახალმა ძიებამ კიდევ ერთხელ დაადასტურა ჩვენი მოსაზრება იმის შესახებ, რომ ზემოგანხილული საბეჭდავი-ბეჭდები ადგილობრივი წარმოშობისაა. იმ სახელოსნოდან გამოსული ნახელავია, რომელიც აღმოსავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე მდებარეობდა (ადგილი დასაშვებია სადღაც შიდა ქართლში). საბეჭდავების ერთ-ერთი (ალგეთი, საძეგური, ყანჩაეთი) სტილის ერთიანობისა, კვეთის განსხვავებული მანერის იდენტურობისა და გამოყენებული საჭრისების ერთი დიგივე ტიპის მიხედვით (რაც მეტად საგულისხმო ნიშნებია) ერთ სახელოსნოსა და სხვადასხვა ხელს (ჯერჯერობით ორი „ხელი“ გვაქვს გამოყოფილი) ვაკუთვნებთ. ამჟამად გადაჭრით განსაზღვრა იმისა, თუ სახელდობრ, რომელ სახელოსნო სკოლას უნდა მივაკუთვნოთ ჩვენი საბეჭდავი-ბეჭდების მჭრელები (ამ მიმართულებით ძიებას კვლავ ვაგრძელებთ) ძნელია. — მაგრამ, რომ ისინი აქემენიდური გლიპტიკის, კერძოდ სპარსული საკარო სტილის დიდი გავლენის ქვეშ იყვნენ მოქცეულნი (რომ მათთვის წამყვანი მიმდინარეობა საკარო სტილი იყო), და მათ შემოქმედებაში ბერძნული გლიპტიკის ელემენტებიც ჩანს, ეს აშკარაა. — კანონზომიერიც, რადგან ბერძნებსა და სპარსელებს შორის, ხსენებულ ხანაში (განსაკუთრებით ძვ. წ. V საუკ. მეორე ნახევრიდან და IV ს.). როგორც ცნობილია, მჭიდრო ურთიერთობა არსებობდა, რამაც, ბუნებრივია, გარკვეული ასახვა ჰპოვა აქემენიდური პერიოდის ხელოვნებაშიც.

ამაში კი გადამწყვეტი როლი შეასრულა სპარსეთის მიერ აღმოსავლეთ საბერძნეთის თავისადმი დაქვემდებარებამ. — გაუადვილა სპარსელ მმართველებს ცალკეული ბერძენი ოსტატების

შორის, როგორც ჩანს ცნობილის — მ. ლ.) გადმოყვანა სპარსეთში, სასახლის კარზე¹.

ბერძენი ოსტატები, გლიპტიკური ძეგლების შესახებ რომ აღარაფერი ვთქვათ, უშუალო მონაწილენი იყვნენ არაერთი მონუმენტური დიდი ძეგლის შექმნაში².

სახელდობრ საძეგურში (ე. წ. ახალგორის განძი) აღმოჩენილი ბეჭდები, სოციალურად ძალაღაღდატად საფეხურზე მდგომ პირთა საბეჭდავებად გვაქვს მიჩნეული (იხ. გვ. 25). იგივე კატეგორიის საბეჭდავებად ვსაზღვრავთ: ყანჩაეთისა (ვიმეორებთ კომპლექსში ოქროს ბეჭდებიც ყოფილა) და წალკა-ალგეთის ვერცხლის ინტალიო-ბეჭდებს.

ისიც ნიშანდობლივია, რომ კამარახევის მდიდრულ სამარხიდან წარმომდგარ, მამაკაცისათვის განკუთვნილ, ბრინჯაოს საბეჭდავ-ბეჭდებზედაც (რომელსაც „შერეული სტილის“ აქემენიდურ-მოტივებთან წრის ძეგლებს ვუკავშირებთ) „სპარსელი მანდილოსანი“ თუ სპარსულ მოდაზე ჩაცმული ქალია გამოხატული.

როგორც ირკვევა, ადრეანტიკური ხანის აღმოსავლეთ საქართველოს (კერძოდ ძვ. წ. V—IV სს) ზედაფენის წარმომადგენელთა კუთვნილი საბეჭდავები, კოლხეთისაგან განსხვავებით, მხოლოდ ადგილობრივ სახელოსნოში შესრულებული ნახელავია (არსებული მასალების მიხედვით ვასკვნი) და აქემენიდური ხელოვნების უშუალო გავლენა შეიმჩნევა. ხოლო რაც შეეხება საბეჭდავის ტიპს — აქაც ფარაკიანი ბეჭედი ხმარებაში.

ზემოხსენებული საბეჭდავი-ბეჭდების კვეთა და სტილი იმდენად თავისებურია — თემატიკა „შეზღუდული“, ამასთანავე გარკვეულ მხატვრულ გემოვნებასა და დაქვემდებარებული, რომ შესაძლებლად მიგვაჩნია ვარაუდით შემდეგი მოსაზრების გამოთქმა: ზედაფენისათვის წარჩინებულ პირთათვის განკუთვნილი საბეჭდავები

¹ იხ. G. Richter, Greeks in Persia, AJA; v. L, 1, გვ. 27.

² პ. ფრანკფორტს სტატიაში Achaemenian Sculpture (AJA, v. ტ. 1, 1946, გვ. 9) მოტანილი აქვს სუზას წარწერა, რომელშიც ნათქვამია, რომ სასახლის ნაწილი შესრულებულია იონიელი და სარდელი ქვის მჭრელების სკულპტორების მიერ (იგულისხმება რელიეფები). ამას გარდა: ბერძნების მონაწილეობა პერსეპოლისის მშენებლობაში დადგენილ ფაქტად ითვლება (იხ. Richter, Greeks in Persia, გვ. 26—28) და დასასრულ: პლინიუსი (Nat. Hist., XXXIV, 68) იხსენიებს ფოკელ მოქანდაკე ტელეფანეს, რომელიც დარიოსისა და ქსერქსეს კარზე მუშაობდა.

პეროდოტე მოგვითხრობს, რომ ერეტრიელები, მას შემდეგ რაც ქალაქი დეცა სპარსელებთან ომში (490 ძვ. წ.), სუზაში წაიყვანეს (Herodotus, VI, 119, 48).

საგანგებოდ გამოყოფილ, სპეციალურ სახელოს-
ნოში იჭრებოდა, და დასაშვებია, რომ იგი საყარო იყო.

აღსანიშნავი ისიცაა, რომ ხსენებულ ხანაში მთელ აღმოსავლეთ
საქართველოშია ადგილობრივი წარმოშობის ლითონის საბეჭდავი-
ბეჭდები გავრცელებული, ხოლო იმპორტული ინტალიო-ბეჭდები
არ ჩანს (დღემდე აღმოჩენილ არქეოლოგიურ კომპლექსებში შემო-
ტანილი ბეჭდები არ შეგვხვედრია). ამათგან მცირეს, მაგრამ მნიშ-
ვნელობით საგულისხმო ჯგუფს მესოპოტამიურ
გლიპტიკის გავლენით შექმნილი საბეჭდავი-ბეჭდები შეად-
გენს (ყოლოთო — ძვ. წ. IV საუკ. II ნახევარი; თეთრი წყარო — ძვ.
წ. VI საუკ. დასაწყისი³). რომელთა შორის საგანგებოდ გამოყოფას
იმსახურებს ერთ-ერთი ბეჭედი იმის გამო, რომ მის ფარაკზე ბერ-
ძნული სამხედრო ხომალდია ამოჭრილი (იხ. გვ. 83—84) — იშვი-
თი თემა გლიპტიკაში და განსაკუთრებით ხსენებული წრის ძეგლზე
(— მ. ლ.). ყოლოთოს ინტალიო-ბეჭედი (ისევე როგორც ყველა
მსგავსი ნახელავი) კიდევ ერთი ნივთიერი დამოწმებაა ბერძნული
გავლენის ფართო არეალისა⁴.

ბერძნული გლიპტიკის გავლენის ქვეშ მოქცეული მჭრელების.
უკეთ — ბერძნული სკოლის წარმომადგენლების ნახელავად ვსაზ-
ღვრავთ ქვიანას სამაროვანსა (ცხინვალის ნაცარგორასთან. ძვ. წ.
VI საუკ. ბოლო წლები) და ედისში აღმოჩენილ (ძვ. წ. V საუკ. და-
საწყისი) საბეჭდავ-ბეჭდებს. — ედისის ინტალიოში შერწყმულია
დასავლურ-ბერძნული და ბერძნული „ორიენტალიზირებული“
გლიპტიკის სტილებისათვის ზოგიერთი დამახასიათებელი ელემენ-
ტი (იხ. გვ. 75—77).

„შერწყმული“ სტილის (ბერძნული „ორიენტალიზირებულისა“

³ თეთრიწყაროს საბეჭდავის შესახებ იხ. მ. ლორთქიფანიძე, კორ-
პუსი I, გვ. 40—41, 83.

⁴ ძვ. წ. V—IV სს. მცირე აზია, ახლო აღმოსავლეთი და ეგვიპტე სპარსეთის
იმპერიის ნაწილს შეადგენდნენ. მიუხედავად იმისა, რომ ბერძენი ოსტატები
(სპარსეთის სახელმწიფოში) სპარსელების მოთხოვნილებების (თუ სა-
ჭიროებისათვის) დასაკმაყოფილებლად მოღვაწეობდნენ, როგორც სპარსე-
ლი ასევე სხვა ადგილობრივი ოსტატები ბერძნული ხელოვნების დიდი გავლენის ქვეშ
მოექცნენ. მთელი სპარსეთის მონარქიაში (დაწყებული სარდში გათხრილ სამარხე-
ბიდან, ოქსუს განძით გათავებული) გემებსა და კრილაფარაკიან ბეჭდებზე ძირითა-
დად ბერძნული სტილია გაბატონებული. გარდა ხსენებული მასალებისა ეს კარგად
დასტურდება აქემენიდური ხანის მაღალი ღირებულების საბეჭდავი-ბეჭდებისა
და გემების ანაბეჭდების მიხედვით (Boardman, Greek Gems and Finger
Rings, გვ. 190).

და ბერძნულ-სპარსულ ნივთებად ავლენს ნათესაობას) ნიმუშა-
დაა მისაჩნევი ბრინჯაოს საბეჭდავი-ბეჭედი აბელიადან (გვ. 38—89).
შპრელის ინდივიდუალურობა სწორედ ამ ორი სტილის „შერწყმა-
ში“ გამოვლინდა.

სავსებით ახლებური, თავისთავადი სტილის ნახელავს წარმო-
ადგენს გლიპტიკის ხელოვნებაში საბეჭდავი-ბეჭედი სოფ. სამაჩვე-
თიდან (ასურეთი) — განსხვავებულია არა მარტო შესრულების ტექ-
ნიკა, სტილი, არამედ შერჩეული მოტივიცა და თვით ბეჭდის ტი-
პიც (იხ. გვ. 63—64)

ამრიგად, მასალების შესწავლის შედეგად დადასტურდა, რომ
ლითონის საბეჭდავი-ბეჭედი იბერიაში ძვ. წ. VI საუკუნის დასაწყ-
ისში ჩნდება. გავრცელებული ტიპი აქ, — ძვ. წ. V—IV საუკუნე-
ებში ფარაკიანი ბეჭედი, რომელიც თავის მხრივ ორ ძირითად
ტიპად გვაქვს გამოყოფილი: რკალგახსნილი და რკალშეკრული სა-
ბეჭდავები.

თემატიკა არცთუ დიდი მრავალფეროვნებით ხასიათდება. უპი-
რატესად ფანტასტიურ არსებათა და ცხოველთა მოტივებს ვხვდე-
ბით.

დამუშავების ტექნიკისა და ნახელავის მიხედვით შესაძლებე-
ლი ხდება დავასკვნათ რომ ხსენებულ პერიოდში ლითონზე გლიპ-
ტიკა — რთული და მეტად შრომატევადი ხელოსნობის დარგი, გან-
ვითარების მაღალ დონეზე მდგარა (იხ. საბეჭდურის, ქვიანას, ედისის
და სხვ. საბეჭდავები).

საბეჭდავთა ხმარება იბერიაში მხოლოდ წარჩინებულთა ჩვეუ-
ლებას რომ არ შეადგენდა, ჩვენთვის საინტერესო ხანაში, ამის
მეტყველ საბუთს ლუ რ ჯ ი მ ი ნ ის მ რ ა ვ ა ლ წ ა ხ ნ ა გ ა
ს ა ბ ე ჭ დ ა ვ ე ბ ის ს ე რ ი უ ლ ი დ ა მ ზ ა დ ე ბ ა მ ო წ -
მ ო ბ ს⁵. ხოლო მ ი ნ ის ს ა ბ ე ჭ დ ა ვ ე ბ ის წ ა რ მ ო ე ბ ის
ა უ ც ი ლ ე ბ ლ ო ბ ა მაშინ ი ბ ა დ ე ბ ა, როცა საბეჭ-
დავი ფართოდ შედის ყოფაში. როცა მისი გამო-
ყენება ფართო ფენებში წესდებაა ქცეული.
იგი ყოველდღიური საჭიროების თუ მოხმარების საგანი ხდება (მი-

⁵ მინის მრავალწახნაგა საბეჭდავების დამზადების შესახებ იხ. М. И. М а к
с и м о в а, Стекланные многогранные печати, найденные на территории Гру-
зин—ენიმკის „მოამბე“, X, 1941, გვ. 75—77, 92 მ. ლ ო რ თ ქ ი ფ ა ნ ი ძ ე,
გვიანაქემენიდური ხანის მცირეაზიული საბეჭდავების იბერიული პირები—ლურ-
ჯი მინის მრავალწახნაგა საბეჭდავები, საზოგად. მეცნიერებათა განყ. „მოამბე“,
6, თბ., 1963, გვ. 150—152; მ. ლ ო რ თ ქ ი ფ ა ნ ი ძ ე, კორპუსი I, 49—52

ნის საბეჭდავი იაფი ჯდება და ამდენად ფართო ფენისათვის ხელ-
მისაწვდომია).

ელინისტური ხანის ძეგლებიდან (როგორც აღვნიშნავდით, ჩვენში ისინი, ჯერჯერობით, მცირე რაოდენობითაა აღმოჩენილი) ყურადღებას იმსახურებს ქვედა მესხეთის საბეჭდავი-ბეჭედი ცხენის გამოხატულებით (გვ. 96—101). განსაკუთრებით იმის გამოც, რომ იგი ბეჭდის ტიპისა და სტილით ახლო ნათესაობას ავლენს დაბლაგომის (ქვევრსამარხი № 12, 1971 წელი) ინტალიო-ბეჭედთან. რის საფუძველზე ჩვენ ხსენებულ საბეჭდავებს კოლხეთის ტერიტორიაზე მდებარე ერთ სახელოსნოდან გამოსულ ნივთებად ვსაზღვრავთ. და დასავლურ-ბერძნული ძეგლების გავლენით შექმნილ ინტალიოებად მივიჩნევთ.

ძვ. წ. I და ახ. წ. I საუკ. მიჯნაზე ბრინჯაოს ბეჭდებზე პორტრეტული გამოხატულებები ჩნდება (ნასახტრალსა და ფანაგორიაში მოპოვებული ბეჭდები. იხ. გვ. 104—106). გამოხატულ პირთა მთავარი ატრიბუტის — თავსამკაულის ანუ გვირგვინის მიხედვით საბეჭდავებზე უფლებამოსილი ქალების — მმართველი წრის წარმომადგენლების პორტრეტები უნდა იყოს ამოჭრილი.

ხსენებული ბეჭდები იმითაც საგულისხმო ძეგლებადაა მისაჩნევი, რომ ერთი სახელოსნოდან გამოსული ნახელავია (ძველი საქართველოს ტერიტორიაზე არსებულისა) და ამათგან ერთი ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთშია (ფანაგორიაში) გატანილი*. (იხ. გვ. 106—110).

* შენიშვნის სახით: მიუხედავად იმისა, რომ იბერიაში აღმოჩენილ კრილაფარაკიან ბეჭდებს შორის ჯერჯერობით არ ჩანს შემოტანილი მასალები, ეს არ გამორიცხავს იმპორტის არსებობას ჩვენთვის საინტერესო პერიოდში. —ამჯერად კრილა ქვები არ შეადგენენ ჩვენი კვლევის საგანს, მაგრამ საჭიროდ მივიჩნიეთ აღვნიშნოთ შემდეგი: იმპორტული გლიპტიკური მასალა იბერიაში კრილა ქვებითა და მინის კამეებითაა წარმოდგენილი. სახელდობრ: ფინიკური (ძვ. წ. VII საუკ. სამთავრო, ახ. წ. III საუკ. სამარხი), მცირეაზიული (ძვ. წ. V—IV სს. სამთავრო) იტალიური (ძვ. წ. III—I სს. ბორი, მცხეთა, ურბნისი), ალექსანდრიული (ძვ. წ. I—ახ. წ. I. ახალდაბა), რომაული (ძვ. წ. I. მცხეთა—სამთავრო, ურბნისი და ა. შ.).

ДРЕВНЕЙШИЕ ПЕРСТНИ-ПЕЧАТИ ИБЕРИИ И КОЛХИДЫ

Резюме

Одной из важных задач является исследование произведений глиптики по металлу, обнаруженных в разных частях древней Грузии. Выявление характерных (специфических) особенностей изделий из разных областей страны, определение значения отдельных предметов — возможно осуществить только на основании всестороннего анализа вещественных материалов. Т. к. в письменных источниках нет интересующих нас сведений.

Разнообразие стиля печатей, распространенных на территории древней Грузии, довольно велико, исследование данного материала сложно¹. Для освещения ряда вопросов, а именно: о взаимоотношении со специальными ремесленными центрами, отдельными камнерезными мастерскими (либо школами, культурных и торговых связей, мы сочли нужным вновь исследовать одну серию названных памятников, выявленных в почве древней Иберии. В основном изделий V—III вв. до н. э.².

1 Работа, посвященная изучению металлических перстней-печатей древней Иберии (Восточная Грузия), является частью исследования по истории развития глиптики древней Грузии. Материалам же Западной Грузии я посвятила специальную монографию: Колхидские перстни-печати V—III вв. до н. э. (вопрос взаимоотношений с греческими мастерскими), Тбилиси, 1975 (на груз. яз. с русск. и француз. резюме).

2 Упомянутый материал опубликован мною в работах: Корпус памятников глиптики древней Грузии I, Тбилиси, 1969, с. 39—45—83—101, 150—154 (на груз. яз. с русск. резюме); — Геммы Государственного Музея Грузии III. Тбилиси, 1961, с. 39—44, 72—74 (на груз. яз. с русск. резюме).

Наша цель: Среди материалов определить, по мере возможности, изделия отдельных ремесленных мастерских, какие течения и школы влияли на развитие местной глиптики по металлу³. И потому особо важны для решения данных вопросов именно изделия местного происхождения.

Ценнейший для исторической науки глиптический материал (изучение печати одинаково важно как для археологии так и для истории) является примечательным источником, свидетельствующим о той большой роли, которую имели печати в жизни древней Грузии начиная с XIV века до н. э. и, особенно же, в античную эпоху. Глиптика, одно из сложных художественных ремесел, особенно значительное место занимала как в Колхиде, так и в р-не Средней Картли.

Среди памятников, обнаруженных в Грузии, много инталлий являются типичными для античных центров. Об этом, первым делом, свидетельствует техника резьбы. — Особенность которую можно отнести только к истинно греческой школе — мастерам грекам. Однако: в числе наших находок имеются изделия (при выраженных античных чертах в стиле и сюжетах), отличающиеся манерой исполнения, — особенностями техники. Стиль изображений, различных инталлий, довольно несхожен и исключает возможность определить их как привозные изделия⁴. Что дает возможность выделить серию местных инталлий, часть которых копирует античные оригиналы. — Греческие сюжеты греческие приемы и традиции, в какой-то мере, проникают в местные произведения.

Внимательное исследование инталлий данной группы показывает, что их нельзя рассматривать как изделия одного определенного течения. — Особенности печатей дают воз-

3 При определении материалов я руководствовалась классификацией, введенной английским ученым Дж. Бордманом. См. *его Greek Gems and Finger Rings. Early Bronze Age to Late Classical*, London, 1970.

4 И даже, большей частью, исключено считать их произведением одного художника. В то же время манера исполнения совершенно идентична у всех экземпляров.

возможность проследить их близость: с восточно-греческими областями — Ионией, Западными областями.

Наши материалы распадаются на две группы: а) привозные изделия из разных областей древнего мира; б) ионтийские, сделанные на месте. Предметы второй группы являются той категорией памятников, которые дают представление о художественном уровне и направлениях здесь распространенных.

В отличие от Западной Грузии, на территории древней Иберии глиптика, как отдельная отрасль художественного ремесла, в раннеантичное время (VI—III в. до н. э.) на протяжении своего развития, в основном, находилась под влиянием месопотамской и ахеменидской глиптики (Это явление, по-видимому, было тесно связано со сложившейся исторической обстановкой). Что же касается Колхиды — там главную роль занимала ионтийская и, частично, западно-греческие школы⁵.

При наличии разных течений, в упомянутый промежуток времени, существовавших временами параллельно, можно проследить постепенный переход от подражания греческим образцам к утверждению местного стиля в глиптике.

Перстни-печати из Иберии (мы их назовем иберийскими) V—IV вв. до н. э. принадлежат к числу выдающихся памятников глиптики древней Грузии. В это время в различных областях Грузии (так, например, в Колхиде) складывается своеобразный местный стиль. V—IV вв. являются эпохой культурного и экономического развития страны, проявившегося в значительном развитии ряда местного, ремесленного, производства. Материал из Иберии не очень многочислен. Однако для исследования истории развития глиптики древней Грузии — чрезвычайно интересен.

При пристальном исследовании перстней-печатей устанавливается, что стилистически материал разнообразен. И далеко не во всех предметах можно проследить явное влияние греческого стиля. Здесь сильна струя влияния художественного искусства ахеменидского Ирана. В то же время, не менее значительной оказалось, по-видимому, направление местной глиптики. Наиболее яркие памятники в этом

⁵ См. М. Лордкипанидзе, Колхидские перстни-печати V—III вв. до н. э. (вопрос взаимоотношений с греческими мастерскими), Тбилиси, 1975.

отношении происходят из Садзегури, Канчаети, Цалка—Алгети (табл. I—II).

Большое значение для характеристики культуры Иберии представляют перстни-печати, которые относятся к V—IV вв. до н. э. (см. табл. I—III).

Главным типом печати в Иберии, так же как и в Колхиде, являлся металлический перстень, который по археологическим данным, появился здесь с первой половины VI века до н. э. (Тетри Цкаро)⁶. Перстни-печати, здесь хронологически распределяются на время от V века до н. э. примерно до III в. н. э.

Постепенно новый вид печати широко входит в быт и, в V—III вв. до н. э., становится излюбленным типом⁷. Это обстоятельство породило необходимость развития глиптики по цветному металлу⁸.

Следует подчеркнуть: V—IV вв. до н. э. в Иберии предпочтение отдавали печати типа перстня со щитком (Чему, по моему мнению, способствовала облегченная форма предмета — удобная для применения и в ношении. — Печать служила одновременно и украшением). Здесь были распространены два его подтипа: а) с несомкнутой шинкой и б) с сомкнутой шинкой.

В сюжетном отношении они не отличаются многообразием. Но в целом — новы для древней Грузии. — Излюбленными мотивами были фантастические существа и звери.

Иберийская глиптика, в упомянутый период, находит близкую параллель в отношении тематики с персидскими геммами ахеменидского времени. Незначительное место занимают также некоторые греческие мотивы, подвергшиеся своеобразной трактовке местными мастерами.

Как пример переработки ахеменидского образца местным резчиком, заслуживают внимания интальи из Садзегури, Цалки и Грмахевистави (см. табл. I, II, рис. 1—4, 9—10).

По технике и художественным достоинствам произведений становится ясным, что глиптика по металлу, в этой об-

⁶ См. М. Лордкипанидзе, Корпус I, с. 41, 83, 159; табл. IV, 38. Значимость и сила действия перстня-печати продолжает существовать и в конце античной эпохи. Примером тому служат находки поздних памятников означенного типа.

⁷ Среди многочисленных археологических предметов Иберии наиболее интересны произведения глиптики по металлу — именно перстни-печати.

⁸ По существующим археологическим данным преобладающая часть перстней с резными щитками происходит из Западной Грузии.

ласти древней Грузии, характеризовалась довольно высоким уровнем развития (см. печати: Садзегури, Квиана; табл. I, III)⁹.

В отличие от Колхиды, глиптика древней Иберии, как отдельная отрасль художественного ремесла, в раннеантичный период (VI—III вв. до н. э.), в основном, по-видимому, развивалась под большим влиянием месопотамского и ахеменидского искусств.

Свои изыскания мы начали изделиями, которые связаны с памятниками т. н. «Греко-персидского» круга¹⁰.

Одной из наших задач является выявление печатей упомянутого круга — определение именно существующее влияние греческого искусства.

В глиптике Иберии (как и в ювелирных изделиях) сказалось влияние ахеменидского искусства (Садзегури, Кама-рахеви, Грмахевистави; рис. 1—4, 7). Однако для определенного суждения о месте нахождения мастерской, из которой вышли упомянутые инталы — мы располагаем недостаточным количеством вещественных источников. Предположительно специальная мастерская, в Иберии, в V веке до н. э. уже была учреждена. — Находилась она, по всей вероятности, где-то во внутренней Картли. В указанной мастерской выполнялись (вырезывались), в основном, печати для местного потребителя. И вполне допустимо, что в некоторые отдаленные центры и районы страны изделия доставлялись оттуда¹¹.

Замечательные иберийские-памятники глиптики, созданные в ахеменидскую эпоху, занимают видное место в искусстве глиптики древней Грузии. Мастера-резчики, с течением

⁹ Развитие искусства резьбы по металлу (в Иберии) мы имеем возможность проследить вплоть до позднеантичного периода.

¹⁰ J. Boardman, *Greek Gems and Finger Rings*;—G. Richter, *Engraved Gems of the Greeks and Etruscans. A History of Greek Art in miniature* London, 1968.

¹¹ Обнаруженные, во всей Восточной Грузии, металлические перстни-печати интересующего нас периода, я отношу к местным изделиям.

Среди археологических комплексов импорт здесь представлен пока незначительным количеством резных камней. Однако: следует прежде все-

времени, выработали свой стиль. Роль местных мастерских в производстве печатей была, несомненно, довольно важна. Так как спрос на этот вид изделий, по-видимому, со стороны местного населения, особенно местной знати, был велик (произведения глиптики по металлу входят в погребальный инвентарь как захороненный представителей высших слоев населения, так и, частично, рядовых погребений некрополей).

Пользовалась печатями в Иберии не только знать. Подтверждением тому служит факт серийного изготовления стеклянных многогранников. — Необходимость производства дешевых печатей возникает тогда, когда все слои населения начинают применять ее (инталью) — в утилитарном — прямом назначении¹².

Группа своеобразных памятников, указывающая на тесные связи между иберийскими мастерами и ахеменидским Ираном, как было отмечено выше, падает на период V—IV вв. до н. э.

Часть перстней со щитком, которые мы определяем как местные изделия ахеменидского времени, сделана из благородных металлов, а также и из бронзы. Золотые и серебряные перстни были обнаружены: в Садзегури, Канчаети, Цалке—Алгети (рис. 1—6, 9—10). Печати из Садзегури (золото и серебро) мы считаем собственностью лиц, занимавших высокое социальное положение. Такого же характера предметами являлись, по-видимому, серебряные перстни-печати из Канчаети (рис. 5—6). К этой же категории относятся перстни с резными щитками из Цалка — Алгети (табл. VI, рис. 5, 6). Указанные выше перстни имеют овальный или круглый щиток и, как правило, несомкнутую легкую шинку.

Что же касается Камарахевского и Грмахевского перстней, они тяжелы, имеют ребристую сомкнутую шинку с утол-

го отметить, что наличие, в данное время, определенного количества привозных изделий не может вызывать сомнений. Тем более, что импортные интальи бесспорно влияли на создание ряда произведений.

¹² Производство стеклянных печатей в Иберии началось, надо полагать, на рубеже V—IV вв. до н. э. и не прекращалось на протяжении многих веков, вплоть до позднеантичной эпохи.

щенными плечиками, овальный щиток. Это характерный тип, распространенный в античном мире в V — начале IV вв. до н. э.

Среди ранних перстней-печатей наиболее излюбленным типом, в Грузии, следует считать перстень со щитком, с несомкнутой шинкой¹³. Подчеркиваем: данный тип перстня мы относим к группе печатей, выделенную в местную группу памятников.

По художественному достоинству, вышеупомянутые перстни-печати заслуживают внимания. — Стиль и манера резьбы (Садзегури) италий своеобразен — оригинален. Уровень исполнения — высок: судя по резьбе мастера свободно владеют набором резцов. В общем стиле прослеживается манерность.

Основной темой является: грифон, фантастическое животное, сфинкс (?); всадник на рогатом коне (?); символические сцены, с изображением древа жизни, астральных символов—светил и т. д.

Одна группа печатей относится к памятникам, резчики которых подчинялись влиянию персидского дворцового стиля. Судя по материалам для местных—иберийских резчиков ведущим течением был «дворцовый стиль». — В их творчестве прослеживаются также элементы греческого камнерезного искусства. — Вполне закономерное явление: В упомянутое время (особенно со II половины V века до н. э. и в IV веке до н. э.), как известно, между греками и персами существовали тесные связи. Это обстоятельство, естественно, нашло отражение и в ахеменидском камнерезном искусстве.

В стиле и манере резьбы местных резчиков примечательно следующее: изображения некоторых италий являются примером переходного этапа от плоскостного к скульптурному стилю (Садзегури № 58, Цалка № 778). Указанные печати выполнены резцом с закругленным острием. Что же до золотых перстней-печатей, — мастер здесь применил прямоугольный резец, «нож» с закругленным острием, иглу и бутероллеобразный резец.

Среди материалов Садзегури и Цалки нам удалось выявить произведения одной и той же мастерской (см. №№ 777, 861 и 799).

Местный стиль резьбы сказывается в значительном обобщении и схематизации фигур. — Вместо мягкой округ-

¹³ У нас представлено четыре основных типа, а именно: перстни со щитком, двух типов — с несомкнутой шинкой и сомкнутой шинкой; несомкнутые кольца и массивные перстни.

лости, характерной чертой является резкое очертание и угловатость фигур; непропорционально короткие руки. Напр., фигуры всадников (Садзегури, Цалка; рис. 6, 10)¹⁴, в отличие античного канона, трактованы значительно более плоскостно; они приземисты. Известная асимметрия имеет место и на инталы из Цалки (табл. II, 9). — Вытянутая рука всадника, изображена непропорционально короткой по сравнению с левой (см. также ноги). Следует отметить: всадник перстня из алгетского погребения отличается еще более резко выраженным схематизмом и плоскостностью в трактовке тела.

Аналогичное явление наблюдается и в колхидской глиптике. Наиболее яркой чертой, определяющей своеобразие и значение колхидской глиптики, является тенденция к реализму. Эта черта прослеживается в творчестве колхидских резчиков IV века до н. э.

При гораздо более схематичном рисунке, оно носит здесь несколько наивный характер. — Голова дана в наиболее спокойном положении, в фас.

На перстнях со щитком содержанием, как уже отмечалось, служат главным образом различные мифические мотивы, повторяются, как напр., крылатое чудовище, всадник на рогатом коне (табл. I—II, рис. 1—6). Перстень с крылатым чудовищем (Садзегури. Золото, рис. 1) представляет интересный образец искусства глиптики. Особенно любопытны новые черты, которые прослеживаются в манере выполнения изображений на металлических инталях. — Для передачи светотени резчик использовал следующий прием: умело и подчеркнуто оттенил само изображение (см. перстни-печати из Садзегури), чем рельефно выделил фигуры на окружающем их фоне. Художник искусно овладел оригинальным приемом передачи светотени (особо — подчеркнул саму фигуру) и придал изображениям значительную выразительность.

Среди известных в настоящее время инталей из Иберии определенное место занимают изображения грифонов, трактовавшиеся в разнообразных вариантах (излюбленная тема античной, а также и ахеменидской глиптики). Иберийские инталы с изображениями грифонов отличаются как от античных, так и ахеменидских, рядом своеобразных особенностей.

¹⁴ Почти аналогичные по мотиву перстни-печати найдены в алгетском и канчагетском погребениях.

Почерк (рука) местного мастера прослеживается в типичных для стиля иберийских резчиков чертах: несообразность пропорций, упрощенность трактовки деталей; в некоторой общей неловкости посадки фигуры (см. всадников Канчаети и Цалки, табл. II, 6.9) и отдельные приемы резьбы.

Достаточно сравнить одну из голов с любой головой на интальи античного (либо ахеменидского) происхождения, более или менее близким по времени с нашими памятниками, чтобы почувствовать относительно гораздо большую плоскостность.

На щитке канчаевского перстня представлен всадник, мечущий копье на скаку (табл. II, 6). Сходство фигуры канчаевского перстня с фигурой на цалкинской интальи (табл. II, 9) позволяет отождествить всадника с цалкинским всадником. В изображении доминируют черты местного стиля: — пропорции всадника (так же как и коня) несообразны. Его фигура, неловко сидящая на коне, анатомически неправильна. Объемистость фигур утрачена. Однако резчику, переработавшему античную композицию, удалось по-своему, наивным художественным средством (в сочетании некоторой декоративности), слить всадника и коня в выразительный образ.

Из произведений, стилистически более или менее близких иранской глиптике, можно назвать перстни-печати Камарахеви и Грмахеви. Считаем необходимым коснуться бронзового перстня из Камарахеви (1953 г., грунтовое погребение № 9; табл. II, 7, 7а; рис. 7). По форме он представляет хорошо известный тип V века до н. э. Это массивный перстень с овальным щитком, вытянутой книзу широкой, утолщенной у плеч, шинкой.

На щитке изображена, получившая широкое распространение в «греко-персидской» глиптике, фигура персиянки. — Мотив, встречающийся, в основном, на резных камнях ахеменидской эпохи.

Как известно, на аналогичных интальях персиянка держит в руке разные предметы: зеркало, фиалу, кувшинчик, арибалл, килик, обруч, цветок, венок и т. д. В научной литературе перечисленным атрибутам дают разное толкование. Некоторые исследователи считают их туалетными принад-

лежностями¹⁵. Другие — приписывают им культовое значение¹⁶.

Мы допускаем, что часть из них была связана с определенным культовым ритуалом. Что же касается обруча, цветка и плода — они могли иметь символическое значение. — Обруч, по нашему мнению, изображал знак власти¹⁷.

На основании сходных памятников, как в сюжетном отношении, так и по форме перстня, печать следует отнести ко II половине V века до н. э.

Значительная группа перстней с территории древней Грузии, преобладающее большинство которых выполнено местными мастерами, повторяет типично античные формы V—IV вв. до н. э. (см. табл. VII, 7, 8, 10).

В резьбе и стиле данных печатей явно прослеживаются локальные особенности: строго линейная резьба, схематизация ткани — одежда передана в виде параллельных линий (Тетри Цкаро). Часть печатей имеет оттенок грубого изделия: мастера не соблюдают определенных норм, непропорциональность изображенных фигур, или с большой разницей в масштабах, существующей между фигурами.

Однако следует отметить: художественная передача форм, в ряде случаев, отличается исключительной тонкостью и мастерством — она пластична. Движения свободны и живы, что сближает наши памятники с произведениями античного искусства — античной глиптики¹⁸.

Заслуживает внимания, главным образом, следующее обстоятельство: в наших материалах, в целом, прослеживается влияние разных направлений¹⁹, которое местные мастера усвоили по-своему. Отличительной чертой техники следует считать многообразную манеру резьбы, которая выделяется достаточно высоким уровнем исполнения. Комплексы резных

* ¹⁵ G. Richter, Metropolitan Museum Gems, Roma, 1956

¹⁶ См. И. Д. Марченко, Погребение IV в. до н. э. из Фанагории. Сообщ. ГМИИ, с. 22—27, М., 1960.

¹⁷ Для утверждения нашего высказывания мы, пока, не располагаем соответствующими материалами. Однако сочли целесообразным привести наше предположение.

¹⁸ Местные мастера в отношении пластического искусства стояли на более низком уровне, чем греческие. И их изделия имеют сравнительно примитивный характер.

¹⁹ См. подробно нашу работу.

перстней примечательны и в тематическом отношении (сложные сюжеты, часто, трудно поддаются определению).

Значительные образцы, созданные под влиянием месопотамской глиптики, представлены небольшим количеством перстней (Тетри Цкаро — начало V века до н. э., Когото — II половина IV в. до н. э. см. рис. 14, 15)

На перстне из Тетрицкаро фигура показана фронтально, складки одежды трактованы условно — прямыми параллельными линиями.

Асимметрия является одной из характерных, основных черт и инталлий из Когото. С большой резкостью подчеркнута эта особенность в примитивных по рисунку изображениях гребцов (их круглые лица крайне суммарно трактованными чертами даже не передают общего типа); жреца с жертвенной корзиной. (Табл. III, 13, рис. 15, 16).

Изображения характеризуются плоскостным стилем, определенным схематизмом и суммарной передачей форм.

Небольшая серия перстней печатей представляет собой памятники ориентализованного стиля с греческими сюжетами (Казбеги, Абелия, Уплис-Цихе—Бамбеби)²⁰.

Перстень из Абелия имеет сомкнутую шинку и овальный щиток. Остальные перстни распадаются на два типа: а) перстни со щитком и шинкой; б) перстни, сделанные из металлического листа. В качестве материала, для упомянутых перстней, использована бронза.

Тематика: Сфинкс (Абелия), (табл. II, 14; рис. 17), фантастическое существо (что-то среднее между гиппокампом и крылатым чудовищем); культовые сцены.

Памятники данной категории характеризуются: грубой манерой исполнения, суммарной трактовкой форм, схематизмом. Из них по качеству исполнения можно выделить только резной перстень из Эдисы (табл. III, 12, рис. 13).

Большой интерес для истории глиптики древней Грузии, а также для характеристики культурных связей мастеров колхов с греческими школами, представляет перстень из

²⁰ См. М. Лордкипанидзе, Корпус I.

Кведа Месхети III в. до н. э. (табл. IV, 15, рис. 18). Мы сочли необходимым коснуться перстня—интальи, привлекающего внимание художественным исполнением²¹.

Перстень выкован из цельной бронзовой пластинки. Формы перстней — обруч с несомкнутыми концами (все три перстня сделаны аналогично) или концами, переходящими друг на друга. Часть (кольца), предназначенная для резного изображения — т. е. для интальи, — расширена.

На интересующем нас перстне, с большим мастерством, изображен неоседланный конь в профиль, фигура которого полна экспрессии. Резчик хорошо сумел передать быстрое движение. Трактовка деталей, умеренные пропорции, указывают на то, что он являлся прекрасным мастером-художником, вполне овладевшим искусством резьбы. — Для передачи пластической формы использован исключительно тонкий прием, присущий эллинистическому искусству. Общий стиль произведений свидетельствует о том, что традиции античной глиптики не чужды резчикам древней Греции. И наш мастер, в частности, их с умением усвоил.

Автором этого произведения мог быть только резчик, учившийся у греков, но сумевший сохранить при этом художественную индивидуальность.

По стилистическим данным и форме предмета, перстень-печать датируется IV—III вв. до н. э.

Портретная глиптика в древней Грузии по вещественным памятникам известна, пока, с позднеэллинистического времени. (По-видимому, именно в эту эпоху появился интерес к портрету). Поэтому необходимо выделить особо бронзовые перстни-печати, найденные в Насахтрали (Гурия, Западная Грузия) и Фанагории²², которые определены как местные изделия. Перстень из Фанагории по мнению исследователей происходит с территории Грузии и относится к местным изделиям²³.

На щитках обоих перстней изображена женская голова

21 Перстень происходит из кувшинного погребения № 1, 1961 г., в котором было обнаружено три перстня-интальи (см. М. Лордкипанидзе, Корпус I, №№ 62, 63, 64).

22 Перстни хранятся в музеях Москвы (из Насахтрали — в Историческом Музее, из Фанагории — в Музее изобразительных искусств).

23 См. И. Д. Марченко, Раскопки восточного некрополя Фанагории в 1950—1951 гг., с. 121; — Н. М. Никулина, Перстни из Фанагории, СА, № 3, М., 1964, с. 194.

в короне. На интальях представлены, несомненно, портреты двух разных лиц, которые являются одним этническим типом (табл. IV, 16, 17, рис. 19, 20).

На портреты из Насахтрали и Фанагории наложили печать античные портретные изображения. — Резчики, вырезавшие эти интальи, следовали античным образцам. Разницу же можно ясно проследить при сравнении такой детали, как трактовка волос; в трактовке лица нет резко подчеркнутых контуров. Плоскостность чувствуется гораздо больше.

Необходимо отметить: в наших перстнях прослеживается большое стремление к портретному сходству. Черты лица и складки одежды переданы просто, но старательно. В колхидской глиптике заслуживает внимания реалистическая тенденция, которая сказывается в передаче этнических особенностей в индивидуальном портрете (Насахтрали, Фанагория).

В настоящее время невозможно дать полную картину эволюции местной глиптики, как художественного ремесла, по центрам производства и эпохам. Только в общей форме можно установить, что в глиптике Иберии, так же как и в других отраслях художественного ремесла, в V—IV вв. до н. э. сложился своеобразный художественный стиль путем слияния иноземных (античных, ахеменидских и т. д.) и местных традиций²⁴.

На основании изучения упомянутых выше памятников, мы приходим к следующим выводам:

С VI века до н. э. в Иберии появляется новая форма — вид печати — перстень. Означенный тип печати (по вещественным источникам, найденным в разных областях Грузии), население широко применяло в быту. Печати эти, по-видимому, представляли, одновременно, и украшения²⁵.

²⁴ Общая линия развития местного художественного стиля как в Колхиде, так и в Иберии идет в одном направлении, которую можно охарактеризовать, как постепенное, органическое слияние коренных и иноземных художественных элементов (античных, месопотамских, ахеменидских) с явным преобладанием местных.

²⁵ Насколько равномерно были распространены в Иберии перстни-печати, пока судить трудно.

Среди местных перстней-печатей нами выделены две основные группы;

1. Памятники, на создание которых влияли посторонние культуры.

2. Вполне независимые локальные изделия (часть мастеров (и мастерских) освобождается от посторонних влияний и создает совершенно новый стиль).

I подгруппа со своей стороны делится на три основные подгруппы:

1 — памятники, на которые большое влияние оказывала месопотамская глиптика. В частности, в которых преобладают ассирийские мотивы (Тетри Цкаро, Когото).

2 — памятники, созданные под влиянием ахеменидского искусства²⁶. Мы их квалифицируем «подражаниями», и

3 — перстни греческого ориентализированного стиля (Эдиси).

В отношении манеры исполнения мы имеем образцы разных течений и школ. В эту эпоху сравнительно развита техника камнерезного искусства; рисунок более отшлифован. Репертуар сюжетов становится многообразным.

Поскольку потребность на печати среди населения постепенно росла, что подтверждается большим ареалом их распространения на всей территории древней Грузии, появилась необходимость собственного производства, Учреждения специальных мастерских.

В Иберийской глиптике сложился своеобразный художественный стиль. Как показывают памятники (Канчаети, Цалка, Садзегури и т. д.), глиптика Восточной Грузии отличается от современной ей ахеменидского искусства большей условностью, и можно сказать, некоторой абстрактностью (особенно в понимании образа человека). Характерны для этих памятников: условная разница в масштабах, тенденция к плоскостности, упрощение деталей. Так, в изображениях побеждают местные черты: плоскостность, графичность и схематизм. Все упомянутые особенности придают значительное своеобразие местному иберийскому искусству резьбы раннего периода.

В целом, безусловно, оно менее совершенно (повторяю: своеобразный художественный стиль с упрощенными дета-

²⁶ Определенное влияние месопотамской и ахеменидской глиптики, в древней Грузии, наблюдается в одном отрезке времени, а именно: в V—IV вв. до н. э.

лями, с тенденцией к плоскостности развивается и в области глиптики), чем современная ему глиптика античных специальных центров. Однако оно не лишено выразительности. Садзегурские, Канчаетские, Цалкинские и т. д. находки дали значительный материал для суждения о местных изделиях. Характер упомянутых инталлий, типы перстней, техника резьбы, стиль настолько оригинальны, иберийские особенности изделий настолько специфичны, что и на этом этапе исследования можно говорить о «иберийском художественном стиле», создающемся в V—IV вв. до н. э.

Постепенное усиление местных элементов в художественном стиле наглядно показывают перстни-печати из Цалка и Канчаети (табл. I—II).

LES ANCIENNES BAGUES—CACHETS DE L'IBÉRIE ET DE LA COLCHIDE

Résumé

L'étude des oeuvres de la glyptique sur métal, trouvées dans différentes régions de l'ancienne Géorgie, s'avère une tâche des plus importantes. On ne peut mettre en évidence les particularités caractéristiques (spécifiques) des articles en provenance de différentes parties du pays que sur la base d'une analyse approfondie des oeuvres matérielles, car les sources écrites ne nous fournissent aucun renseignement susceptible de nous intéresser.

La diversité des styles des cachets répandus sur le territoire de l'ancienne Géorgie est suffisamment vaste, et l'étude de ce matériel est donc complexe.

A la différence de la Géorgie occidentale, sur le territoire de l'ancienne Ibérie la glyptique, considérée comme une branche à part des métiers artisanaux, porte l'empreinte des influences de la glyptique mésopotamienne et achéménide, et ce au cours de tout son développement (VIe—IIIe siècles avant notre ère), durant la période antique précocce. (Ce fait, semble-t-il, était en relation directe avec certaines contingences historiques). En ce qui concerne la Colchide, l'école ionique et en partie celle de la Grèce occidentale occupent une place de premier plan.

Les bagues-cachets en provenance de l'Ibérie (nous les appelons „ibériennes“) des Ve—IVe siècles avant notre ère font partie intégrante des remarquables chefs-d'oeuvres de la glyptique de l'ancienne Géorgie. A cette époque, en différentes régions de

la Géorgie (par exemple en Colchide) prend forme un style local et original. Les Ve—IVe siècles sont pour le pays une période de développement culturel et économique intensif, qui trouve son reflet dans le développement significativement important de tout un ensemble de production artisanale locale. Le matériel en provenance de l'Ibérie ne se compte pas en grand nombre; cependant en ce qui concerne l'histoire de la glyptique en ancienne Géorgie, il présente un intérêt remarquable.

En Ibérie, tout comme en Colchide, la bague métallique s'avère le plus important type de cachet, selon les données archéologiques, ces anneaux firent leur apparition durant la première demie du VIe siècle avant notre ère (Tetritskaro).

Cependant un nouveau type de cachet fait au fur et à mesure son apparition dans la vie courante et aux Ve—IIIe siècles avant notre ère devient le type prépondérant. C'est justement cette préférence qui ouvre la voie au développement de la glyptique sur métaux non-ferreux.

Il convient de souligner qu'aux Ve—IVe siècles avant notre ère, les Ibériens préféraient les cachets de type bague à chaton. En Ibérie étaient répandus deux sous-types: a) la bague à anneau fermé, b) la bague à anneau ouvert.

Les sujets ne sont pas très variés, mais en général ils sont nouveaux pour l'ancienne Géorgie. Les motifs préférés représentent des êtres imaginaires et des animaux.

La glyptique ibérienne à l'époque mentionnée est très proche au point de vue thématique des gemmes perses de la période achéménide. On rencontre de même des motifs grecs interprétés de façon originale par les graveurs locaux, mais en petite quantité.

Les intailles de Sadzégouri, de Tsalka, Grmakhevistavi, (Pl. I, 1—4, 8, Fig. 8) méritent notre attention en tant que traitement des modèles achéménides par les graveurs locaux.

Je considère que toutes les bagues-cachets métalliques trouvées sur le territoire de la Géorgie orientale datant de la période qui nous intéresse sont de production locale.

Jusqu'à maintenant, parmi l'ensemble des trouvailles archéologiques, les articles importés sont représentés par un petit

nombre seulement de pierres gravées. Cependant il convient de souligner la présence à cette époque d'un certain nombre d'articles d'importation ne peut laisser aucun doute, d'autant plus que ces intailles d'importation ont influencé la création de tout un ensemble d'oeuvres.

L'étude des oeuvres glyptique nous permettent de dégager les conclusions suivantes:

Dès le VIe siècle avant notre ère une nouvelle forme de cachet—bague-cachet, fait son apparition. Selon le matériel archéologique trouvé dans différentes régions de la Géorgie, nous pouvons affirmer que ce type de cachet est largement utilisé dans la vie courante par la population locale. Ces cachets, semble-t-il, servaient à la fois d'ornement.

Parmi les bagues-cachets de production locale, nous distinguons deux groupes: 1) Les ouvrages influencés par des cultures étrangères. 2) Les ouvrages locaux complètement indépendants (une partie des artisans, et des ateliers se libère des influences étrangères et crée un style complètement nouveau).

Le premier group se divise à son tour en trois sous-groupes: 1) Les oeuvres fortement influencées par la glyptique de la Mésopotamie, et en particulier celles où dominent les motifs assyriens (Tetrtskaro, Kogoto (fig. 20, 13, 14); 2) Les oeuvres créées sous l'influence de l'art achéménide (Sadzégouri, Kamarakhevi, Grmakhevistavi, Pl., I. II, 7; fig. 8) nous les qualifions sous le terme „imitation“; 3) Les bagues de style grec orientalisé (Edissi, Pl. III, 12).

En ce qui concerne la manière d'exécution, nous possédons des modèles représentant divers courants et écoles. A cette époque, la technique de la gravure connaît un niveau relativement élevé; le dessin est plus soigné. Le répertoire thématique devient plus varié.

Au fur et à mesure que les cachets jouissent auprès de la population locale d'un usage de plus en plus répandu, fait confirmé par l'aire de diffusion de ces cachets sur tout le territoire de l'ancienne Géorgie, leur production locale devient de première nécessité. Sont alors fondés des ateliers spéciaux. En Ibérie au Ve siècle avant notre ère fut probablement déjà fondé un atelier

spécialement à cet effet; il aurait été situé, selon toute vraisemblance, à l'intérieur de la Kartlie;

La glyptique ibérienne forme son style artistique original. Ainsi que le démontre l'étude des oeuvres (de Kantchaeti, Tsalka, Sadzégouri etc. Pl. I, II); la glyptique de la Géorgie orientale se distingue de l'art achéménide de la même époque par son caractère plus conventionnel, on pourrait même dire par un plus grand degré d'abstraction (particulièrement dans la conception du corps humain).

Sont caractéristiques de ces ouvrages: une certaine conventionnalité des proportions, une tendance vers le style plat et le dessin schématisé, la simplification des détails. Ainsi, les traits locaux sont prépondérants dans les représentations: la gravure plane et linéaire. Ce sont justement ces particularités qui créent l'originalité de l'art ibérien de la gravure à cette époque précoce. Dans son ensemble, cet art est bien sûr moins parfait que la glyptique antique de la même époque provenant de centres spécialisés. Il n'est cependant pas dépourvu d'expression.—Les découvertes à Sadzégouri, Kantchaeti, Tsalka etc. fournissent un matériel qui nous permet de juger des oeuvres de production locale. Le caractère des intailles, les types de bagues, la technique de la gravure, le style sont suffisamment originaux, les particularités propres aux ouvrages ibériens sont suffisamment spécifiques pour que nous puissions déjà à cette étape de nos recherches parler d'un „style artistique ibérien“ prenant forme aux Ve—IVe siècles avant notre ère. L'intensification progressive des éléments locaux dans le style artistique est clairement illustrée par les bagues-cachets de Tsalka, Kantchaeti (Pl. II, 5, 6, 9).

Si l'on considère la technique d'exécution et les qualités artistiques de ces oeuvres, il devient évident qu'en cette région de l'ancienne Géorgie la glyptique sur métal connaît un niveau de développement assez élevé (voir les cachets de Sadzégouri, Kviana (Pl. I; III, 11).

ტაბულების აღწერილობა

ს ა ბ ე ჯ დ ა ვ ი - ბ ე ჯ დ ე ბ ი ი ბ ე რ ი ი დ ა ნ :

ტ ა ბ. I

- 1) 1. საძეგური. ახალგორის განძი. სფინქსი.
- 2) 2. საძეგური. იმავე განძიდან. სფინქსი.
- 3) 3. საძეგური. იმავე განძიდან. გრიფონი.
- 4) 4. საძეგური. იმავე განძიდან. გარეული თბა.
- 5) 8. ალგეთის სამარხი. გრიფონი.

ტ ა ბ. II

- 1) 5. ყანჩაეთი. ცხენი და ფრინველი.
- 2) 6. ყანჩაეთი. მხედარი.
- 3) 7. კამარახევი. სპარსელი ქალი.
- 4) 7a. კამარახევი. საბეჭდავი-ბეჭედი.
- 5) 9. ალგეთის სამარხი. მხედარი.

ტ ა ბ. III

- 1) 11. ქვიანა. ირემი.
- 2) 12. ედისი. მტაცებელი ცხოველი.
- 3) 13. ყოლოთო. ხომალდი.
- 4) 14. აბელია. ფრთოსანი ლომი.
- 5) 14a. აბელია. საბეჭდავი-ბეჭედი.

ტ ა ბ. IV

- 1) 15. ქვედა მესხეთი. ცხენი.
- 2) 16. ნატანები — „ნასახტრალი“. წარჩინებული ქალის პორტრეტი.
- 3) 17. ფანაგორია. „გვირგვინოსანი ქალის პორტრეტი“.

ტ ა ბ. V (საბეჭდავი-ბეჭდები)

- 1) სურ. 1. საძეგური. ახალგორის განძიდან. ოქროს ბეჭედი.
- 2) სურ. 2. საძეგური. იგივე განძიდან. ოქროს ბეჭედი.
- 3) სურ. 3. საძეგური. იგივე განძიდან. ვერცხლის ბეჭედი.

ტ ა ბ. VI (საბეჭდავი-ბეჭდები)

- 1) სურ. 4. საძეგური. ახალგორის განძიდან. ვერცხლის ბეჭედი.
- 2) სურ. 5. ალგეთის სამარხი. ვერცხლის ბეჭედი.
- 3) სურ. 6. ალგეთის სამარხი. ვერცხლის ბეჭედი.

ტ ა ბ. VII (საბეჭდავი ბეჭდები)

- 1) სურ. 7. კამარახევი. ბრინჯაოს ბეჭედი.
- 2) სურ. 8. აბელია. ბრინჯაოს ბეჭედი.
- 3) სურ. 9. სამაჩვეთი. ბრინჯაოს ბეჭედი.
- 4) სურ. 10. ყოდოთო. ბრინჯაოს ბეჭედი.

ყველა ინტალიო გადიდებულია ორჯერ.

მადლობით აღვნიშნავ: ნახატები შესრულებულია მხატვრების: ნ. თოფურიძისა (ბეჭდები) და ნ. ველიაშვილის (ინტალიოები, ტექსტში ჩართული), ხოლო ფოტოსამუშაოები — ვ. თულაშვილის მიერ.

ОПИСАНИЕ ТАБЛИЦ

Печати из Иберии:

Т а б л. I.

- 1) 1. Садзегури. Ахалгорийский клад. Сфинкс.
- 2) 2. Садзегури. Ахалгорийский клад. Грифон.
- 3) 3. Садзегури. Ахалгорийский клад. Грифон.
- 4) 4. Садзегури. Ахалгорийский клад. Дикий козел.
- 5) 8. Алгетское погребение. Грифон.

Т а б л. II.

- 1) 5. Канчаети. Лошадь и птица.
- 2) 6. Канчаети. Всадник.
- 3) 7. Камарахеви. Персиянка.
- 4) 7а. Камарахеви. Перстень-печать.
- 5) 9. Алгетское погребение. Всадник.

Т а б л. III.

- 1) 11. Квнани. Олень.
- 2) 12. Эдисн. Хищник.
- 3) 13. Когото. Корабль.
- 4) 14. Абелна. Крылатый лев.
- 5) 14а. Абелна. Перстень-печать.

Перстни-печати из Колхиды:

Т а б л. IV.

- 1) 15. Кведа Месхети. Конь.
- 2) 16. «Насахтрали» — Натанеби. Портрет знатной дамы.
- 3) 17. Фанагорна. Портрет венценосной дамы.

Т а б л. V. (перстни-печати).

- 1) рис. 1. Садзегури. Ахалгорийский клад. Золотой перстень.
- 2) рис. 2. Садзегури. Из того же клада. Золотой перстень.
- 3) рис. 3. Садзегури. Из того же клада. Серебряный перстень.

Т а б л. VI (перстни-печати)

- 1) рис. 4. Садзегури. Ахалгорийский клад. Серебряный перстень.
- 2) рис. 5. Алгетское погребение. Серебряный перстень.
- 3) рис. 6. Алгетское погребение. Серебряный перстень.

Т а б л. VII (перстни-печати)

- 1) рис. 7. Камарахеви. Бронзовый перстень.
- 2) рис. 8. Абелия. Бронзовый перстень.
- 3) рис. 9. Самачвети. Бронзовый перстень.
- 4) рис. 10. Когото. Бронзовый перстень.

Все интальи увеличены в два раза

Отмечаю с благодарностью: рисунки исполнены Н. Топуридзе (перстни-печати) и Н. Велнашвили (интальи) фотоработы — В. Тулашвили.

მ ა ბ ე ჯ ლ ე ბ ი ი

1

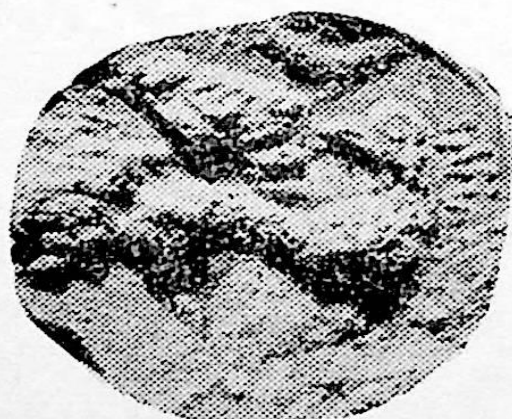
2

3

4

8

5

6

7

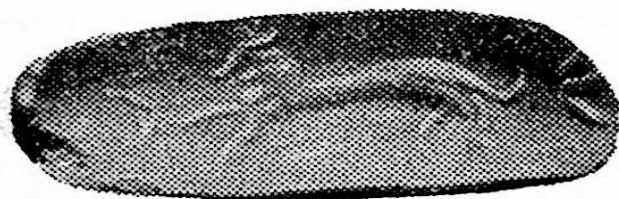

9

7^a

11

12

13

14

14 a

15

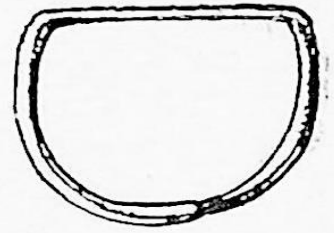
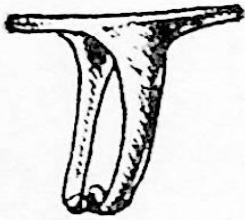

16

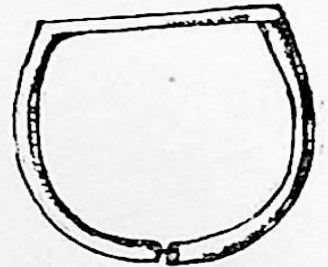
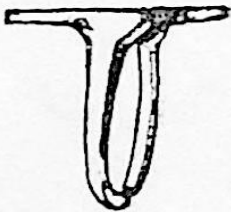

17

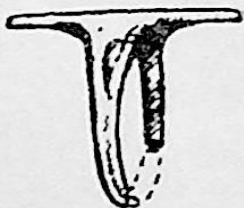
V

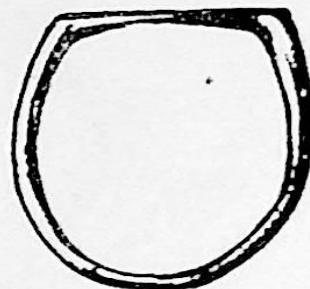
byh. 1

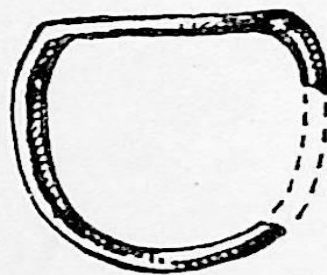
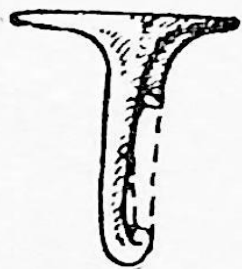
byh. 2

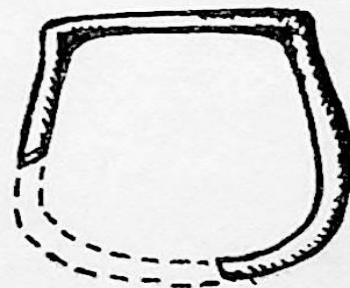
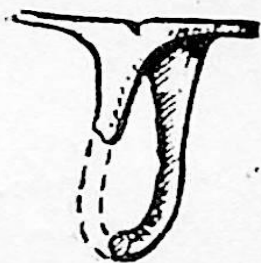
byh. 3

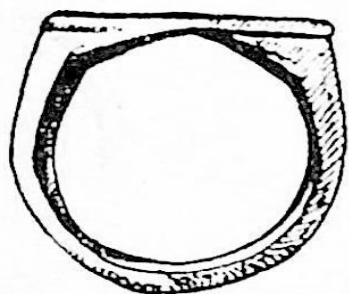
by fr. 4.

by fr. 5

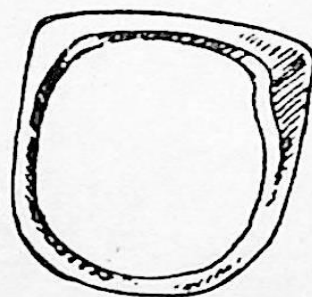
by fr. 6

სურ. 7

სურ. 8

სურ.
10

სურ. 9

ზინაარსი

შ ე ს ა ვ ა ლ ი	5
1. საძეგური	25
2. ყანჩეთი	37
3. კამარახევი	45
4. ღრმახევისთავი	51
5. თრიალეთი. აღ გეთის სამარხი	56
6. ასურეთი. სოფ. სამაჩეთი	63
7. არდისუბანი	66
8. ქვიანა	68
9. ედისი	73
10. ყოლოთო	78
11. აბელია	86
12. ქვედა მესხეთი	95
13. „ნასახტრალი“, ფანაგორია	103
დ ა ს კ ე ნ ა	107
Древнейшие перстни-печати Иберии и Колхиды (р е з ю м е)	112
Les anciennes bagues-cachets de l'Iberie et de la Colchide (Résumé)	127
ტაბულების აღწერილობა	131
Описание таблиц	133
ტაბულები	135

Маргарита Николаевна Лордкипанидзе

ДРЕВНЕЙШИЕ ПЕРСТНИ-ПЕЧАТИ ИГЕРИИ И КОЛХИДЫ

(на грузинском языке)

რეცენზენტები: ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატები — გ. ცქიტიშვილი,
ა. ჭყონია.

ИБ. 1615

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედაქციო-საგამომცემლო საბჭოს დადგენილებით

*

გამომცემლობის რედაქტორი დ. ბაქრაძე
ტექნ. რედაქტორი ც. ქამუშაძე
კორექტორი ნ. მამულაშვილი

გადაეცა წარმოებას 6.2.1981; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 20.8.1981;
ქაღალდის ზომა 60×90¹/₁₆; ქაღალდი № 1; ნაბეჭდი თაბახი 9,0;
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 7.1

უფ. 01184; ტირაჟი 1000; შეკვეთა № 427;
ფასი 85 კაპ.

გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Типография АН Груз. ССР, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19